

**Хмельницький університет управління та права
Навчально-наукова лабораторія дослідження проблем
публічного адміністрування та децентралізації влади
Науково-дослідного інституту державного будівництва та
місцевого самоврядування**

**Національної академії правових наук України
Євразійська асоціація правничих шкіл та правників
Ліга студентів Асоціації правників України**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

збірник тез

*Міжнародної наукової конференції
«Сімнадцяті осінні юридичні читання»
(м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року)*

Частина перша

*Теорія та історія держави і права
Історія політичних і правових вчень
Філософія права
Конституційне право
Адміністративне право
Фінансове право
Інформаційне право
Кримінальне право та кримінологія
Кримінально-виконавче право
Кримінальний процес і криміналістика
Судова експертиза*

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2018**

УДК 34
ББК 67.0
А 43

А 43 Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Сімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року) : [у 2-х част.]. — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. — Перша частина. — 164 с.

ISBN 978-617-7572-16-8 (повне збір.)

ISBN 978-617-7572-17-5 (частина 1)

У збірнику представлені тези доповідей, які були подані на Міжнародну наукову конференцію «Сімнадцяті осінні юридичні читання», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права 19–20 жовтня 2018 року, з секцій «Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень. Філософія права», «Конституційне право. Адміністративне право. Фінансове право. Інформаційне право», «Кримінальне право та кримінологія. Кримінально-виконавче право» та «Кримінальний процес і криміналістика. Судова експертиза».

Розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів юридичного напрямку, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Міжнародної наукової конференції «Сімнадцяті осінні юридичні читання» не завжди поділяє думку учасників конференції.

Основний матеріал доповідей подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 34
ББК 67.0

ISBN 978-617-7572-16-8 (повне збір.)

ISBN 978-617-7572-17-5 (частина 1)

© Колектив авторів, 2018

© Хмельницький університет
управління та права, 2018

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Андрейцев Володимир Іванович,

доктор юридичних наук, професор,

дійсний член (академік) Національної академії правових наук України,

Заслужений юрист України, державний радник юстиції III класу,

професор кафедри цивільного, господарського і екологічного права

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»,

Дніпро, Україна

ГІДНІСТЬ ТА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ НАЙВИЩИХ СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ

Стаття 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність та безпеку людини в системі найвищих соціальних цінностей поряд із її недоторканністю. Конституційне визнання цих благ найвищою соціальною цінністю продукує пріоритет цих цінностей щодо їх правового захисту. Отже, право людини і громадянина на безпеку персоналізоване кожній фізичній особі в межах території України.

По-друге, є підстави стверджувати про суб'єктивну правову можливість (право) на соціальний і правовий захист зазначених цінностей, що забезпечує рівність прав і свобод громадян перед законом (частина перша стаття 34), оскільки усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (частина перша стаття 21).

Частина друга статті 27 Конституції України встановлює обов'язок держави захищати життя людини, а стаття 29 гарантує кожному особисту недоторканність.

Згідно з частиною четвертою статті 32 Конституції України кожному гарантується судовий захист спростувати недостовірну інформацію про себе.

Стаття 50 Конституції України гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, відшкодування шкоди, завданої порушенням цього права.

Гідність і безпека, як конституційно персоналізовані найвищі соціальні цінності мали б за логікою мати пріоритет перед іншими соціальними цінностями, зокрема майновими, фінансовими тощо. Однак, як свідчить практика це далеко не так у механізмі правового регулювання і реальній правозастосовчій практиці.

І причина, зокрема, полягає у тому, що Конституція України закріпивши та продекларувавши гідність і безпеку найвищими соціальними

цінностями, не передбачила відповідних пріоритетних засобів захисту цих цінностей державно-правовими механізмами та інструментами.

Крім того, окремі положення статті 65 Конституції України дещо дисонують із вищенаведеними нормами Основного закону, особливо про те, що захист держави, незалежності та її територіальної цілісності, шанування її державних символів є обов'язком громадян України (тобто всіх без винятку), а не держави, захист зазначених атрибутів якої складає внутрішню і зовнішню функцію.

Певним досягненням і новелою Конституції України стало Конституційне положення про суб'єктивне право кожного на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище і на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням цього права, що тісно пов'язується із захистом цього суб'єктивного права в судових органах у разі його порушення.

Право на безпечне для здоров'я і життя навколишнє природне середовище характеризує демократизм і гуманістичну спрямованість зазначеної правової конструкції, що витікає із змісту частини третьої статті 5 закону України про те, що державній охороні за цим законодавством підлягає здоров'я і життя людини від несприятливого навколишнього природного середовища і захисту (стаття 9 цього Закону), про екологічні права людини і громадянина, центральне місце серед яких належить праву людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Як зазначається в спеціальній юридичній літературі — це загальнолюдське право, що віднайшло своє відображення в екологічному законодавстві, яке тісно пов'язане з правом на життя і охорону здоров'я і характеризує гуманістичну спрямованість екологічного законодавства і права України [1, 35].

Зазначене право, як суб'єктивна категорія має переважно немайновий характер і передбачає охорону та захист благ людини, як біологічного і соціального організму, його життя і здоров'я [1, 35].

Це обов'язковий правовий атрибут, що забезпечує спосіб життя і діяльності людини у якісній і безпечній екологічній обстановці, що є елементом екологічного добробуту громадян України.

Зумовленість його персоніфікації — закономірності взаємодії людини і навколишнього природного середовища, як місця, джерела і умови її біологічного існування і розвитку у безпечній еколого-соціальній обстановці.

Право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище — інтегрована правова категорія, що синтезує в своїй основі низку галузевих прав, (юридичних) можливостей:

- а) на стабільну здорову (якісну і безпечну) екологічну обстановку;
- б) на екологічне благополуччя;
- в) на якісне, сприятливе, здорове і безпечне навколишнє природне середовище;

г) на використання корисних властивостей довкілля для задоволення докорінних життєво забезпечувальних фізіологічних, духовних потреб;

д) на охорону та захист життя і здоров'я від несприятливих і небезпечних природних умов і природно-антропогенних факторів.

Характер цього суб'єктивного права виявляється в абсолютності правових зв'язків, оскільки всі повноваження щодо його приналежності і реалізації є прерогативою виключно громадян, яким кореспондує обов'язок держави та суб'єктів, що здійснюють небезпечні види діяльності, експлуатують об'єкти підвищеної небезпеки та всіх інших суб'єктів утримуватись від його порушення.

Показниками (юридичними критеріями) безпечного навколишнього природного середовища мають бути визнаними нормативи екологічної безпеки:

а) ГДК — гранично допустимі концентрації забруднених речовин у довкіллі;

б) ГДН — гранично допустимі рівні акустичного, анромагнітного, радіаційного, іонізуючого випромінювання, іншого шкідливого впливу на довкілля;

в) ГДВ — гранично допустимого вмісту небезпечних і шкідливих речовин у продуктах харчування та ін.

Захист суб'єктивного права на безпечне для здоров'я і життя людини навколишнього природного середовища реалізується на підставі приписів Конституції України (стаття 55) в судових органах, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, у міжнародних судових установах після використання всіх національних засобів правового захисту.

Така юридична можливість гарантується також екологічним, цивільним, адміністративним та кримінальним законодавством України.

Закон України «Про національну безпеку України» від 20 червня 2018 року передбачає подальший розвиток сектору безпеки і оборони, як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони, зокрема склад сектору безпеки і оборони включає чотири складових:

а) сили безпеки;

б) сили оборони;

в) оборонно-промисловий комплекс;

г) громадяни та громадські об'єднання.

Функції та їх повноваження визначаються законодавством України з урахуванням реальних ризиків, викликів та загроз, що постають перед Україною в сучасний період.

Використані джерела

1. *Андрейцев В. І. Екологічне право. Курс лекцій в схемах. Загальна частина. К. : Вентурі, 1996. 208 с.*

Баюк Микола Іванович,
*старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РЕГІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Сьогодні, в складних умовах, забезпечення національної безпеки України є головним завданням органів влади та громадянського суспільства. Особливого значення набуває потреба ревізій, модернізації усталених концептуально-теоретичних засад національної безпеки України в цілому, і змісту гуманітарної складової безпеки країни зокрема, їх ролі у зміцненні суверенітету, незалежності Української держави.

Проблеми сфери гуманітарної політики були предметом наукових досліджень С. І. Здіорука, В. А. Скуратівського, В. П. Трошинського, С. А. Чукут та ін. У своїх працях вони намагалися охарактеризувати гуманітарну політику як цілісну суспільну діяльність, як духовне життя суспільства.

Більш комплексно концептуальні засади політики гуманітарної безпеки Української держави розглядаються дослідниками В. Пироженком, С. Зубченком, Л. Чурпирієм.

Зокрема, В. Пироженко констатує, що гуманітарна складова національної безпеки — це ступінь захищеності життєво важливих суспільних і політичних суб'єктів, що визначаються їх специфічними світоглядно-ціннісними орієнтаціями. І головним пріоритетом національної безпеки у гуманітарній сфері, на його думку, є формування у населення і суспільних суб'єктів таких світоглядно-ціннісних орієнтацій, які створюють усталені мотивації для підтримання, насамперед, національної ідентичності [1].

На основі системного підходу С. Зубченком було запропоновано своє визначення «гуманітарна безпека» та «політика гуманітарної безпеки». Визначено, що політика гуманітарної безпеки являє собою складову політики національної безпеки. Л. Чурпирій ґрунтовно досліджуючи концептуальні засади політики національної безпеки в гуманітарній сфері, вважає її як вагому складову національної безпеки і пропонує характеризувати в інституційному та функціональному аспектах [2, с. 36].

Проте, в умовах політико-правових трансформацій, подій в Україні, окремі концептуальні засади політики гуманітарної безпеки України потребують конкретизації, детальнішого висвітлення.

Загально відомо, що державна регіональна політика покликана керувати економічним, соціальним та політичним життям регіону, сприяти ефективному розвитку регіональних відносин. Науково-теоретичні засади державної регіональної політики, Закон України «Про засади державної регіональної політики» [3] визначають такі основні її принципи: пріоритет

загальнонаціональних інтересів, урахування особливостей регіонів, забезпечення в усіх регіонах однакових умов розвитку, ресурсне забезпечення проведення державної регіональної політики, створення ефективної системи регіонального управління.

Серед великої низки наукових досліджень щодо дефініцій, характеристик політики національної безпеки, політики національної безпеки в гуманітарній сфері трактування, поняття «регіональна гуманітарна безпека», «регіональні загрози безпеки в гуманітарній сфері», «регіональна політика безпеки в гуманітарній сфері» відсутні.

Використовуючи чинне законодавство, базові наукові дослідження, думки окремих вчених, практику реалізації державної, регіональної гуманітарної політики та актуальність забезпечення в сьогоденних умовах становлення української державності, захисту національних інтересів, територіальної цілісності України, успішного розвитку кожного регіону держави, ми пропонуємо нові поняття для системи національної безпеки України і для політики державної безпеки в гуманітарній сфері зокрема.

Регіональна гуманітарна безпека — це стан захищеності гуманітарного потенціалу, інформаційного простору регіону; національних інтересів громадян, їх прав, свобод, фізичного та психічного здоров'я, моральності, духовності, інтелектуальності, громадської активності від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Регіональна політика безпеки в гуманітарній сфері — створення органами влади, громадськими інституціями в регіоні умов для розвитку його людського потенціалу завдяки рівному доступу всіх громадян до якісної освіти, медичного обслуговування, розвитку культури, духовності, забезпечення права на своєчасну та об'єктивну інформацію, збереження історико-етнічних традицій, упередження та протидія загрозам гуманітарної сфери.

Регіональні загрози безпеки в гуманітарній сфері — це очевидна або прихована протидія, намір зашкодити в регіоні національним інтересам, цілям, соціогуманітарному, національно-культурному розвитку певної території, особистісного духовного розвитку людини, реалізації її конституційних прав та свобод.

Особливе місце в реалізації політики регіональної гуманітарної безпеки України займає її нормативно-правове забезпечення. Основні загальнодержавні засади політики національної безпеки України виписані в Законі «Про основи національної безпеки України» [4] та Стратегії національної безпеки України [5]. Однак зміст названих документів стосовно безпеки в гуманітарній сфері носить декларативний характер. У них неакцентується значимість загроз, викликів, джерел безпеки національно-культурному розвитку держави, регіонів зокрема. Створена за роки незалежності нормативно-правова база функціонування в Україні гуманітарної сфери потребує вдосконалень і доповнень викликаних вимогами часу. На нашу думку, при розробці та впровадженні політики національної безпеки в гуманітарній сфері має бути прийнято відповідна

концепція та доктрина, які на сьогодні відсутні. Відсутні також локальні правові акти з питань безпеки гуманітарної сфери в регіонах держави.

Вирішення викладених вище питань теоретико-правового забезпечення регіональної політики безпеки в гуманітарній сфері сприятиме утворенню незалежності української держави, захисту її національних інтересів.

Використані джерела

1. Пироженко В. О. Гуманітарна складова національної безпеки: предмет дослідження та коло основних проблем. Стратегічна панорама. № 2. 2005. URL : http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue=2005_2.
2. Чупрій Л. Концептуальні засади політики національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері. Політичний менеджмент. №1-2. 2013. С.35-41.
3. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. №156-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.
4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
5. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

Вестов Федор Александрович,

*кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры уголовного, экологического права и криминологии
Саратовского национального исследовательского государственного университета
им. Н. Г. Чернышевского, Саратов, Российская Федерация,*

Фаст Ольга Федоровна,

*кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры гражданского
и семейного права Саратовской государственной юридической академии,
Саратов, Российская Федерация*

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ РЕЖИМА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

Набор признаков, на основании которых, как считают государственеды, можно безошибочно установить, в каких случаях мы имеем дело с одним государством, «полицейским», а в каких с другим государством, «правовым» и «социальным» государством, в разных публикациях несколько варьируется.

Суммарно его можно представить так:

1. политические интересы власти доминируют над ее и общества административными и экономическими интересами;
2. общество и человек отстранены от власти;

3. государственные структуры жестко контролируют политическую и общественную жизнь страны;

4. государство осуществляет мелочную регламентацию административного управления и общественной жизни;

5. государственные законы трактуются вольно и судебная власть не самостоятельна в их применении;

6. ограничение гражданских свобод;

7. подавление оппозиции и оппозиционных СМИ.

Существенность перечисленных признаков и категоричность их формулировок в научных и публицистических публикациях заставляет предположить, что вопрос о «полицейском государстве» сегодня отечественной правовой наукой решен на достаточном уровне. По крайней мере, на уровне потребностей прикладных государствоведческих исследований. Спорной является специфичность признаков, из приведенного выше перечня, их принадлежность именно «полицейскому», и никакому другому государству. Если нет специфики в признаках предмета, то лишены смысла и определения этого предмета в качестве чего-то специфического. Поэтому в научных и публицистических определениях «полицейского», «правового» и «социального» состояний государства специфика есть. Проблема в том, каким образом она достигается в соответствующих исследованиях.

А достигается спецификация признаков разных состояний государства не всегда корректным путем. В исследованиях, «полицейского» государства, например, обычно преобладают признаки, являющиеся режимными характеристиками власти. Это можно увидеть в перечне признаков «полицейского государства», приведенном выше. Иначе говоря, ключевым для определения «полицейского» свойства этой власти является то, как эта власть понимает суть своих отношений с обществом и какими средствами и способами (более правовыми, или менее правовыми) она эти отношения стремится выстраивать. В определениях же «правового государства» исследователи чаще делают акцент на структурно-функциональных характеристиках государственной власти (разделение властей, выборный порядок формирования и публичный порядок функционирования институтов государства, наличие общих для государства и общества правовых норм) [1; с. 7; 2; с. 9].

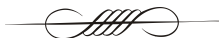
У современных либерально-демократических государств, режимные свойства которых наука признает эталонами «социальности», сегодня отчетливо проступают «полицейские» черты [3; с. 1]. Четкость признаков «полицейского государства» достигается, таким образом, не столько на уровне рационального смысла этой категории, сколько, как уже было отмечено выше, на уровне метафоры. В таком метафорическом ракурсе, на использование которого в государствоведческих исследованиях сегодня ориентированы многие отечественные специалисты, «полицейское государство», это государство по многим формальным и сущностным

позициям сходное с государством «правовым» и даже «социальным». Но это «плохое государство», выступающее антиподом «хорошего государства», которое во многих случаях является лишь теоретической моделью, существующей в юридических, политических и философских дискурсах. В «полицейском» государстве, какими бы факторами не определялись его структурные и функциональные особенности, все устроено необъяснимо и неисправимо плохо, не так, «как надо», то есть не по канонам либеральной демократии. Не случайно эквивалентом категории «полицейское государство» в современной теории государства и права часто выступает категория «тоталитарное государство» [4; с. 1; 6; с. 1]. Со времени выхода в свет сочинений Х. Арендт концепт «тоталитарное государство» в научных и идеологических практиках стал инструментом превращения правового опыта англо-саксонских либеральных демократий в эталон того, «как надо» функционировать современному государству.

«Полицейское государство», таким образом, это приговор, который устами ученых, публицистов и политиков может быть вынесен любому реально функционирующему государству, собственному или соседнему на том лишь основании, что оно не соответствует тому идеалу «правильного», государственного устройства, которому привержен данный эксперт. Иначе говоря, это, в основе своей, приговор, выносимый на основании идеологических пристрастий «судьи». Этим, на наш взгляд, можно объяснить ситуацию того, что происходит в современной России и российском праве. Одни эксперты определяют, как норму для прогресса современного либерально-демократического «правового» и «социального» государства последовательное исполнение элитой предписаний Конституции, а другие эксперты в тех же самых обстоятельствах видят усиливающиеся тенденции к превращению РФ в «полицейское государство».

Использованные источники

1. Вестов Ф. А., Фаст О. Ф. *Правовое государство: теоретическое проектирование и современная политическая практика* / под ред. Н. И. Шестова. М. : Проспект, 2015. 256 с.
2. Раянов Ф. М. *Правовое государство и современный мир*. Санкт-Петербург : Юридический центр-Пресс, 2012. С. 25-26.
3. Шишова Т., Медведева И. *Полицейское государство нового типа*. Режим доступа : <http://www.pravoslavie.ru/96211.html> 21.12.2017.
4. Мухаев Р. Т. *Правоведение*. 2013. Режим доступа : <http://www.be5.biz/pravo/p005/6.html>.10.12.2017.
5. Лазорин К. Б., *Формирование полицейского государства в странах Европы в XVIII-XIX веках*. Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-politseyskogo-gosudarstva-v-stranah-evropy-v-xviii-xix-vekah> 12.12.2017.

Гукова Валерия Александровна,
*студентка факультета управления
Академии управления при Президенте Республики Беларусь,
Минск, Республика Беларусь*

РАЗВИТИЕ ЗАЛОГОВОГО ПРАВА ПО СТАТУТАМ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО

В Великом Княжестве Литовском (далее — ВКЛ) в XVI веке начало изменяться гражданское право: из феодального в буржуазное. В большем объеме стали появляться нормы, характерные для буржуазного гражданского права. К ним стоит отнести нормы права, которые регулировали различные виды договоров: купли-продажи, займа, аренды, мены и так далее. Все чаще начали возникать отношения по поводу заклада имущества, слабо регламентированные законодательством ранее. Именно поэтому появилась необходимость в создании норм, которые бы их регулировали.

Проанализировав нормы статутного законодательства, можно выделить основные направления развития залогового права в ВКЛ.

Залогу подлежало как движимое, так и недвижимое имущество, поэтому объектом залогового права являлись только материальные вещи. Базовые определения, относящиеся к залоговому праву, начали появляться в Статуте 1529 года: «кредитор», «должник», «залогодатель», «залогодержатель». Необходимо также отметить, что залогодателем мог быть только собственник вещи, который обладает дееспособностью. Поэтому, если вещь находилась в совместной собственности, то она могла быть отдана в залог только при условии, что все собственники этой вещи дали свое согласие. Еще одна важная норма была закреплена в этом Статуте: нельзя было заключать договор залога, если его сумма превышает реальную стоимость вещи. Чтобы избежать неправомерных деяний, судебные канцелярии осуществляли контроль за соответствием договоров правовым нормам. Сумма денег, взятых под залог имения или иной недвижимости, должна была соответствовать ее стоимости. Этот принцип назывался принципом «доброй веры» [1, с. 244]. В 16 статье 1 раздела Статута 1529 года указаны последствия невыполнения данного принципа: «А што, будеть вышней того дано, тот маеть тратити пенези тые, што вышней неслушно дано» [2, с. 7].

Следует отметить, что Статут 1566 года не изменил нормы, регулирующие залоговое право, однако появились некоторые новые, касающиеся вопроса об исполнении военной службы с заложенным имуществом. Согласно этим нормам держатели заложенного имущества обязаны были нести земскую службу, если иное не было предусмотрено в акте о залоге [3, с. 144].

Статут 1588 года внес в развитие залоговых отношений новые нормы. Главная особенность — залог недвижимого имущества без оформления

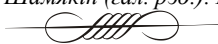
письменного договора. Очень подробно Статут регламентировал основания и порядок передачи кредитору суммы залога и возврата имущества собственнику. Данный вид отношений регулировался местной администрацией, которая называлась «врад». Согласно 14 статье 7 раздела местная администрация принимала деньги залогодателя и вводила его во владение помещьем, а кредитор, в соответствии с зарегистрированным в судебной книге договором залога, получал через суд свои деньги у администрации. Также необходимо отметить, что в данном Статуте содержатся нормы, которые защищали права должника. Так, например, согласно 27 статье 1 раздела Статута 1588 года появилась норма, различающая 2 вида неплатежеспособности: по вине должника и по независящим от должника причинам («... з божьего допущенья, то ест ижбы огнем погорели або маетности их стонули, або бы от розбою, або от неприятеля нашего забраны были...») [4, с. 97]. Еще одной отличительной особенностью является появление такого нового вида залога, как ипотека: у залогодателя находилось заложенное имущество, а само право на недвижимость могло быть закреплено только путем записи в судебных книгах. Таким образом создавалась очередь кредиторов, так как для записи одного и того же имущества могли быть взяты деньги у нескольких человек. И, соответственно, первому кредитору, который сделал запись в книге, будет присвоено первенство. Это являлось своеобразной гарантией. Можно сказать, что на этом примере реализуется принцип *prior tempore, potior iure*, который означал «первый по времени, лучший по закону» [1, с. 224].

Анализ норм Статутов ВКЛ раскрывает многие стороны залоговых отношений. Очевидно, что регламентированы не только общая часть, но и более узкие направления. Так сформированы общие принципы-начала — базовые нормы, с которыми тесно связаны и нормы современных институтов гражданского права. Следует отметить, что также в законодательстве сделан акцент на конкретные жизненные ситуации, которые могут возникнуть после заключения договора о залоге.

Следовательно, для средневекового права залоговые отношения были четко структурированы и регламентированы статутным законодательством. В нем учтены как потребности феодального уклада, так и зарождающегося буржуазного с его товарно-денежными отношениями.

Использованные источники

1. Бардах Ю., Леснодорский Б., Пиетрчак М. *История государства и права Польши / под ред. Ю. Бардах. М. : Юрид. лит., 1980. 559 с.*
2. *Статут Великого Княжества Литовского 1529 года / под ред. К. И. Яблонскиса. Минск : Изд-во Акад. наук БССР, 1960. 251 с.*
3. Доўнар Т. І. *Развіццё асноўных інстытутаў грамадзянскага і крымінальнага права Беларусі ў XV-XVI ст. Минск : Пропілеі», 2000. 224 с.*
4. *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588: Тэксты Давед. Камент. Беларус. Сав. Энцыкл.; рэдкал. : І. П. Шамякін (гал. рэд.). Мінск : БелСЭ, 1989. 573 с.*

Зорченко Елена Антоновна,
*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры теории и истории государства и права
Академии управления при Президенте Республики Беларусь,
Минск, Республика Беларусь*

ПРАВО МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ КАК «МОЛОДАЯ» ОТРАСЛЬ ПРАВА И ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА БЕЛАРУСИ

Известно, что любая отрасль права базируется на трех составляющих, на трех «китах»: собственный предмет правового регулирования, ограниченный от других отраслей; собственные методы правового регулирования; наконец, собственные источники [1, с. 171–172]. Право местного самоуправления, на наш взгляд, имеет все перечисленные выше атрибуты, чтобы занять место в системе национального права и законодательства.

По поводу содержания предмета правового регулирования местного самоуправления отсутствует единство взглядов. Возможно, это связано с еще недостаточной теоретической проработкой многогранных понятий «местное самоуправление» и «муниципальное управление». Хотя очевидно, что специфика данных общественных отношений связана с особым видом публичной власти народа, характеризующейся негосударственным характером при реализации непосредственно гражданами своего права на местное самоуправление, а также организационными отношениями, возникающими в процессе реализации компетенции общественных организаций, органов и должностных лиц местного самоуправления.

В Беларуси к предмету правового регулирования права местного самоуправления целесообразно отнести следующее группы общественных отношений: связанные с прямым волеизъявлением граждан в процессе выборов Советов депутатов, организации и проведения местных референдумов, собраний и других форм их прямого участия в общественных делах, возникающие в процессе нормотворческой деятельности Советов депутатов, наконец, по поводу реализации юридических предписаний как государственных органов, так и органов местного самоуправления в различных сферах, содержание которых направлено на решение населением непосредственно, через выборные и другие органы территориального общественного самоуправления вопросов местного значения. Несомненно, эти правоотношения самодостаточны, ограничены от других, имеют собственный «магнит» притяжения — местное самоуправление в различных его проявлениях.

Как уже указывались, отрасль права должна характеризоваться также собственными методами правового регулирования, обусловленными содержанием предмета. Специфика методов правового регулирования местного самоуправления состоит в том, что в нем сочетаются два основных

парных метода. С одной стороны, публично-правовой, или императивный, предполагающий правовое регулирование местного самоуправления в нормативных правовых актах, исходящих от государства, с другой — автономный, или диспозитивный, метод, рассчитанный на самостоятельное решение органами местного самоуправления региональных проблем [2, с. 19].

Наконец, характеризуя источники права местного самоуправления, следует признать, что они многочисленны и включают договоры нормативного содержания, национальное законодательство, а также правовые обычаи (традиции), т. е. все источники права, используемые в правовой системе Республики Беларусь. Среди этих источников особое место занимают международные акты, имплементированные в национальную правовую систему, в связи с признанием Республикой Беларусь приоритета общепризнанных принципов международного права [3, ст. 8]. Основополагающим документом такого рода в области местного самоуправления является Европейская хартия местного самоуправления, концептуальные положения которой получили отражение в Конституции Республики Беларусь.

Национальное законодательство, регулирующее местное самоуправление, построено иерархично и имеет несколько уровней. Прежде всего, это Конституция Республики Беларусь, где закреплена политико-правовая сущность местного самоуправления, которое, хотя прямо об этом не говорится, является элементом конституционного строя Беларуси. Его особенность состоит в теснейшей взаимосвязи с органами местного государственного управления. Эти институты объединены в разделе V Местное управление и самоуправление Конституции Республики Беларусь [3].

В системе национального законодательства закон, целиком посвященный регулированию местного самоуправления, отсутствует. Действующий Закон «О местном управлении и самоуправлении в Республике Беларусь» имеет два предмета правового регулирования, включающие и общественные отношения в сфере государственного управления на местах, т. е. предмет административного права, и, соответственно, преимущественно императивный метод правового регулирования, и общественные отношения в сфере местного самоуправления, т. е. предмет другой отрасли права — муниципального с преимущественно диспозитивным методом правового регулирования. Фактически Беларусь реализует государственную модель местного самоуправления, типичную для большинства постсоветских государств.

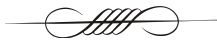
В систему источников права местного самоуправления входят также нормативные правовые акты, исходящие непосредственно от местных Советов депутатов, которые имеют общеобязательную силу на соответствующей территории. Решениями Советов депутатов утверждаются программы экономического и социального развития, принимаются местные бюджеты и утверждаются отчеты об их исполнении, устанавливаются

местные налоги и сборы, определяется порядок управления и распоряжения коммунальной собственностью, назначаются местные референдумы [4, ст. 121].

Таким образом, следует признать, что правовое регулирование общественных отношений в сфере местного самоуправления имеет все необходимые атрибуты (предмет, метод, источники) для признания этой совокупности правовых и юридических норм самостоятельной отраслью национального права и законодательства. Эта отрасль права должна закреплять и регулировать общественные отношения, возникающие в процессе организации местного самоуправления и решения населением непосредственно или через выборные органы местного самоуправления вопросов местного значения, а также в процессе реализации некоторых государственных полномочий, которыми могут наделяться органы местного самоуправления.

Использованные источники

1. *Теория государства и права / под ред. Н. М. Юрашевич. 2-е изд., испр. и доп. Минск: Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь. 2013. 363 с.*
2. *Муниципальное право России / отв. ред. С. А. Авакян. Москва: Проспект, 2016. 544 с.*
3. *Конституция Республики Беларусь 1994 года: с изм. и доп., принят. на респ. Референдумах 24 нояб. 1996 г. и 17 окт. 2004 г. 8-е изд., стер. Минск: Нац. центр прав. информ. Респ. Беларусь, 2012. 64 с.*
4. *О местном управлении и самоуправлении в Республике Беларусь : Закон Респ. Беларусь, 4 янв. 2010 г., № 108-З: в ред. Закона Респ. Беларусь от 09.01.2018 № 91-З // ЭТАЛОН. Законодательство Респ. Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.*

Кучук Андрій Миколайович,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права та методики викладання правознавства

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка,

Суми, Україна

ВІД РАДЯНСЬКОЇ ЗАКОННОСТІ ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ: ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Одними із важливих завдань вітчизняної юриспруденції є поступальний відхід від превалювання нормативістського розуміння права та імплементація концептів природно-правової школи (значна частина яких закріплена у Конституції України). Однак, зважаючи на те, що реалізація заходів щодо вирішення означених завдань безпосередньо пов'язана із ціннісними складовими, то вона не може відбутися водночас і потребує

певного транзитивного періоду. Нормативістське розуміння права у його радянському трактуванні основою правової надбудови визнавало волю панівного класу, яка і закріплювалась у прескриптивних текстах та яка примусово реалізувалась державним апаратом з властивим йому ієрархічним підпорядкуванням. При цьому мета розбудови соціалізму передбачала використання таким державним апаратом будь-яких засобів: мета виправдовувала засоби (основою діяльності був принцип законності, який розумівся надто обмежено і, водночас, абстрактно: головною була «буква закону», а не його сутність; більш того, не можемо не згадати і того, що у певні періоди становлення Радянського Союзу, принцип законності теж порушувався, що виправдовувалась революційною необхідністю). Природно-правова школа ґрунтується на інших цінностях. Так, відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Цей конституційний припис повністю заперечує радянське підґрунтя юриспруденції, для якого людина була лише «гвинтиком», засобом і ніколи метою, відтак, людиною, її правами можна було знехтувати, реалізуючи законність та досягаючи соціалізму. Більш того, йшлося переважно не про окрему людину, а колектив, групу. Так, якщо окрема особа висловлювала думки, що не співпадали з ідеологією комуністичної партії, якщо особа проявляла свою індивідуальність призводило до негативного до неї ставлення з боку оточуючих і застосування до неї різного роду заходів державного впливу, у тому числі і примусу. За таких умов важко стверджувати про визнання людської гідності.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства у основу системи права покладено (принаймні на конституційному рівні, на що указує наведений вище конституційний принцип, а також інші положення Конституції та законів України, у яких закріплено визнання принципів верховенства права, дотримання прав людини) саме такі цінності як людина, її права, гідність. Однак, на жаль, поки що вони не стали основою правничих практичної та освітньої діяльності, основним чинником чого є, як було зауважено вище, аксіологічний характер змін, що відбуваються на ментальному рівні, а відповідно не здійснюються водночас.

Радянське розуміння права виходило з необхідності наявності чіткого законодавчого припису, який мав сприйматися однозначно, для цього було розроблено теорію юридичної техніки та сформовано значний понятійно-категоріальний апарат, що призводило до надмірної теоретизації та догматизації (адже, слід черговий раз наголосити на тому, що основним фактором прийняття рішення органом публічної влади було не забезпечення людських прав, а дотримання букви закону). Так, наприклад, вітчизняна юридична науки (як і освіта) використовує такі терміни як «система права», «правова система», «право», «суб'єктивне право», «об'єктивне право», відповідником яких у межах західної правової культури є одне слово law. Або розмежування розуміння права та праворозуміння (при цьому останнє

сприймається як цілеспрямована діяльність з пізнання права, відтак, громадяни, для яких існує право відсторонені від праворозуміння, що є абсурдом). Виокремлення інститутів права, підгалузей права (які фактично неможливо розмежувати, а якщо врахувати і існування так званих міжгалузевих інститутів, то тоді неможливо зрозуміти, що є об'ємнішим — галузь чи інститут) теж властиве радянській юридичній науці та не іманентне західній правовій традиції.

Тому у межах Заходу право сприймається як щось реальне, а у межах пострадянського простору як щось абстрактне, позбавлене реального змісту, неефективне тощо (на відміну від закону, який формалізований і у приписах якого і знаходить своє утілення право; тому законодавство і об'єктивне право фактично співпадають, як співпадають система права і система законодавства, хоча при цьому стверджується про форму і зміст, а також про об'єктивність одного та суб'єктивність іншого). Західна правова культура, ґрунтуючись на людській гідності, виходить з практичності права, з необхідності створення умов для вільного розвитку людської особистості, а не з потреби створення «чистої теорії права» з досконалими, «застиглими» дефініціями. Але чи можливо навести дефініцію людської гідності або справедливості, або людських прав, або права, які не будуть викликати заперечення, зауваження тощо? Наголошу, що саме наведені категорії є основою юриспруденції, саме на них вибудовується уся правнича система.

Таким чином, визнаючи людську гідність суспільство не може:

— не визнавати правовладдя, і при цьому не важливо, що написано у нормативно-правовому акті (точніше, важливо у контексті необхідності його зміни чи відміни), згадаю рішення Європейського суду у справах «Довженко проти України», «Наталія Михайленко проти України», «Корецький та інші проти України». «Навіть припускаючи, що положення закону було правильно розтлумачено судами та втручання базувалося на формальній підставі, закріпленій в національному законодавстві, Суд нагадує, що вислів «передбачений законом» в другому пункті статті 11 Конвенції не тільки вимагає, щоб дія, яка оскаржується, була передбачена національним законодавством, але також містить вимогу щодо якості закону. ...Відповідно закон має достатньо чітко визначати межі дискреції та порядок її реалізації. Ступінь необхідної чіткості національного законодавства — яке безумовно не може передбачити всі можливі випадки — значною мірою залежить від того, яке саме питання розглядається, від сфери, яку це законодавство регулює, та від числа та статусу осіб, яких воно стосується [2];

— не визнавати рівних можливостей осіб та необхідності толерантного відношення один до одного. Тому доволі дивною (особливо для правників) є словосполучення «пересічні громадяни», «пересічні українці», які відтворюють радянське положення про вищість чиновника над людиною (як було наголошено вище, метою було дотримання вимог нормативно-правового акту, а не реалізація людських прав):

«Ось парадний під'їзд. У години всіх свят,

Мов холопським опутавшись страхом,
Ціле місто з якимсь переляком
Під'їзди'ть до завітних дверцят» [3].

Кожна людина є цінністю. І та, яка порушила закон також. Це важко зрозуміти більшості українцям: «66% опитаних згодні з тим, що права наркозалежних можуть бути обмеженими, майже 53% підтримують можливість обмеження прав колишніх засуджених, на третьому місці опинились «олігархи» і люди з непопулярними політичними поглядами, наприклад, ті, що підтримують російську агресію (52% і 50% «негативних» відповіді відповідно), також значна частина опитаних респондентів допускає обмеження прав ромів та представників ЛГБТ-спільноти (47% і 46% відповідно). Найменш негативне ставлення демонструється щодо переселенців з невідконтрольної території Донбасу та безробітних» [4, с. 19];

— не визнавати права вільного розвитку людської особистості та достатньо широких меж права на приватність.

Отже, у сучасних умовах розвитку цивілізованого суспільства основою юриспруденції має бути людська гідність, яка вимагає докорінної переоцінки аксіологічних основ відносин у соціумі.

Використані джерела

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. *Case of Koretskyi and Others v. Ukraine, Application № 40269/02 Council of Europe: European Court of Human Rights, 3 April 2008, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85679>.*
3. *Ось парадний під'їзд. Переклад на українську Н. Сисойлов. Режим доступу: <https://www.stihi.ru/2016/10/10/5967>.*
4. *Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / [І.Бекешикіна, Т.Печончик, В.Яворський та ін.]; під заг. ред. Т.Печончик. Київ, 2017. 308 с.*

Миксюк Анастасія Степановна,
кандидат исторических наук, доцент,
доцент кафедры теории и истории государства и права
Академии управления при Президенте Республики Беларусь,
Минск, Республика Беларусь

ДОГОВОР КАК ИНСТИТУТ ЗОРОАСТРИЙСКОГО ПРАВА

Договор, представляя собой выражение согласованной воли двух или более сторон об установлении, изменении и прекращении гражданских прав и обязанностей, бесспорно, является одним из древнейших гражданско-

правовых институтов. Нормы права, регламентирующие договорные отношения, известны во многих правовых системах древности и отражают степень разработки договорного права в связи с потребностями общества и различными формами отношений, требовавших создания соответствующих правовых моделей.

В рамках данной статьи мы обратимся к наиболее древнему периоду существования института договора и рассмотрим его содержание в контексте зороастрийского права. Система зороастрийского права является одной из наименее изученных религиозных правовых систем древности, что связано с рядом факторов (небольшое количество источников, необходимость обращения к оригинальным текстам, сложность их понимания и интерпретации и др.). Однако интерес к зороастрийскому праву растет в последние годы в контексте компаративистских исследований, особенно в странах Центральной Азии, Индии, где ученые-правоведы отмечают и сегодня некоторое сходство норм обычного права и зороастрийского права, прослеживают преемственность правовых традиций, институтов и норм.

Систему зороастрийского права можно вполне обоснованно считать одной из древнейших, поскольку появление учения зороастризма (а, следовательно, и правовых норм, вписанных в контекст данного вероучения) относится ко II тыс. до н. э. Первоначально основные положения религии и нормы права существовали в устной форме. Кодификация установлений зороастризма в виде комплекса священных текстов под общим названием Авеста происходит значительно позднее. Вместе с тем, реалии описанного в Авесте общества, несомненно, отражают наиболее ранний, догосударственный период его развития.

Авеста является наиболее значительным источником по истории зороастризма и древних ираноязычных народов. В данном источнике зафиксированы основные положения зороастризма, его ритуальная сторона, представления об окружающем мире, реалии общественной и политической жизни, особенности ментальности древних иранцев. Авеста является многослойным комплексом текстов, состоящим из нескольких книг, различных по времени создания, содержанию, целям. В контексте правовых реалий наибольший интерес для исследователя представляет Видевдат (авест. *vī daēvā dātəm* — «против дэвов (демонов) данный») — свод предписаний, имеющих своей целью защиту от сил зла в широком смысле, включая и правовой аспект. Видевдат нельзя считать в полной мере завершенным сводом законов, однако наличие в Видевдате большого количества норм, устанавливающих наказания за проступки и преступления, дает основание исследователям называть эту книгу Авесты древним уголовным кодексом [3, с.13]. Данное исследование основано преимущественно на оригинальных текстах Видевдата и других книг Авесты.

Договор играл важную роль в жизни древневосточных обществ в целом. Положения Авесты определяют понятие договора, его виды, фиксируют необходимость договорной дисциплины, связывая при этом договор с некими сакральными силами. Название договора в авестийском

языке (miθra-) совпадает с именем соответствующего божества Митры. Будучи божеством индоиранским по своему происхождению и известным также по текстам индийских Вед, Митра был достаточно популярен также в Римской империи. Значение Митры в истории и культуре, безусловно, огромно. Митра являлся покровителем пастбищ, божеством солнца и божеством, символизирующим договор. Именно Митру иранцы призывали в свидетели, когда приносили клятвы, скрепляя его именем заключенное соглашение [1, с. 16]. Неслучайно положение о необходимости соблюдения договора упоминается в гимне, посвященному Митре (Яшт 10). Митра совмещает в себе и функцию правосудия, взаимодействуя с другими божествами — Рашну и Сраошей, которые символизируют соответственно справедливость и послушание (Яшт 10, 41).

Институт договора достаточно глубоко разработан в авестийских текстах. В Видевдате перечисляются шесть видов договора в зависимости от залога: договор на словах, «удар по рукам», договор ценой в мелкую скотину, договор ценой в крупную скотину, договор ценой в человека, договор ценой в урожайное поле (Видевдат 4, 2). А, кроме того, упоминаются три вида договора в зависимости от предмета: имущественный договор, брачный договор и договор на обучение (Видевдат 4, 44).

Договор, основанный на взаимной заинтересованности сторон, порождает и общий интерес сторон в его надлежащем исполнении. Соответственно, большое внимание в Авесте уделяется вопросам договорной дисциплины, принципу добросовестности при исполнении договора. В частности в Авесте указывается, что человеку следует быть верным договору вне зависимости от того, с кем он заключен — с единоверцем, т. е. человеком «своего» круга, или с чужаком: «Договор не нарушай, Спитама, ни тот, который с лживым заключаешь, ни тот, который с верующим праведным. Потому что обоюдным является договор и с лживым, и праведным» (Яшт 10, 2). Отметим в этом контексте, что честность, включая верность заключенному договору, в целом считалась важным качеством у среднеазиатских народов [2, с. 252].

Разумеется, отнюдь не всегда договоры соблюдались, в связи с этим отдельные положения Авесты касаются неисполнения договора. Поскольку Авеста является сборником священных текстов, то неисполнение договора карается, прежде всего, сверхъестественными силами. Так, отмечается, что наказанию со стороны Митры будет подвергнут сам нарушитель, а также социальная группа (семья, род, племя, страна), ответственность за которую он несет (Яшт 10, 18). Кроме того, нарушение договора называется грехом, который распространяется на потомков нарушителя: от 300 до 1000 мужей, являющихся родственниками (Видевдат 4, 5–10). Вместе с тем, в Авесте содержатся и конкретные меры наказания за нарушение договора. Это распространенный в источнике вид наказания — удары бичом и особой «приводящей к послушанию» плетью. Число ударов определялось видом нарушенного договора и составляло от 300 до 1000 (Видевдат 4, 11–16).

Таким образом, сама природа договора в зороастрийском праве связывалась с сакральными силами. Соблюдение договора поощрялось нормами религии и предполагало обретение награды от Митры и других божеств (Яшт 10, 3), а нарушение влекло за собой не только воздаяние со стороны сверхъестественных сил при жизни и после смерти, но и конкретные меры ответственности.

Использованные источники

1. Кюмон Ф. *Мистерии Митры*. СПб. : Евразия, 2000. 352 с.
2. Периханян А.Г. *Общество и право Ирана в парфянский и сасанидский периоды*. М. : Наука, 1983. 384 с.
3. Халиков А.Г. *Общая характеристика Авесты как источника зороастрийского права. Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал*. 2013. № 6. С. 9–14.

Налуцишин Віктор Володимирович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ВПЛИВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

Історичний аналіз доводить, що становлення й розвиток правової держави відбувається виключно на основі розбудови громадянського суспільства.

Розглядаючи співвідношення громадянського суспільства і правової держави можна встановити, що вони характеризуються низкою однорідних правових ознак. Правова держава є інструментом забезпечення життєздатності громадянського суспільства, охороняє його інтереси, а громадянське суспільство є важливим показником ефективності функціонування правової держави. Отже, взаємодія правової держави та громадянського суспільства є гарантією успішного розвитку суспільства і держави, тому взаємообумовленість правової держави і громадянського суспільства є очевидною [1, с. 76].

Взаємовідносини між громадянським суспільством і державою є багатоаспектні. Це проявляється через такі положення: онтологічно громадянське суспільство існує незалежно від держави (до держави і поза державою); громадянське суспільство не включає в себе державу, розвивається самостійно, без прямого етатизму; громадянське суспільство має певний пріоритет над державою, проте зацікавлене в добробуті держави і сприяє її розвитку; громадянське суспільство у власних інтересах впливає на створення і

функціонування державних органів; громадянське суспільство має право вимагати від держави захисту життя, здоров'я і безпеки громадян, не допускаючи її втручання в їхнє приватне життя; громадянське суспільство розвивається і взаємодіє з державою за допомогою права, яке виступає істинним і справедливим мірилом свободи і справедливості, а не механізмом нав'язування державної волі; громадянське суспільство складається із суб'єктів — вільних і рівноправних громадян, а також їх об'єднань, які добровільно самоорганізовані і знаходяться в стані конкуренції і солідарності; громадянське суспільство формує право, яке інституціалізується державою в законах та інших нормативно-правових актах, гарантує і захищає його від порушень [2, с. 39].

Важливим та впливовим фактором є обрана правовою державою модель взаємодії з громадянським суспільством. Така модель має передбачати партнерські стосунки між державою та громадянським суспільством з чітким розподілом завдань і функцій. За такої моделі правова держава має здійснювати своє управління відкрито та прозоро, гнучко, бути готовою до переговорів і консультацій з усіма «зацікавленими сторонами», чуйною до потреб різних інститутів громадянського суспільства та прагнення віднайти можливості для їх врахування [3, с. 122].

Можна виділити декілька форм взаємодії правової держави та громадянського суспільства:

1. Ідеальна модель, за якої сформоване громадянське суспільство, концепція якого полягає у верховенстві права, та правова держава абсолютно відповідає суспільному ідеалу. Така модель характеризується контролем з боку громадянського суспільства, високим ступенем довіри до державної влади, у суспільстві досягається згода щодо будь-яких змін, а наслідком є суспільна стабільність.

2. Модель конфлікту цінностей, де держава та суспільство мають різні сформовані завдання та бачення шляхів їх досягнення, відповідно взаємодія носить деструктивний характер, поступки неможливі та небажані. Цінності, що лежать в основі ідеалу громадянського суспільства, не відповідають ціннісним орієнтаціям владних структур, тому кожна структура відстоює власну мету, намагається контролювати діяльність опонента й використовувати його ресурси, прагне бути єдиним суб'єктом управління, висуває свого лідера. Наслідок — суспільне протистояння, криза влади, зміна суспільних ідеалів.

3. Модель домінування держави, відповідно до якої громадянське суспільство фактично несформоване і має вигляд здебільшого угруповання громадян за спільними інтересами. Держава є єдиним суб'єктом управління з власними інтересами, які ідуть в розріз з ідеалом громадянського суспільства. Наслідком є розвиток тоталітаризму.

4. Модель корпоративної держави за якої діє «корпорація можновладців». Наслідок — соціальна поляризація, розшарування держави та суспільства, деструктивні зміни їх структури.

5. Модель домінування громадянського суспільства, за якої громадянське суспільство є сформоване та постійно розвивається. Суспільство має свою мету й ідеал, розвинені інститути, але влада не відповідає суспільним вимогам, відповідно соціум більш мобільно, ніж управлінська еліта, актуалізує свої інтелектуальні ресурси для виробництва соціально важливого продукту — нових моделей управління. Наслідком є стихійна демократія.

6. Модель інноваційного суспільства, де ініціатором інноваційних змін виступає громадянське суспільство. Наслідком є розширення владних повноважень на горизонтальному рівні, зростання суспільного потенціалу, децентралізація.

7. Модель інертного протистояння. Ідеал майбутнього не є чітко сформованим, шляхи та механізми його досягнення відсутні, в процесі діяльності використовуються тільки внутрішні ресурси, оскільки обидві системи розвиваються самостійно та паралельно, кожна має свою мету. Наслідок — дестабілізація, об'єктивація латентного конфлікту, абсолютна безвідповідальність держави та громадянського суспільства.

8. Модель держави системної кризи. Відсутність спільної мети та ідеалу як у державі, так і в громадянському суспільстві. Фактично державна влада як цілісний інститут та громадянське суспільство як сформована самоорганізація не існують, вони функціонують самостійно, але їхнього розвитку при цьому не відбувається. Наслідок — деградація, системна криза [3, с. 113–117].

Проблематика співвіднесення правової держави і громадянського суспільства є особливою темою, яка є популярною у юристів, політологів і філософів. При цьому ідеальною вважається модель, за якої держава виступає як виконавець волі суспільства і в цих цілях наділяється відповідними інструментами управління справами суспільства. Тобто, можна вважати, що громадянське суспільство і правова держава співвідносяться як ціле і приватне.

Громадянське суспільство і правова держава — не відсічені і не ізольовані одна від одної частини, а взаємообумовлені системи, хоча і не ототожнюються. Зв'язок між ними жорстко детермінований, так як держава є формою організації громадянського суспільства, і вже тому вони нерозривні. Ідеальною моделлю взаємодії громадянського суспільства і держави є абсолютна рівність її сторін («сильна держава — сильне громадянське суспільство» [4, с. 67]) за принципом паритету.

Правова держава і громадянське суспільство зацікавлені в підвищенні ефективності взаємодії, діалозі та партнерстві, оскільки це є умовою європейської інтеграції, успішної модернізації та сталого розвитку.

Правова держава та громадянське суспільство змістовно і логічно взаємопов'язуються між собою, оскільки функціонування громадянського суспільства підтримують інститути держави, а реалізація засад правової держави неможлива без автономних механізмів саморегуляції громадянського суспільства [1, с. 55–56].

Використані джерела

1. Головащенко О. С. *Соціальна та правова держава: питання співвідношення* : дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2008. 204 с.
2. Костючков С. К. *Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія. 2012. Т. 182. Вип. 170. С. 38–40.*
3. Руденко О. *Теоретичні пошуки альтернативних моделей взаємодії держави та громадянського суспільства. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького. Острог : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. 328 с.*
4. *Евтушенко М. В. Генезис представленый о гражданском обществе в современном социально-философском знаниш М. В. Евтушенко. Теория и практика общественного развития. 2009. № 1. С. 61–67.*

Омельчук Олег Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України, академік Академії наук вищої школи України,

ректор Хмельницького університету управління та права,

Хмельницький, Україна,

Олійник Уляна Миколаївна,

асистент кафедри теорії та історії держави і права

Хмельницького університету управління та права,

Хмельницький, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ, СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЇ

Вийшовши на міжнародний рівень, українська держава проголосила право на свободу думки, совісті та релігії основною правовою цінністю. У сучасному світі немає більш значної і разом з тим проблемно реалізованої на практиці ідеї, ніж це право. У ньому втілюються концепції різних релігійних, політичних, економічних, етичних і найменш досліджених філософсько-правових вчень різних народів.

Після розпаду Радянського Союзу в Україні відбулося кардинальне переосмислення базових людських цінностей, внаслідок чого право на свободу думки, совісті та релігії визнали одним з фундаментальних природних прав людини. Необхідність законодавчого врегулювання цього права зумовлена тим, що воно має особливу специфічну сферу свого поширення — особистісно-інтимну.

На жаль, так склалося, що на сьогодні реальну загрозу утвердженню прав людини, в тому числі й праву на свободу думки, совісті та релігії в XXI ст. представляють:

а) численні локальні війни й акти насильства. Їх було чимало у другій половині минулого століття, не виключається їх активізація і майбутньому. Такий прояв пов'язано з ігноруванням прав людини на світ і безпеку, на життя й інші види прав людини;

б) голод і злидні, несправедливий розподіл доходів. На земній кулі є регіони, де існує голод, а злидні мільйонів людей стали нормою життя. За останні десятиліття абсолютна кількість людей, що живуть в умовах голоду і крайнього зубожіння значно зростає;

в) агресивність авторитарних і тоталітарних режимів влади. Як уже зазначалося, боротьба між демократією й авторитаризмом і тоталітаризмом позначиться не тільки на політичній карті світу, а й на самому процесі утвердження прав людини;

г) відроджується релігійна агресивність (наприклад, активність ісламського фундаменталізму проявляється не тільки на Близькому і Середньому Сході, а й на Кавказі, в Середній Азії та інших регіонах світу). Ісламський фундаменталізм виключає ідею прав людини з цінностей ісламського суспільства. І це не випадково, так як практика на його основі призводить до порушень прав жінок; виключається принцип свободи совісті тощо;

г) нова небезпечна концепція — так зване виняткове «Право свого народу», в ім'я якого зневажаються права народів інших країн [1, с. 59].

Україна протягом своєї історії мала шість моделей державно-церковних відносин, у формуванні яких помітну роль відігравали історичні і національні традиції, зіставлення в країні політичних сил, реальний стан самих суб'єктів відносин — церкви і держави, зовнішній фактор. Попередниками нинішньої моделі були киево-руська (X — XIV ст.ст.), могилянська і козацька (XVII ст.), синодальна (XVIII — поч. XX ст.) і радянська (1918 — 1990 роки) моделі. Ознаками сучасної української моделі державно-церковних відносин є світський характер і демократизм держави; відокремленість церкви від держави і забезпечення останньою повної свободи буття релігії і церкви, відвернення спроб політизації релігійного життя; світськість державної освіти; закріплення правового статусу релігійних організацій шляхом визнання їх юридичною особою; рівність всіх релігійних організацій, віруючих і невіруючих; утвердження толерантності міжконфесійних і міжцерковних відносин; сприяння держави релігійним організаціям у їх соціально-значимій діяльності, включенню в громадське життя [2, с. 160].

Свобода думки, совісті та релігії на сьогоднішній день є важливою філософсько-правовою категорією, яка характеризує фундаментальні основи буття людини, і поза котрою індивід уже не може вести повноцінної

діяльності. Цілком підтримуємо думку, що в сучасному суспільстві реалізація цього права передбачає:

1) усвідомлення особою необхідності свободи думки, совісті та релігій й узгодження своєї діяльності з цією необхідністю;

2) вільної можливості робити обґрунтований вибір змісту на напрямку власних дій;

3) знаходити можливість змінювати існуючу необхідність на таку, що розкриває перспективи для розширення свободи думки, совісті та релігій.

Філософсько-правовий зміст свободи думки, совісті та релігій на сучасному етапі визначає їх як передумову демократичного суспільства, без наявності якої особа позбавляється можливості самостійно формувати свої моральні принципи, визначати обов'язки, здійснювати моральний самоконтроль та самооцінку своїх дій.

Можна визначити основні філософсько-правові аспекти розвитку права на свободу думки, совісті та релігій з урахуванням вимог і реалій ХХІ ст. у нашій державі:

1) це право є не однозначним і не беззаперечним. Перш за все слід зазначити, що воно є юридичним виміром свободи світоглядного вибору (в тому числі формувати, дотримуватися, вибирати і змінювати вже зроблений вибір), а також правомірної поведінки, заснованим на згаданому виборі;

2) це право є системоутворюючим у системі прав людини. Без його реалізації інші права людини втрачають більшу частину реального змісту, залишаючись декларацією. Реалізуючи право на свободу думки, совісті та релігій, людина усвідомлює себе, знаходить сенс і визначає своє місце в житті. Можна припустити, що, задовольняючи цю потребу, людина і стає власне людиною. Таким чином, свобода думки, совісті та релігій — право на задоволення світоглядної потреби, надає сенс існуванню. Від реалізації цього системоутворюючого права залежать здатність індивіда самореалізуватися в особистість; можливість подолати суперечності між тенденціями, зумовленими випереджаючим розвитком цивілізації і природою людини; здатність держави до сталого розвитку без соціальних вибухів і потрясінь; вміння світової спільноти знайти шляхи до вирішення глобальних проблем, що стоять перед людством;

3) ціннісний вимір свободи думки, совісті та релігій не піддається зміні. У цілому, незважаючи на деякий занепад конфесійного впливу на людську цивілізацію, навряд чи є підстави говорити про зменшення потреби кожної людини в орієнтації і самоусвідомлення. Змінам піддаються лише форми реалізації цієї специфічної потреби внаслідок розвитку цивілізації. Старі форми еволюціонують або відмирають, поступаючись новим формам.

Використані джерела

1. Котляр І. І. *Права человека*. Мн.: Тесей, 2002. 256 с.
2. Колодний А. М. *Основи релігієзнавства*. К., 2006. 168 с.

Павлик Ольга Борисівна,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет,
Хмельницький, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ ЗА КОРДОНОМ (НА ПРИКЛАДІ США ТА ФРН)

Фахова підготовка юристів суттєво відрізняється у різних країнах, на що, не в останню чергу, впливають відмінності у правовій системі цих країн. Спробуємо розібратись, чим відрізняється фахова юридична освіта англосаксонської (на прикладі США) та романо-германської (на прикладі ФРН) правових сімей.

Для визначення характерних рис юридичної освіти в країнах англосаксонської правової сім'ї необхідно згадати про низку її особливостей, які дадуть можливість краще зрозуміти систему і методику викладання в юридичних коледжах та на юридичних факультетах університетів. Як відомо, до сьогоденного дня головним джерелом права в таких країнах як Великобританія та США (поряд із Конституцією) є судовий прецедент, тобто рішення суду по певній справі, якому надають загальноприйнятне значення для вирішення подібних справ у майбутньому. Цей факт дозволяє стверджувати, що майбутньому юристу в Великобританії та США необхідно в процесі навчання вивчити зміст і особливості основних прецедентів у сфері його правових інтересів.

Юридична освіта США є «другою» вищою освітою, тому що отримати її можуть студенти із ступенем бакалавра. Профільна юридична освіта надається у американських коледжах, однак дорогу до вищої професійної юридичної освіти відкривають і школи права. Школи права є структурними підрозділами американських університетів післядипломної освіти. До вступників в таку школу ставляться наступні вимоги: диплом бакалавра (Будь-якого профілю, навіть і технічного), складання тесту LSAT, який дає можливість вступити до школи права. Щодо тесту: скласти його можна в спеціальний сесійний період, чотири рази на академічний рік. Результати перевіряються автоматизовано, за допомогою спеціальної комп'ютерної програми. За результатами видається сертифікат, який направляється до приймальної комісії школи права. Питання тесту LSAT дають можливість з'ясувати здатність логічно мислити, спілкуватись, ступінь володіння англійською мовою, уміння чітко висловлювати свою думку. Цей тест не виявляє ступінь володіння спеціальними юридичними знаннями.

Освіту можна здобути у 185 школах права, які є акредитованими навчальними закладами [1, С.14]. Міністерство освіти США уповноважило Американську асоціацію юристів розробити та затвердити вимоги, яким має відповідати навчальний заклад для акредитації.

Сучасна юридична освіта в США являє собою сукупність декількох моделей, яким притаманні наступні риси: вузька спеціалізація, практична направленість підготовки, специфічна форма організації навчального процесу.

Навчальний процес здійснюється у відповідності із освітніми стандартами, які розробили Американська асоціація юристів. Стандарти мають враховувати вимоги, які висуваються до кандидатів при вступі в адвокатуру [1, С.15]. Великий вплив на формування компетенцій у випускників шкільна справа здійснила доповідь Американської асоціації юристів «Юридична освіта і підвищення кваліфікації — освітній континуум» 1992 року. Згідно цієї доповіді, американський юрист має володіти низкою компетенцій, таких як: навички вирішення юридичних справ; юридичний аналіз та оцінка; вивчення юридичної літератури і документів; дослідження фактів; комунікативність; консультування; ведення переговорів; знання процедур, пов'язаних із вирішенням судових спорів, й альтернативних способів вирішення спорів; навички організації і управління в галузі юридичної роботи; виявлення і вирішення проблем етичного характеру. Окрім того, юрист повинен компетентно представляти інтереси клієнтів, сприяти укріпленню принципів правосуддя, справедливості і моралі, професійно удосконалюватись. Однак освітні стандарти жорстко регламентують обов'язків перелік дисциплін лише для першого курсу, для подальших курсів навчання визначена лише обов'язкова кількість навчальних годин на тиждень. До переліку обов'язкових предметів першого року навчання відносяться договірне, майнове право. Подальший вибір предметів залежить від спеціалізації [1, С.15]. Так, програма «Оподаткування» школи права Нью-Йоркського університету включає 40 різних курсів лекцій і семінарів, спеціалізація «Корпоративне і комерційне право» — 30 предметів (<http://www.law.nyu.edu/faculty/index.htm>). Із запропонованого переліку студент обирає ті предмети, які його найбільше цікавлять. 5% припадає на дисципліни загальногуманітарного профілю: філософію, психологію, педагогіку. Багато університетів організують лекції з цікавих тем історико-теоретичної спрямованості. Наприклад, у Гарвардській школі права читають курси лекцій «Расове законодавство з 1776 року і по сьогоdnішній час», «Державний устрій Стародавньої Греції та Риму» [3].

Система юридичної освіти в США не має багато рівнів. Це, швидше, послідовно нарощувана юридична освіта, яка направлена на здобуття широкого розуміння функціонування правової системи в цілому і розвиток аналітичних здібностей у фахівців. Юрист отримує якісну теоретичну та практичну підготовку за вибраною спеціальністю. Однак, дуже жорстка спеціалізація в процесі навчання обмежує можливість американських юристів, змушуючи їх повністю зосередитись на певній галузі правозастосування.

Таке співвідношення спеціальних та загальноосвітніх курсів обумовлено тим, що об'єм правового регулювання суспільних відносин в

США у декілька разів більше ніж в Україні [3]. В США після закінчення школи права вже в практикуючого юриста є можливість перекваліфікуватись, для чого існують річні магістерські програми навчання, завдяки яким можна отримати ступінь магістра права. Ще однією рисою юридичної освіти США є його практична спрямованість. Багато курсів читають практикуючі юристи: радники великих компаній, судді, адвокати. Таким чином, юридична освіта в США виконує соціальне замовлення суспільства і держави.

В континентальній Європі створений єдиний економічний, політичний, соціальний і культурний простір, в рамках якого актуальним є створення такої системи освіти, випускник якої зміг би без проблем працевлаштуватись на всій території. Право країн Європи базується на римському праві. Тому відрізняється і підготовка юристів. Правова основа юридичної освіти ФРН базується на Конституції ФРН, загально визначених принципах і нормах міжнародного права, федеральних законах, указах президента ФРН, постановах уряду, нормативних актах міністерств і т.д. Загальні принципи організації освіти визначає Закон про освіту, згідно якого підготовка бакалаврів триває 3-4 роки, а магістрів 1-2 роки.

Вищу юридичну освіту можна здобути на юридичних факультетах університетів. Правовий статус університетів врегульовується законодавством окремих федеральних земель. Навчальний план з підготовки юристів включає в себе такі дисципліни, як цивільне, кримінальне, процесуальне право, методологію правової науки, а також її історичні, філософські та соціальні основи.

На перших етапах освітнього процесу програмою передбачаються лекції з основних галузей права. Крім того, з цих же предметів проводяться семінари у малих групах. Атестація з обов'язкових дисциплін закінчується заліком, якому передують декілька домашніх робіт і контрольна робота в університеті. Вибір спеціалізації здійснюється студентами після 3-4 семестрів. Кількість напрямків спеціалізації в різних університетах відрізняється. Мета другого етапу юридичної освіти — отримання практичних навиків в конкретних галузях юридичної діяльності. За загальним правилом стажування включає в себе 4 етапи. Перший етап — робота в суддівській канцелярії (4-6 місяців), другий етап — робота в місцевій прокуратурі (6-8 місяців), третій етап — робота в муніципальних органах влади (9 -11 місяців), і, нарешті, четвертий етап — робота в якості адвоката чи юриста в комерційній компанії (9-12 місяців). Після такого стажування студент має здати другий державний іспит, який приймає спеціальна експертна екзаменаційна комісія, яка складається з професорів права і суддів. Екзамен складається з декількох письмових тестів. Після успішної здачі екзамену випускник може працювати практично на всіх юридичних посадах, включаючи суддівські.

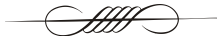
Проаналізувавши компетенції з підготовки юристів, слід зазначити, що юрист повинен вміти тлумачити і застосовувати закони та інші нормативні правові акти; забезпечувати дотримання законодавства у діяльності

державних органів, фізичних та юридичних осіб; юридично правильно кваліфікувати факти і обов'язки; розробляти документи правового характеру; приймати правові рішення та здійснювати інші юридичні дії у відповідності до закону; виявляти факти правопорушень, визначати міру відповідальності та покарання винних; здійснювати заходи щодо відновлення порушених прав; систематично підвищувати свою професійну кваліфікацію, вивчати законодавство і практику його застосування, орієнтуватися у спеціальній літературі. Формування цих компетенцій неможливо без обов'язкової практики в судових органах і органах юстиції.

У галузі підготовки юристів в Україні необхідно посилити практичну направленість навчання, збільшити термін проходження практики в судах, прокуратурі, державних органах влади, ввести практику в комерційних компаніях.

Використані джерела

1. *Сиберт Джон А. Ассоциация американских юристов и юридическое образование в США. 2002. Т. 7 № 2 С. 14-15.*
2. *Корнаков Я.В. Особенности юридического образования в США Закон. 2009. №3. С.78.*
3. URL: <http://www/law.harvard/edu/academics/courses/2010>.
4. URL: <http://www/yale.edu>.

Проскура Ганна Миколаївна,

*аспірантка Національного авіаційного університету,
Київ, Україна*

ПЕРСПЕКТИВА СТВОРЕННЯ ІНСТИТУТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМІСАРА В УКРАЇНІ

Згідно Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини здійснюють Уповноважений Верховної Ради України з прав людини і представники на місцях.

Станом, на жовтень 2018 року Уповноважений ВР України з прав людини виконує функцію контролюючого органу по забезпеченню доступу до публічної інформації. Важливо вказати, що функції контролю за доступом до інформації йдуть урозріз з принципами діяльності національної інституції з прав людини, що негативно впливає на ефективність реалізації забезпечення права на інформацію [1]. Також, це суперечить самому принципу діяльності Омбудсмана: надавати рекомендації, які не обов'язкові для виконання [2].

Важливим є те, що існують суттєві проблеми у ефективній діяльності інституту Омбудсмана в Україні. З метою забезпечення його ефективної

діяльності повинні діяти регіональні представники, мережа яких лише формується [3, с. 308].

До сильних сторін виконання такої функції Уповноваженим можна віднести те, що: Уповноважений ВРУ з прав людини має захищений статус; має широкі можливості щодо проведення розслідувань; усвідомлює необхідність змін [4, с. 95].

21 вересня 2016 року відбулася Міжнародна конференція «RTI: Відзначення 250-ї річниці права на інформацію та подальше зміцнення всіх національних систем країн Східного партнерства» [2], на якій було детально обговорено актуальність створення інституту інформаційного комісара в Україні.

Отже, загальна європейська практика передбачає введення в державі посаду Уповноваженого з питань захисту персональних даних [5, с. 272].

Створення такого інституту носить в собі не тільки практичну складову, але і важливий теоретичний підхід до розуміння процесу реорганізації органів управління. Якщо розглядати зарубіжний досвід, то на глобальному рівні існує чотири основні типи наглядових органів:

1. інформаційний комісар (Велика Британія, Словенія, Сербія, Угорщина, Шотландія);
2. комісія або інституту (Мексика, Франція, Португалія);
3. Омбудсмен, наділений повноваженням нагляду (Швеція, Норвегія, Боснія, Нова Зеландія);
4. інші органи (ПАР, Туреччина) [6, с. 47]. Отже, виникає питання в якій формі має здійснюватися т інституція в Україні.

Отже, необхідність вдосконалення управлінської структури є очевидною, проте вчені та практики мають різні погляди на шляхи такого вдосконалення. На наш погляд, можливо виділити два основних підходи:

— перший підхід полягає в наданні додаткових повноважень та ресурсів Уповноваженому ВР України з прав людини в даній сфері. Представники даного підходу вважають недоцільним створення окремого інституту інформаційного комісара в Україні, та наголошують на необхідності наданні більше повноважень та ресурсів Омбудсману.

— другий підхід ґрунтується на необхідності створення інституту інформаційного комісара в Україні, який мав би компетенцію працювати з двома правами: доступом до публічної інформації та захистом персональних даних [7]. Процес створення такої інституції не може бут швидким, тут є необхідність детального вивчення досвіду зарубіжних країн та створення базиусу [2]. Тут же, знову виникає розбіжність бачення: перший погляд ґрунтується на необхідності внесення змін до Конституції України, а інший пропонує зміни до законодавства, і можливо, створення окремого закону.

Загалом, такий інститут має ґрунтуватися на таких засадах: швидкість реакції, обов'язковість приписів, покарання за невиконання приписів [8]. Важливими ознаками має бути: своєчасність, ефективність, широкі

повноваження розслідування [4, ст. 95]. Надзвичайно важлива правова, операційна та фінансова незалежність такого органу [6, с. 47].

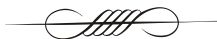
До повноважень такого органу зазвичай відносять: отримання та розгляд скарг від суб'єктів запитів; розпорядження надати інформацію, що носить імперативний характер; моніторинг відповідності законодавства; інструкції органам державної влади щодо тлумачення та виконання закону, а також навчання державних службовців; підвищення обізнаності громадськості та надання порад; рекомендації щодо змін наявного законодавства та запропонованих законопроектів [6, с. 48].

Отже, такий орган має базуватися на принципах незалежності, відкритості, гласності і прозорості. Рішення та контролю має здійснюватися в короткі терміни, що на наш погляд, ґрунтується на зменшеннях і спрощеннях бюрократичних процедур.

Загалом, питання створення даного інституту (спільного органу з питань захисту персональних даних та доступу до публічної інформації) піднімає ряд теоретично-практичних задач. Створення такого органу зачіпає гострі питання правових реалій та потребує ретельного дослідження українського законодавства.

Використані джерела

1. *Офіс Омбудсмана планує рекомендувати створити посаду інформаційного комісара в Україні. Режим доступу : URL: <http://www.prostir.ua/>.*
2. *Лутковська пропонує створити в Україні інформаційного комісара. Режим доступу : URL: <https://humanrights.org.ua>.*
3. *Савчин М. В. Конституційне право України / відп. ред. М.О. Баймуратов. К. : Правова єдність, 2009; Конституційне право України / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Х. : Право, 2008. 416 с.*
4. *Звіт DGI (Директорату інформаційного суспільства та протидії злочинності Департаменту інформаційного суспільства, медіа та Інтернету) щодо аналізу розподілу повноважень інституцій у сфері інформаційної політики та медіа в Україні/ DGI (2016) SASG/2016/07, 26 вересня 2016 року/Повноваження Уповноваженого ВР з прав людини та законодавство у сфері доступу до публічної інформації.*
5. *Інформаційне право та правова інформатика у сфері захисту персональних даних / В.Брижко, М.Гуцалюк, В.Цимбалюк, М.Швець; За ред. М.Швеця. К.: НДЦПІ АПрН України, 2006. 450 с.*
6. *Матеріали Міжнародної конференції «RTI: Відзначення 250-ї річниці права на інформацію та подальше зміцнення всіх національних систем країн Східного партнерства»/ Презентація Розани Лемут Стрле (Словенія).*
7. *Як реформувати державні органи у сфері інформаційної політики та засобів масової інформації та законодавство про доступ до публічної інформації? Режим доступу : URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv>.*
8. *Офіс Омбудсмана планує рекомендувати створити посаду інформаційного комісара в Україні. Режим доступу : URL: <http://www.prostir.ua/>.*

Сіцинський Анатолій Станіславович,
*доктор наук з державного управління, професор,
завідувач науково-дослідної частини
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна,*

Капштик Олександр Володимирович,
*здобувач кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Активний розвиток інформаційних технологій, широка інформатизація суспільного життя і особливо сектору безпеки і оборони України значно змінили характер, методи і способи інформаційної діяльності всіх державних структур. Нові інформаційні технології істотно впливають на стратегію і тактику, форми і способи ведення військових дій в операціях XXI століття. Як у мирний, так і у воєнний час досягнення інформаційної переваги над імовірним, потенційним або діючим противником стало однією з основних цілей провідних держав [1-3].

Стратегічні комунікації не просто новий напрямок в інформаційних війнах – це нова концепція самих інформаційних воєн, прийнята в розвиток теорії інформаційних операцій.

Мета стратегічних комунікацій – переконання чи примус цільової аудиторії до прийняття рішень або вчинення дій, спрямованих на формування, збереження або розвиток сприятливих умов для просування національних інтересів. При цьому використовуються такі засоби, як узгоджені інформаційні акції, ідеологічна обробка, різні інформаційні плани і програми.

Розглянемо алгоритм оцінки інформаційних операцій:

- характеристика інформаційного простору;
- включення оцінки інформаційної операції в план (планування) військової операції;
- вивчення потреб в інформації для оцінки інформаційної операції і планування збору даних;
- складання вихідних даних оцінки інформаційної операції;
- виконання заходів інформаційної операції і розвідувального забезпечення;
- спостереження і збір даних для оцінки інформаційної операції;
- аналіз отриманих даних;
- виконання оцінки інформаційної операції;

– доповідь отриманих результатів та надання рекомендацій командирів [2].

Відповідно, процес реалізації стратегічних комунікацій складається з наступних етапів:

- уточнення політичних цілей;
- розпізнавання цільової аудиторії;
- визначення бажаного поведінкового ефекту об'єкта впливу;
- проведення аналізу аудиторії (які її уявлення, позиції, поведінка і як їх необхідно змінити);
- визначення ідеологічних установок;
- формулювання основних цілей для підготовлених повідомлень і запланованих акцій;
- узгодження інформаційного впливу, організованих акцій і політичних дій;
- синхронізація дій носіїв інформації за часом рамки;
- планування першочергових заходів і контрзаходів;
- оцінка результатів і коригування планів.

В якості носіїв інформації можуть виступати як інформаційні так і фізичні домени.

До інформаційних доменів відносяться радіо, наземне, кабельне та супутникове телебачення, друк, Інтернет, потокове відео, мобільні телефони, громадські організації і чутки.

Фізичними доменами є військові навчання, демонстрація сили, візити, конференції, різні робочі семінари, наукові та військові обміни, асоціації випускників, організація і проведення відновлювальних робіт, торгівля і гуманітарна допомога.

Арсенал засобів стратегічних комунікацій досить різноманітний. До них насамперед належать засоби масової інформації, а також зв'язок і телекомунікації, інфраструктура бездротового зв'язку, соціологічні дослідження, культурологічні та лінгвістичні засоби, виборчі технології і методики підрахунку голосів виборців, масові тренінги та освітні програми.

Важливою складовою стратегічних комунікацій є науково-дослідні роботи з розвитку засобів моделювання та оцінки соціальних комп'ютерних мереж, моніторингу ЗМІ, моделювання динаміки розвитку різних систем, аналізу комп'ютерних мереж, машинного перекладу, інноваційного аналізу і виборчих технологій, створення єдиного середовища «стратегічних комунікацій» в секторі безпеки і оборони України.

Науково-технічні засоби, що використовуються в інтересах формування «зони довіри» для «стратегічних комунікацій» наступні:

– засоби аналізу інформації, що забезпечує і надає доступ до об'єктів інфраструктури. Вони аналізують весь спектр інформаційних ресурсів, починаючи від звичайних новин і закінчуючи професійним ринком інформації. За допомогою даних засобів проводиться семантичний аналіз повідомлень, спрямований на виявлення в різних мережевих ЗМІ країни

тематичної інформації, що характеризує їхню позицію з питань, що зачіпають безпеку або створює загрозу національним інтересам України;

– громадські засоби масових комунікацій – це інформаційні бази даних, безпосередньо ЗМІ, віртуальні спільноти. Технічні можливості дозволяють забезпечити мережеву ідентифікацію будь-якого користувача за його мережевими зв'язками (контактами);

– «засоби діалогу», які призначені для аналізу радикальних і контррадикальних повідомлень та ідей. При цьому проводиться аналіз в масштабі, близькому до реального, часу і ранжування за ступенем важливості повідомлень ЗМІ. Програмне забезпечення дозволяє щодня перевіряти безліч газет та відбирати повідомлення за ключовими словами, ранжувати позитивні і негативні висловлювання, що зачіпають інтереси сектора безпеки і оборони України;

– засоби моделювання і прогнозу, які застосовують ігрове і альтернативне, різноманітне моделювання з метою прогнозування розвитку обстановки на основі отриманих даних, а також прогнозування можливих реакцій цільової аудиторії на цілеспрямований інформаційний вплив;

– засоби тренування взаємодії використовуються для відпрацювання питань взаємодії як всередині структури, так і між складовими сектору безпеки і оборони України.

Також необхідно створити єдину базу, де збиратиметься аналітична інформація, отримана в результаті діяльності організаційних механізмів складових сектору безпеки і оборони України. Дана база стане основою для створення єдиної автоматизованої системи ситуаційного аналізу та попередження, що дозволить істотно скоротити час на прийняття рішень і добитися значної інформаційної переваги.

Таким чином, в даний час можна стверджувати, що в сучасному світі інформаційний простір все більше розглядається як сфера ведення бойових дій, а стратегічні комунікації є основоположними елементами в системі інформаційного протистояння України. При цьому постійно зростає вплив громадської думки і суб'єктивного фактора керівництва на підготовку, планування, хід і результат військових операцій, а збиток, нанесений противнику на ідеологічному фронті, може істотно перевищити пряму вигоду, отриману в ході військових дій. Рационально використовуючи інформаційні ресурси, можна управляти громадською думкою аж до зміни системи цінностей, отже, ефективні стратегічні комунікації в секторі безпеки і оборони України є необхідною умовою для досягнення перемоги в гібридній війні з країною-агресором.

Використані джерела

1. *NATO Strategic Communications Centre of Excellence in Riga, Latvia.* URL: <https://www.stratcomcoe.org/history>.
2. *National Strategic Communication: Back to the Future, 2013.* URL: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a589282.pdf>.

3. *Communication Strategy 2017–2020.* URL: <https://democracy.thurrock.gov.uk/documents/s11721/Communication%20Strategy%20201720.pdf>.

Сороковик Иван Александрович
*кандидат исторических наук, доцент,
доцент кафедры теории и истории государства и права
Института управленческих кадров Академии управления
при Президенте Республики Беларусь,
Минск, Республика Беларусь*

ОСОБЕННОСТИ РУКОВОДСТВА ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКОЙ БЕЛАРУСИ В 60-Х гг. XX ст.

Развитие научно-технической революции в мире требовало адекватных мер со стороны руководства СССР и союзных республик, учитывая соревнование социализма с капитализмом. Не случайно для улучшения дел в этой области они приняли ряд решений, в которых определили меры по повышению эффективности развития науки, в том числе это относилось и к юридической. Важное значение для активизации качества исследований и повышения престижности профессорско-преподавательской деятельности имело постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 28 января 1960 г. за № 127 «О мерах улучшения качества диссертационных работ и порядка присуждения ученых степеней и званий». В нем представляет интерес и ныне решение о предоставлении ВАК права разрешать советам вузов и НИИ принимать к защите на соискание ученой степени кандидата и доктора наук наряду с диссертациями напечатанные работы, которые обогатили науку и технику новыми решениями, открытиями, а также наиболее крупные изобретения, имеющие огромное народнохозяйственное значение, внедренные в производство, напечатанные и зарегистрированные Комитетом по делам изобретений и открытий (п. 4).

Важное значение имело решение позволить ВАК по ходатайству советов вузов и НИИ присваивать, в порядке исключения, ученые звания доцента или профессора преподавателям вузов, имеющих огромный стаж научно-педагогической работы, печатные научные труды и учебно-методические пособия, ведущих лекции на высоком научно-методическом уровне с использованием современных достижений науки и техники (п. 15) [1.-Л. 1а-2а].

Примечательно, что в БССР за 50-е гг. число научных работников увеличилось более, чем в 2,5 раза и на 1960 г. достигло 6840 человек. Из них 181 имели ученую степень доктора наук и 2013 — кандидата наук [2.-Л. 72]. Этот факт свидетельствует о внимании государства в целом и республика в

частности в деле развития науки и техники, хотя и преследующих свои цели. Новым актом об улучшении подготовки научных кадров стало постановление ЦК КПБ и Совета Министров БССР от 9 сентября 1961 г. за № 545 «О мерах по улучшению подготовки научных и научно-педагогических кадров в Белорусской ССР». По сути, оно в определенной мере повторяло постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 13 июня 1961 г. № 536 «О мерах по улучшению подготовки научных и научно-педагогических кадров». Оно позволяло вузам освобождать от педагогической работы кандидатов наук сроком до двух лет, обладавших серьезными исследовательскими наработками и одобренных советами вузов планы научной работы по важным народнохозяйственным или теоретическим вопросам, с переводом их в число старшего или младшего научного сотрудника, для подготовки докторских диссертаций. О результатах своей работы они должны были предоставлять научный отчет (п. 5а). Вузы получили и право на командирование в другие вузы, НИИ своих сотрудников для выполнения исследований на срок до шести месяцев с сохранением зарплаты. Им финансировалась стоимость жилья, проезд, суточные, но не более, чем на два месяца (п. 5б).

Определенную льготу получали и аспиранты-заочники, которые освобождались от основной работы на один день в неделю на протяжении четырех лет обучения, с оплатой его в размере 50% получаемой зарплаты (п. 5г) [2.-Л. 74].

Важным нормативным правовым актом, который оказал влияние на развитие науки и техники Беларуси, было постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР № 163 от 20 февраля 1964 г. «О дальнейшем развитии научно-исследовательской работы в высших учебных заведениях» [3.-Л. 3]. В целях более широкого привлечения профессорско-преподавательского состава для выполнения научно-исследовательских работ постановление позволяло штатное совмещение преподавателем вуза в различных учреждениях, исполняющих работы, связанные с развитием наиболее важных для народного хозяйства отраслей с выплатой до 50% должностного оклада занимаемой должности. Совмещение разрешалось только по одной должности при наличии разрешения руководителей вузов и заинтересованных учреждений.

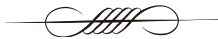
Непосредственно на дальнейшее развитие юридической науки Беларуси имело постановление ЦК КПСС от 5 октября 1964 г. «О мерах по дальнейшему развитию юридической науки и улучшению юридического образования в стране». В нем отмечено особое значение права для построения коммунистического общества и одновременно определены недостатки в развитии юридической науки и образования. В частности отмечалось, что даже среди сотрудников органов прокуратуры, судов, адвокатуры многие не имели высшего юридического образования. Поэтому ЦК КПСС определил конкретные меры по увеличению и улучшению подготовки юридических кадров; предложил специализацию студентов с учетом их будущей работы;

включення в навчальні плани таких курсів, як радянське будівництво, господарське право, судовий психологізм, виправально-трудове право; вимагав організації спеціальної юридичної підготовки працівників радянських і господарських органів, діяльність яких безпосередньо пов'язана з застосуванням законодавства; підвищення якості наукових робіт, а також видаваних нормативних правових актів [4].

Якби не були мотиви партії і радянського державства, то їх рішення в цілому позитивно впливали на розвиток юридичної науки республіки. Достатньо відзначити, що якщо в Білорусі до 60-х рр. не було ні одного доктора юридичних наук, то в той час імі стали, по підрахунку автора, 16 осіб. Ученими БГУ було захищено 11 таких дисертацій, Білоруського інституту народного господарства — 3, академічного Інституту філософії і права і Мінської вищої школи МВД СРСР — по 1. На таке положення впливало і рішення радянського державства середини 50-х рр. про розширення прав союзних республік, в тому числі в області розвитку законодавства, яке по Конституції СРСР 1936 р. було віднесено до компетенції Центру.

Использованные источники

1. *Національний архів Республіки Білорусь (далі — НАРБ). Ф. 1220. Оп. 1. Д. 45.*
2. *НАРБ. Ф. 1220. Оп. 1. Д. 129.*
3. *НАРБ. Ф. 1220. Оп. 1. Д. 606.*
4. *Постановлення ЦК КПРС «Про заходи по подальшому розвитку юридичної науки і покращенню юридичного освіти в країні» програма діяльності юридичних вузів країни. Правознавство. Л.: Вид-во Ленінгр. ун-та, 1965. № 1. С. 188 — 192.*

Стеньгач Надія Олександрівна,
*кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри теорії держави і права
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАКАРПАТТЯ (ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ) В СКЛАДІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1919-1938 рр.)

Внаслідок Першої світової війни розпалося ряд імперій. На їх руїнах на мапі Європи з'явилися нові держави — Чехословаччина, Австрія, Угорщина, Королівство сербів, хорватів та словенців (пізніше Югославія), Фінляндія, Естонія, Литва, Латвія, Польща. Приєднанням Семигороддя, Бессарабії (сьогоднішня Молдова) та Буковини територіально значно збільшилася

Румунія. Нову мапу Європи та світу підтвердила Мирна конференція, яка відбувалась у 1919 р. в замку Версаль біля Парижа. Однак цілий ряд новостворених держав успадкували свій багатонаціональний склад від Австро-Угорщини, у якому один народ домінував над іншими. Слід констатувати, що визначити т.зв. справедливі етнічні кордони у центральноєвропейському просторі того періоду було неможливо.

Розпад Австро-Угорщини прискорив розвиток подій в русинських комітатах в Угорщині та в середовищі русинських емігрантів в США. Саме їх об'єднання (*Американська народна рада угро-русинів, АНРУР*) взяло на себе завдання скласти національно-державну програму русинів. Найбільш привабливим був чехословацький варіант. Очільники АНРУР встановили контакти з Т.Г.Масариком та разом обговорили питання приєднання території південнокарпатських русинів до Чехословаччини. На території від Попраду до Ясіня появлявся цілий ряд т.зв. Народних Рад: в Старій Любовні, Прешові, Ужгороді, Сваляві, Хусті, Мараморош-Сигеті. В Ясінях навіть була проголошена Гуцульська Республіка! Кожна з них намагалась відстояти свою орієнтацію — російську, українську, угорську, чехословацьку, що вказувало на повну політичну дезорієнтацію русинів в домашньому середовищі. Нова угорська влада намагалась відстояти проект створення «Придунайських Сполучених Штатів», однак було вже надто пізно. Із союзу Угорщини вийшли серби, хорвати, словаки, семигородські румуни. Єдині, хто прийняв запропоновану автономію, були деякі представники русинів. На початку січня 1919 р. чехословацькі легіонери згідно рішення країн-переможців почали займати русинську територію. Ситуація в Європі навесні 1919 р. сприяла консолідації політичних сил в русинському середовищі. Орієнтація русинів на Росію відпала із-за страху перед більшовиками, українські держави не утримались на політичній мапі Європи, комуністичний переворот в Будапешті виключав проугорські симпатії. Ідея приєднання до Чехословаччини для абсолютної більшості політично активних русинів стала рятівною необхідністю. 8 травня 1919 р. в Ужгороді відбулись спільні збори місцевих рад та делегації американських русинів. На зборах була створена Центральна Руська Народна Рада (ЦРНР), яка підтримала ідею приєднання русинської території до Чехословаччини. Русинська делегація прийняла участь в переговорах на Мирній конференції в Парижі. Проблема русинів завдяки старанням чехословацької дипломатії стала предметом переговорів на найвищому рівні. На початку вересня Мирна конференція остаточно вирішила проблему південнокарпатських русинів. 10 вересня 1919 р. в *Сен-Жермен-ан-Ле* (Франція) був підписаний Мирний договір між державами Антанти та Австрією. Складовою частиною договору був т.зв. *Малий міноритний договір*, згідно якого територія південнокарпатських русинів була включена до складу Республіки Чехословацької в якості автономної одиниці. Це приєднання було додатково підтверджено *Трианонським Мирним договором*, підписаним між країнами Антанти та Угорщиною 4 червня 1920 р. Згідно положенням Мирного договору, влада ЧСР зобов'язувалась

організувати русинську територію на південь від Карпат як автономну одиницю в Чехословацькій державі.

В серпні 1920 р. русинський край завдяки зусиллям чехословацької дипломатії був звільнений від присутності румунського окупаційного війська, яке знаходилось тут з весни 1919 р. після поразки угорців та грабувало край. З метою консолідації умов була оголошена диктатура Військового Управління (ліквідована в 1923) та пізніше організовано Цивільне Управління. 7 листопада 1919 р. влада ЧСР схвалила *Генеральний Статут* для організації та адміністрування *Підкарпатської Русі*. Це був перший документ, в якому прозвучала офіційна назва краю — *Підкарпатська Русь*. Одночасно уряд створив русинську автономну раду на чолі з Г. Жатковичем — т.зв. Директорій. Однак Директорій був фактично невизначеною адміністративною одиницею, де були елементи тимчасового автономного сейму та органу автономного управління, — тому він і не мав ніякого впливу на управління краєм. Все управління було зосереджено в руках чеського адміністратора *Й.Брейхи* по домовленості з військовим командуючим, французьким генералом *Е.Енноком*. Такий «поділ влади» виявився першою неприємною несподіванкою для русинських політиків, особливо американського походження, котрі були виховані в рамках юридичної держави. Автономія *Підкарпатської Русі* була записана в *Конституції Чехословацької Республіки*, що була схвалена 29 лютого 1920 р. Однак положення Мирного договору стосовно автономії Підкарпатської Русі не знайшло свого відображення в цій Конституції.

Законодавчим органом в краї повинен був стати *сейм*. Але згідно положень *Конституції*, закони *сейму* набирали юридичну силу лише після їх підписання Президентом республіки. На чолі виконавчої влади повинен був стояти губернатор, якого призначав Президент республіки на пропозицію уряду. Це було ще одне відхилення від положень *Мирного договору*, згідно якого губернатор русинського краю повинен був бути підзвітним русинському *сейму*. Хоча згідно *Конституції* губернатор і був державним урядником високого рангу, однак повністю залежав від чехословацького уряду. Ці «дрібні поправки» до *Мирного договору* могли стати в майбутньому предметом спору між русинськими політиками, урядом та президентом ЧСР.

Однак схвалення Конституції Чехословацької Республіки таки означало початок нового етапу в організації чехословацького управління на Підкарпатській Русі. Постановою № 356 *Збірника законів та розпоряджень* від 26 квітня 1920 р., чехословацький уряд вирішив змінити *Генеральний Статут*. Замість адміністратора очолив місцеву виконавчу владу губернатор (Г. Жаткович), призначений Президентом на пропозицію уряду, однак лише до часу, коли буде обрано *сейм Підкарпатської Русі*. Замість *Директорії* була створена *Губерніальна рада*, у якій були дуже обмежені права, в результаті чого вона не могла виконувати навіть тінюву задачу *сейму*, оскільки вся влада була зосереджена в руках чеського урядника — віце-губернатора *Петра Еренфельда*.

Віце-губернатору були підпорядковані всі цивільні державні урядові установи, він був посередником між урядом та урядовими установами Підкарпатської Русі та підписував усі губернаторські документи. Віце-губернатор міг самостійно приймати всі рішення, в той час коли губернатор для прийняття будь-якого рішення, повинен був звертатись до уряду. Було лише питанням часу, коли між губернатором *Жатковичем* та віце-губернатором *Еренфельдом* виникнуть непереконливі суперечки. Після десятимісячного виконання обов'язків губернатора, *Жаткович* подав у відставку. Відставка являла собою певну форму протесту проти дії празького уряду на Підкарпатській Русі, в першу чергу невиконання міжнародних зобов'язань в питанні автономії. Дня 16 квітня 1921 р. президент республіки прийняв відставку *Жатковича*. Після безуспішних перемовин з представниками політичних партій Підкарпатської Русі, крісло губернатора краю залишалось вільним аж до 1923 р. *Жаткович*, розчарований діями чехословацької влади, покинув Підкарпатську Русь і повернувся до США, в результаті чого підкарпаторусинська політична сцена втратила найпопулярнішого та найздібнішого опонента празькому централізму. Дня 14 грудня 1923 р. губернатором Підкарпатської Русі був призначений *Антон Бескид*. Віце-губернатором було призначено *Антоніна Розсипала*, колишнього гетьмана Кладенського краю.

В період свого перебування на Підкарпатській Русі (1923-1937), саме він, а не русинський губернатор, приймав рішення по всіх важливих питаннях. В своїй діяльності А. Розсипал зосередив увагу на вирішенні першочергових питань соціального та економічного характеру, головним чином на закінченні аграрної реформи, будівництві лікарень та шкіл, на розвитку інфраструктури міст зокрема та краю в цілому.

Під час аграрної реформи, яка відбувалась по цілій республіці, необхідно було відібрати 240 000 га, які належали поміщикам. Земля була передана 40 000 родинам у більш, ніж 300 селах та селищах, з яких понад 6000 родин були безземельні. В 20-х-30-х рр. була розпочата масштабна перебудова міст та селищ — будувались модерні адміністративні будови (Ужгород, Мукачево, Хуст, Севлюш, Свалява, Солотвино), цілі міські квартали та колонії (Галагов в Ужгороді, Масарикова колонія в Хусті, «чеські вулиці» в Мукачеві, Солотвино-місто). У проектуванні будівель та урбаністичних рішеннях нових міських кварталів приймали участь відомі чеські архітектори.

14 липня 1927 року парламент схвалює закон № 125/1927, яким змінювалась система політичного управління — замість існуючої жупної системи із столітньою традицією, створювались земельні та окружні Управління. Чехословацька Республіка була поділена на 4 землі — Чеську, Моравсько-Сілезьку, Словацьку та Підкарпаторуську. Земельні та окружні відомства очолювали земельний президент та окружний гетьман. В Ужгороді було створено земельне відомство, яке очолив земельний президент (*А.Розсипал*), призначений президентом республіки та підпорядкований

міністру внутрішніх справ. Посада губернатора хоч і залишалась, але це вже була лише декоративна фігура. Одночасно в Ужгороді було сформовано земельну Раду (18 членів), яка мала лише дорадчу функцію. Закон про земельний устрій гостро критикували підкарпатські автономістські партії. Вони вказували на антиконституційність тих положень закону, які нівелювали *Конституцію*, яка передбачала створення автономної території Підкарпатської Русі. І лише в червні 1937 р., коли Чехословаччина зіткнулась із значним тиском всередині республіки і закордоном перш за все в студентському питанні, парламент схвалив закон № 172/1937 *Про тимчасову зміну юридичного статусу губернатора Підкарпатської Русі та відповідних положеннях організаційних*. Однак і це ще не був закон про автономію, лише певна модифікація внутрішньої організації Управління з розширеними елементами автономії. На відміну від трьох інших частин ЧСР, на чолі Підкарпаторусинської Землі знаходився губернатор, а не земельний президент. В компетенцію губернатора входила подача пропозицій, які стосувались території Підкарпатської Русі. В законі підкреслювалось, що лише в цих питаннях губернатор міг бути (*однак не повинен*) запрошений на засідання уряду. Губернатор міг вирішувати питання призначення або звільнення урядників, подавати пропозиції, які стосувались конфесійних питань та питань освіти. В своїй основі губернатор і надалі залишався в статусі простого представницького органу. Його повноваження по прийняттю рішень були обмежені земельним урядом, який давав заключення на його пропозиції, а також домовленістю з віце-губернатором. Закон зберіг функцію віце-губернатора, який очолював апарат Управління краю. У випадку, якщо між губернатором та віце-губернатором виникали якісь непорозуміння, повноваження з прийняття рішень переходили до Міністерства внутрішніх справ.

І все-таки приєднання Підкарпатської Русі до складу Чехословацької Республіки було в тогочасних умовах оптимальним варіантом з точки зору цивілізаційного розвитку: край вийшов з підпорядкування слаборозвинутій аграрній держави і перейшов до держави, яка на той час знаходилась в першій десятці промислових держав; з правової точки зору — від монархії до демократичної республіки з конституційною гарантією свободи слова, друку, культурних та політичних зібрань (партій), рівності всіх перед законом; край вперше в історії дістав своє територіальне оформлення і конституцією закріплену назву — Підкарпатська Русь. Русини поряд з чехами та словаками стали державотворчим народом. Всі національні групи краю дістали можливість вільного культурного розвитку, свого шкільництва.

Використані джерела

1. Мицик Ю., Бажан О., Власов В. *Історія України*. Київ. Кієво-Могилянська академія», 2008, С.128-135.
2. *Веєш М., Токар М. Закарпаття у міжвоєнний період*. URL : <http://www.zakarpattia.com/?p=817>.

3. Бедь В. Політико-правове становище Закарпаття у складі Чехословацької республіки. Науковий вісник УжНУ. серія «Історія». 2002. № 7. С. 54-58.

Юрашевич Надежда Михайловна,

*заведуючий кафедрой теории и истории государства и права
Академии управления при Президенте Республики Беларусь,
Минск, Республика Беларусь,*

Минько Наталья Сергеевна,

*доцент кафедры теории и истории государства и права
Академии управления при Президенте Республики Беларусь,
Минск, Республика Беларусь*

ПРАВОВАЯ КОММУНИКАЦИЯ: ВОПРОСЫ ПОНИМАНИЯ

В современном информационном и научном сообществе вся деятельность основывается на информационно связанных, коммуникативных образцах поведения. Теория правовой коммуникации обладает большим научным инновационным потенциалом, который нельзя не учитывать при развитии теории государства и права, а также в области государственного строительства.

Правовая коммуникация выступает условием позитивности всего права в целом. Уяснение сущности понятия «правовая коммуникация», содержания данного явления выступает актуальным направлением современных исследований в юридической науке. Правовая коммуникация, как явление правовой действительности, имеет сложную природу и включает огромное количество аспектов для изучения, начиная от философско-правового, не нуждающегося в обязательной привязке к практике, до институционального, инструментального аспектов реализации организационно-правовых механизмов правовой коммуникации, формализованных законодателем конкретного государства. В научной литературе, посвященной понятию правовой коммуникации, не выработано единообразного подхода к ее пониманию. Думается, что это вполне объективно и обусловлено отсутствием единой позиции о природе коммуникации в целом и социальной коммуникации, в частности.

Так, в словарях коммуникация «понимается как общение, обмен мыслями, сведениями, идеями; передача того или иного содержания от одного сознания (коллективного или индивидуального) к другому посредством знаков» [1]. Иногда коммуникация вовсе приравнивается к общению.

В юридической литературе не имеется единства мнений относительно того, что составляет сущность правовой коммуникации. Так, имеющиеся

научные подходы к пониманию правовой коммуникации можно условно разделить на три группы, исходя из верховенства того или иного признака данного феномена. Некоторые ученые к основному признаку правовой коммуникации относят само правовое явление или правовой процесс, т.е. то, по поводу чего она возникает (статический аспект), другие считают, что важнейшим признаком, выражающим содержание правовой коммуникации, является сам процесс общения (динамический аспект), и тогда основной задачей исследователей является отнесение к правовой коммуникации только тех процедур и порядков общения, которые нашли непосредственное закрепление в законодательстве или в других, не обязательно нашедших формальное закрепление в законодательстве. И третий подход предполагает, что статический и динамический аспекты имеют равное значение при определении содержания правовой коммуникации, а значит, оба признака являются главенствующими.

Так, Е.А. Романова считает, что правовая коммуникация представляет собой «основанный на юридических нормах порядок взаимодействия субъектов, связанный с обменом правовой и иной информацией, направленный на удовлетворение их законных интересов и потребностей» [2, с. 9]. Из чего следует, что к правовой коммуникации следует относить только такой обмен правовой информацией, который имеет целью удовлетворение законных интересов и потребностей субъектов, поэтому, по логике автора, обмен правовой информацией без таковой цели, например, с целью правового просвещения, повышения уровня правовой культуры, правового сознания и др., не охватывается данным феноменом и не является правовой коммуникацией. И в то же время обмен информацией неправового характера, но с целью удовлетворения законных интересов и потребностей субъектов охватывается, по мнению автора, феноменом правовой коммуникации. Кроме того, автором указывается, что порядок обмена правовой и иной информацией должен быть основан на нормах права, следовательно, не урегулированный нормами права порядок общения между субъектами на обыденном, не профессиональном уровне, но касающийся правовой информации, также не является правовой коммуникацией. А в дополнение к отмеченному к правовой коммуникации автор относит только порядок обмена правовой и иной информацией, соответственно, например, порядок получения и распространения таковой информации выпадает за пределы феномена правовой коммуникации, что, по нашему мнению, является весьма узкой позицией и не имеет аргументов [2, с. 15].

Безусловно, более сбалансированным с точки зрения выявления границ правовой коммуникации и связей, ею охватываемых, выглядит определение, предложенное А.В. Поляковым, который считает, что правовая коммуникация — «правовое взаимодействие между субъектами, возникающее на основе социальной интерпретации правовых текстов как предоставляющих им коррелятивные правомочия и правообязанности, реализуемые в правовом поведении» [3]. Автор рассматривает правовую коммуникацию шире, включая в нее любое правовое взаимодействие субъектов, что, безусловно, вполне обоснованно. Хотя нельзя не согласиться с критикой некоторых исследователей

идеи А.В. Полякова о том, что, например, основанием возникновения правовой коммуникации является интерпретация юридических текстов, содержащих корреляционные правомочия и правообязанности [4]. Имеются и другие критические высказывания, ведется активная дискуссия по поводу ее достоинств и недостатков, что дает возможность обобщения, систематизации [5]. Важнейшим во всем этом является то обстоятельство, что благодаря разработке такого типа правопонимания, который основывается на коммуникативном подходе к праву, правовая коммуникация, существуя столько, сколько существует человек с таким регулятором общественных отношений, как право, только теперь стала самостоятельным юридическим явлением, находящимся совершенно объективно в границах исследовательского интереса.

Итак, правовая коммуникация — вид социальной коммуникации, обладающая определенными особенностями, предопределенными теми явлениями и процессами, по поводу которых она возникает — правовыми явлениями и процессами, т.е. всем тем, что расположено в правовой сфере. Любое взаимодействие субъектов, регламентируемое правовыми предписаниями или по поводу правовых предписаний, можно относить к правовой коммуникации. А если учитывать, что жизнь современного общества в значительной степени регламентирована правовыми нормами, то любая оценка жизненной ситуации всегда происходит с учетом правовых норм, не обязательно специалистами-юристами, а даже на обыденном уровне, то любое общение на основании и (или) по поводу правовых явлений можно относить к правовой коммуникации. Таким образом, к правовой коммуникации можно относить взаимодействие по поводу любых правовых явлений и процессов (в том числе обмен правовой информацией), которые могут быть расположены как в правовом настоящем (правовой действительности), так и в правовом будущем, и в правовом прошлом.

Использованные источники

1. *Философский энциклопедический словарь / под ред. Л. Ф. Ильичева, П. Н. Федосеева, С. М. Ковалева и др. М., 1983. С. 269.*
2. *Романова Е. А. Правовая коммуникация: общетеоретический анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2011. 22 с.*
3. *Поляков А. В. Коммуникативная концепция права (генезис и теоретико-правовое обоснование) : дис. ... д-ра юрид. наук в виде науч. докл. Санкт-Петербург, 2002. 94 с.*
4. *Архипов С. И. Понятие правовой коммуникации. Российский юридический журнал. 2008. № 6. С. 7–9.*
5. *Макушина Е. Б. Правовая коммуникация как феномен права и общения. Режим доступа : http://www.lib.csu.ru/vch/9/2004_01/027.pdf. Дата доступа : 17.09.2018.*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Базика Сергій Костянтинович,
*здобувач кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ЯК ПЕРСПЕКТИВНОЇ ФОРМИ АУДИТУ ПУБЛІЧНОГО СЕКТОРУ

Входження України в європейський і світовий простір викликає потребу у відповідних модернізаційних перетвореннях в усіх сферах суспільного життя, враховуючи й сферу державного фінансового контролю (далі – ДФК).

У зв'язку з цим в Україні, яка перебуває в процесі руху до створення повноцінної демократичної суспільної організації, виходять на порядок денний такі нові для нашої держави стратегічні завдання у сфері ДФК, як визначення законності, економічності, результативності й ефективності формування, розподілу, перерозподілу й використання публічних коштів та управління публічним майном, якості публічного управління загалом. У свою чергу вирішення вищезокреслених завдань потребує нових теоретико-методологічних розробок щодо становлення й розбудови інституту публічного аудиту в Україні, в рамках якого головним системо-формуючим чинником виступає аудит ефективності (performance audit).

Означені тенденції актуалізують необхідність наукового обґрунтування сутності та особливостей аудиту ефективності як перспективної форми аудиту публічного сектору, що є важливим напрямом подальшої наукової рефлексії в контексті визначеності науково-теоретичного осмислення ролі аудиту ефективності в умовах становлення засад публічного управління в Україні.

Загалом на сучасному етапі суспільного розвитку аудит все частіше трактується як «визначення фінансового здоров'я» економічного суб'єкта, державної організації або органу державного управління. Зокрема в міжнародній практиці застосовується конституційний принцип поділу ДФК на зовнішній по відношенню до органів виконавчої влади (парламентський контроль) і внутрішній (урядовий). При цьому має місце чітко виражена пріоритетність незалежного зовнішнього ДФК над внутрішнім. У результаті для ідентифікації системи зовнішнього незалежного ДФК використовується термін «публічний аудит» («аудит публічного сектору»), який приходить на заміну усталеному та загальноприйнятому «державному аудиту». Відповідно

поняттям «зовнішній аудит» у міжнародній практиці, на думку В.Піхоцького [1, с. 226], замінюють поняття ДФК, тобто ці поняття є еквівалентними.

Загалом у країнах ЄС аудит публічного сектора розглядається:

— з одного боку, як складова належного урядування, що забезпечує законодавчі та наглядові органи, які здійснюють публічне управління, і широку громадськість незалежною та об'єктивною інформацією щодо нагляду і виконання державної/урядової політики, програм або операцій;

— з другого боку, як «систематичний процес об'єктивного отримання й оцінювання доказів, необхідних для обґрунтування висновків щодо відповідності наявної інформації до встановлених критеріїв» [2].

При цьому публічний аудит має свої форми реалізації, які можна трактувати як зовнішні вираження практичної реалізації процесу публічного аудиту. Серед таких форм у світовій практиці визначають: фінансовий аудит; аудит відповідності; аудит ефективності. Згідно ж стандартів INTOSAI цілі кожної з трьох вищезгаданих форм публічного аудиту мають визначати правила застосовуваних стандартів [3].

Передова зарубіжна практика засвідчує, що головним системо-формуючим чинником в рамках інституту публічного аудиту виступає саме аудит ефективності (performance audit). Відразу зауважимо, що однозначному трактуванню сутності поняття «performance audit» перешкоджають різні переклади Лімської декларації та ін. нормативів і стандартів INTOSAI: «аудит (контроль) ефективності», «аудит виконання», «аудит діяльності», «аудит дій», «аудит продуктивності», «аудит адміністративної діяльності».

Батьківщиною аудиту ефективності вважається Швеція, де в сер. 60-х рр. XX ст. аудит виник на основі теорії «трьох Е», які характеризували стан управління публічними ресурсами: економію (economy), ефективність (efficiency), результативність (effectiveness).

На сьогодні статтею 4 (п. 2) Лімської Декларації аудит ефективності по відношенню до фінансового аудиту публічного сектора визначається як «інший вид аудиту, що спрямований на оцінювання економічності, ефективності та результативності публічної адміністрації. Аудит ефективності охоплює не лише окремі фінансові операції, а й усі сфери функціонування публічного сектору, включаючи перевірку систем організації та управління» [2].

Згідно ISSAI 3100 [4] аудит ефективності – незалежна, об'єктивна та надійна перевірка урядових (government) дій, операцій, програм та організацій з точки зору відповідності трьом принципам – економічності, результативності та ефективності, спрямованих на досягнення кращих результатів. З урахуванням цього, основною метою аудиту ефективності є конструктивне сприяння економічному, продуктивному та результативному управлінню, що, у свою чергу, дозволяє виокремити три його функціональні складові:

— аудит економічності (audit of the economy of administrative activities): згідно принципів, досвіду й поширеної практики управлінської діяльності;

— аудит продуктивності (audit of the efficiency): щодо використання людських, фінансових та ін. ресурсів, у т.ч. й інформаційних систем, виконавчих дій, систем моніторингу та ін.;

— аудит результативності (audit of the effectiveness of performance): у контексті досягнення цілей об'єкту перевірок та встановлення фактичного впливу відповідної діяльності в порівнянні із заходами, що передбачалися.

Доцільність існування означених складових аудиту ефективності обумовлена тим, що «в міру підвищення суспільної свідомості дедалі більшими стають вимоги щодо суспільної відповідальності та підзвітності осіб чи органів, які уповноважені управляти публічними фінансами, тож є потреба в тому, щоб процес відповідальності та підзвітності був наявним і функціонував ефективно й результативно» [2].

У світовій практиці проведення аудиту ефективності у публічному секторі, як правило, ґрунтується на двох підходах:

— орієнтація на результати (англ. results-oriented approach). У процесі проведення аудиту встановлюються відхилення від норм та критеріїв, а також виробляються рекомендації щодо їх усунення;

— орієнтація на суперечності та/або проблеми суспільства, що вирішуються системою публічного управління (англ. problem-oriented approach). Такий підхід є незалежним від раніше встановлених критеріїв та пов'язаний із аналізом причин існуючих проблем та шляхами їх вирішення.

Проте, на сьогодні в умовах стрімкого зростання обсягів та складності урядових програм набуває особливої актуальності нова модель публічного аудиту — так звана «цільова модель», яка побудована на врахуванні цілей та методів їх досягнення. Саме така модель й виступає наразі основою для визначення третього підходу до аудиту ефективності — підходу, орієнтованого на систему (англ. system-oriented approach), тобто урядову діяльність як систему зобов'язань та програм, а також сукупність інтеракцій підпорядкованих елементів. Системний підхід орієнтує аудиторів на цілісне дослідження урядових ініціатив та програм [5]. На наше переконання, саме такий підхід має стати ключовим для розуміння сучасних інституціональних засад модернізованої системи ДФК.

Враховуючи вищевикладене, можемо констатувати, що проведення аудиту ефективності необхідне, насамперед, для оцінки управлінських рішень, тому його елементи можуть бути частиною більш широкого аудиту публічного сектору, який охоплює також аудит відповідності та фінансовий аудит. Усе це обумовлює необхідність розробки офіційних механізмів впливу громадянського суспільства на політико-економічні процеси в цілому та ефективність бюджетного процесу зокрема, що й має стати предметом наших подальших наукових досліджень.

Використані джерела

1. Піхоцький В. Ф. Система державного фінансового контролю в Україні: концептуальні засади теорії та практики. Дис. ... д. екон. наук. Львів: 2015. 435 с.
2. *The Lima Declaration (ISSAI 1). Approved at IXth Congress of INTOSAI, Lima/Peru 1977; INTOSAI Professional Standards Committee.* URL : http://www.issai.org/media/12901/issai_1_e.pdf.
3. *ISSAI 100 . Fundamental Principles of Public Sector Auditing / INTOSAI Professional Standards Committee (2013): Adopted by XXI INCOSAI 2013, Beijing, China.* 16 p. URL : http://www.issai.org/media/69909/issai_100-english.pdf.
4. *ISSAI 3100 . Performance Audit Guidelines: Key Principles: Approved at XXth Congress of INTOSAI, Johannesburg 2010.* 9 p. URL : http://www.issai.org/media/13220/issai_3100_e.pdf.
5. *New ISSAI 200 — Fundamental Principles of Financial Auditing. Exposure draft.* URL : http://www.issai.org/media/12967/exposure_draft_new_issai_100.pdf.

Бакун Анна Станиславовна,
кандидат юридических наук, доцент
УО ФПБ «Международный университет «МИТСО»,
Минск, Республика Беларусь

МЕСТО АКТОВ ОРГАНОВ ЕАЭС В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ¹

Следствием глобализационных процессов в сфере юриспруденции является активное взаимодействие международного и внутригосударственного права. От степени такого взаимодействия зависит степень углубления взаимодействия национального общества с мировым сообществом, чему объективно способствуют нарастающие и взаимопроникающие международные интеграционные процессы. По мнению А. Ф. Малых, «создание межгосударственных экономических объединений порождает формирование нового права, лежащего в основе деятельности этих союзов» [1, с. 308]. Однако важным представляется также соотношение таких актов с нормами внутригосударственного права, а также место, которое они занимают в правовых системах государств-участников таких образований.

Евразийский экономический союз (далее – ЕАЭС) является одним из наиболее динамичной из существующих международных организаций в сфере экономической интеграции. ЕАЭС обладает самостоятельными международной правосубъектностью, позволяющей ему самостоятельно

¹ Настоящее исследование проведено в рамках выполнения НИР БРФФИ-РФФИ-2018 № Г18Р-057 на тему «Акты международных организаций и их реализация в национальном законодательстве» с Марийским государственным университетом (2018–2020 гг.).

вступать в международные правоотношения с другими субъектами международного права от своего собственного имени. Нельзя не согласиться с А.Я. Капустиным, который указывает на правотворческую компетенцию ЕАЭС, способную «создавать интеграционные международно-правовые нормы, формирующие новый интеграционный правопорядок в его рамках» [2, с. 61]. Еще одним аргументом для обоснования позиции А.Я. Капустина является наличие ст. 4 в Договоре об учреждении Евразийского экономического союза (далее – договор ЕАЭС) [3], регламентирующей право ЕАЭС. Так, в соответствии со ст. 4 Договора об учреждении Евразийского экономического союза право Союза составляют:

1. настоящий Договор;
2. международные договоры в рамках Союза;
3. международные договоры Союза с третьей стороной;
4. решения и распоряжения Высшего Евразийского экономического совета, Евразийского межправительственного совета и Евразийской экономической комиссии, принятые в рамках их полномочий, предусмотренных настоящим Договором и международными договорами в рамках Союза. Решения Высшего Евразийского экономического совета и Евразийского межправительственного совета подлежат исполнению государствами-членами в порядке, предусмотренном их национальным законодательством [3]. Следовательно, система правовых актов ЕАЭС определена договором ЕАЭС и включает в себя два вида источников: международные договоры и акты органов ЕАЭС. При этом различаются три вида международных договоров как источников права ЕАЭС: учредительный договор ЕАЭС, международные договоры в рамках ЕАЭС, международные договоры ЕАЭС с третьей стороной. Вместе с тем к праву ЕАЭС можно отнести некоторые другие виды международных договоров, часть из которых приравнивается к видам договоров, установленных в ст. 6 договора ЕАЭС [3]. За рамками указанной договора ЕАЭС остались еще некоторые международно-правовые акты и нормы международного права. В первую очередь, такими актами можно назвать судебные акты, принимаемые Судом Евразийского экономического союза.

В ст. 8 Конституции Республики Беларусь закреплено, что «Республика Беларусь признает приоритет общепризнанных принципов международного права и обеспечивает соответствие им законодательства. Республика Беларусь в соответствии с нормами международного права может на добровольной основе входить в межгосударственные образования и выходить из них. Не допускается заключение международных договоров, которые противоречат Конституции» [4]. Следовательно, Конституция Республики Беларусь возглавляет иерархию нормативных правовых актов Республики Беларусь, а все международно-правовые акты, заключаемые государством, должны ей соответствовать.

В то же время нельзя не согласиться с мнением Л. В. Павловой, что «анализ Конституции позволяет сделать следующий вывод об иерархическом

соотношении нормативных актов, входящих в правовую систему Республики Беларусь:

1. Общепризнанные принципы международного права.
2. Конституция.
3. Ратифицированные международные договоры.
4. Законы, декреты, указы Президента, международные обязательства Республики Беларусь, вытекающие из договоров, не подлежащих ратификации, и обычных норм международного права.
5. Акты межгосударственных образований, участником которых является Республика Беларусь, подзаконные нормативные акты, принятые Советом Министров, Верховным судом, Высшим хозяйственным судом, Генеральным прокурором.

Иерархическая система норм, входящих в правовую систему Республики Беларусь, безусловно, доказывает определяющее влияние международного права на реформирование правовой системы. Причем международное право оказывает преимущественно опосредованное воздействие. Об этом свидетельствует весь процесс современных правовых реформ, направленных на приведение законодательства в соответствие с международными обязательствами» [5, с. 6]. Согласно данной иерархии нормы международного права гармонично встраиваются в национальную правовую систему.

Однако ни в предыдущей редакции Закона Республики Беларусь «О нормативных правовых актах» [6], ни в новой редакции [7] не регламентировано, какое место занимают нормы международно-правовых актов в правовой системе Республики Беларусь, являются ли они ее частью и как они соотносятся с национальным правом. Кроме того, в Республике Беларусь отсутствует как законодательное регулирование общих вопросов, связанных с реализацией актов органов международных организаций, так и ЕАЭС в частности.

Таким образом, место актов органов ЕАЭС в правовой системе Республики Беларусь не определено, не выработан законодательный механизм встраивания актов органов ЕАЭС в национальную правовую систему, их влияние на национальное законодательство, соотношение норм международного и внутригосударственного права.

Использованные источники

1. *Малый А. Ф. О принципах участия Российской Федерации в межгосударственных объединениях. Творческое наследие Казанских юридических школ и современные тенденции развития юридической науки / под ред. И. А. Тарханова. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2016. С. 307–310.*
2. *Капустин А. Я. Право Евразийского экономического союза: международно-правовой дискурс. Журнал российского права. 2015. № 11. С. 59–69.*
3. *Договор о Евразийском экономическом союзе, подпис. в г. Астане 29 мая 2014 г.: в ред. от 08.05.2015. Сайт Евразийской экономической комиссии. Режим доступа : <http://www.eurasiancommission.org/>. – Дата доступа : 10.09.2018.*

4. Конституція Республіки Беларусь : 15 марта 1994 г. : с изм. и доп., принятыми на респ. референдумах 24 нояб. 1996 г. и 17 окт. 2004 г. ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.
5. Павлова Л. В. Международное право в правовой системе государств. Белорусский журнал международного права и международных отношений. 1999. № 3. С. 4–9.
6. О нормативных правовых актах Республики Беларусь : Закон Респ. Беларусь, 10 янв. 2000 г., № 361-3 : в ред. Закона от 02.07.2009. ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.
7. О нормативных правовых актах Республики Беларусь : Закон Респ. Беларусь, 17 июля 2018 г., № 130-3. ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

Берцюх Мирослава Зіновійвна,
*старший викладач кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ЗМІСТ ПРИНЦИПУ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ОСНОВНОЇ ЗАСАДИ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У сучасних умовах особливо важливого значення набувають принципи оподаткування. Принцип справедливості ніколи не втратить своєї актуальності і не буде повністю досліджений, оскільки він має надзвичайно рухливий зміст, змінюється слідом за умовами життя суспільства. Важко знайти інше таке поняття, до якого законодавці настільки часто вдавалися на словах і яке так часто виявлялося ущемленим на практиці, як справедливість [1].

Стаття 4 Податкового кодексу України (далі — ПК України) визначає основні засади податкового законодавства України, відповідно до пп. 4.1.6 якої одним із принципів, на яких ґрунтується податкове законодавство України, є соціальна справедливість — установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків [2]. На думку С. Федорова, дане визначення принципу соціальної справедливості є неповним, оскільки обмеження його дії виключно системою податків і зборів є штучним обмеженням прав платників податків на врахування цього принципу в усіх процедурних правовідносинах, не пов'язаних із установленням податків і зборів, що прямо суперечить усім соціальним цінностям, які нині визнаються орієнтирами розвитку правової системи; науковець вважає, що необхідним є внесення змін до ПК України щодо

визначення поняття «принцип соціальної справедливості»: принципом соціальної справедливості податкового законодавства є установа податків і зборів, здійснення податкового контролю за правильністю їх адміністрування, притягнення до відповідальності платників податків і зборів за порушення податкового законодавства відповідно до платоспроможності платників податків з урахуванням ризиків соціального напруження, соціального конфлікту, негативного соціального чи економічного впливу на сфері суспільного життя, що мають особливо важливе значення [3, с. 164]. Барін О.Р. пропонує своє визначення принципу податкової соціальної справедливості: встановлення податків і зборів відповідно до платоспроможності платників податків, яка вираховується через прожитковий мінімум, середню заробітну плату, мінімальну заробітну плату для забезпечення всім мінімального соціально-гарантованого рівня та якості життя [4, с. 164]. Для порівняння слід навести закріплене у ст. 3 Закону України «Про систему оподаткування» законодавче визначення одного із принципів побудови системи оподаткування: соціальна справедливість — забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обґрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого і прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи [5]. Тобто на час побудови податкової системи України законодавець заклав норму, що повинна була сприяти забезпеченню гідного рівня життя фізичних осіб [6, с. 113].

На думку авторів Науково-практичного коментаря до Податкового кодексу України за загальною редакцією М.Я. Азарова, принцип справедливості реалізується через реальне оподаткування й відображає демократизм державного ладу, цінності державного устрою. При цьому важливо, яка частина доходу платника перераховується у вигляді податку, наскільки об'єктивно розподіляються податки серед різних груп і верств суспільства і, звичайно, на що витрачаються зібрані податки. Держава визначає необхідні податки, обумовлені реальними потребами суспільства. Зрозуміло, що подання про обґрунтованості податків перебувають на стику індивідуальних, групових, регіональних, державних інтересів. Стосовно цього принципу необхідно враховувати, що досить часто інтереси суспільства не співпадають з інтересами держави. Саме тому, коли йдеться про соціальну справедливість, йдеться про здійснення суспільної мети за рахунок діяльності відповідних державних інститутів. Тобто суспільне значення рівності всіх повинне реалізовуватись через ефективну дію державних органів щодо реалізації цього принципу [7].

Як влучно вказує Мурза О.В., зміст поняття соціальної справедливості має об'єктивний аспект (залежить від конкретного історичного періоду розвитку суспільства) і суб'єктивний аспект (залежить від суб'єктивної оцінки справедливості суспільних відносин різними групами, верствами людей і окремими особами) [8, с. 45]. Слушною є думка С. Федорова про те,

що принцип соціальної справедливості податкової системи за своєю сутністю є оцінним поняттям, оскільки не містить виключного переліку суттєвих ознак, проте може бути встановлений у процесі реалізації конкретних правовідносин. При цьому застосування принципу соціальної справедливості податкової системи як оцінного поняття можливе як до визначеного, так і невизначеного кола правовідносин. Сутнісними характеристиками принципу соціальної справедливості як оцінного поняття є врахування платоспроможності платників податків, а також ризиків виникнення соціального напруження, соціального конфлікту, негативний соціальний чи економічний вплив на сфери суспільного життя, що мають особливо важливе значення, у тому числі від нормального функціонування яких залежить життя і здоров'я цілих верст населення. Чинний ПК України майже унеможливує застосування принципу соціальної справедливості в процесі прийняття актів індивідуальної дії, оскільки більшість положень Кодексу конкретизована, не передбачає можливість обрання певного варіанта поведінки учасниками податкових правовідносин, що зумовлено переважаючим імперативним методом правового регулювання. Через переважаючий імперативний метод правового регулювання чинним ПК України майже не передбачаються випадки для застосування принципу соціальної справедливості як оцінного поняття до конкретних правовідносин у процесі правореалізації. У зв'язку із цим з метою розширення сфери застосування принципу соціальної справедливості, можливості врахування особливостей кожного податкового правовідношення, законодавцю варто внести корективи до чинного правового регулювання, зокрема передбачити можливість застосування альтернативних санкцій за порушення податкового законодавства, можливість урахувати соціально-економічні фактори під час проведення податкового контролю тощо [3, с. 164].

На думку Шаптали Н.К., утвердження принципу соціальної справедливості податкового законодавства залежить від багатьох складових, які в системному взаємозв'язку зумовлюють його дієву функціональність та практичну реалізацію, зокрема: принцип соціальної справедливості виключає дискримінаційний характер оподаткування і унеможливує посилення обтяження податковим тягарем за національними, расовими, соціальними, релігійними, гендерними та іншими подібними ознаками; цей принцип вимагає конституційного закріплення рівності всіх форм власності; економічна обґрунтованість зборів та податків є неодмінною складовою цього принципу; принцип соціальної справедливості оподаткування виключає можливість подвійного оподаткування; принцип соціальної справедливості оподаткування допускає застосування податкових пільг, якщо це буде зумовлено необхідністю стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності; принцип соціальної справедливості оподаткування покликаний захищати інтереси насамперед платників податків, а не держави. Відтак, усі можливі суперечності, сумніви і

неточності податкового законодавства мають тлумачитися на користь платника [9, с. 98-99].

Отже, слід погодитись з Овчаренко А.С., яка вважає, що принцип соціальної справедливості виступає основою для всіх сучасних принципів оподаткування та дає змогу забезпечити баланс між фіскальною та стимулюючою функціями податків. Всі інші принципи оподаткування покликані формувати податкову систему, що відповідає вимозі соціальної справедливості. Реалізація принципу соціальної справедливості під час оподаткування стає однією з вирішальних умов успішності проведених нині в Україні податкових реформ, а система податків на майно у своєму правовому механізмі містить досить ефективні елементи для реалізації зазначеного принципу у випадку обгрунтованого вибору об'єктів оподаткування [10, с. 146]. В контексті дослідження змісту принципу соціальної справедливості заслуговують уваги також дискусійні питання податкових пільг, запровадження податку на розкіш та інші.

Використані джерела

1. Барабаш О. О., Джош Р. В. *Загальні характеристики принципу соціальної справедливості в податковому праві*. URL : <http://www.peritus.com.ua/pryntsyyp-sotsialnoji-spravedlyvosti/>.
2. *Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI*. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Федоров С. *Принцип соціальної справедливості податкової системи України як оцінне поняття*. *Фінансове право*. 2017. № 10. С. 160-165.
4. Барін О. Р. *Принцип справедливості як один з основоположних принципів оподаткування*. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 162-164.
5. *Про систему оподаткування: Закон України від 25.06.1991 р. № 1251-XII*. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1251-12>.
6. Маринчак Є. С. *Правові механізми забезпечення соціальної справедливості при оподаткуванні фізичних осіб*. *Право і суспільство*. 2017. № 4. Ч. 2. С. 109-114.
7. *Науково-практичного коментаря до Податкового кодексу України / за заг. ред. М. Я. Азарова*. URL : <https://www.profiwins.com.ua/uk/comentsnk/1607.html>.
8. Мурза О. В. *Соціальна справедливість як визначальна засада правових пільг*. *Право і безпека*. 2012. № 3 (45). С. 41-45.
9. Шаптала Н. К. *До питання про правову сутність принципу соціальної справедливості податкового законодавства*. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 3. С. 92-99.
10. Овчаренко А. С. *Щодо реалізації принципу соціальної справедливості під час оподаткування транспортних засобів в Україні*. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвипуск, ч. 2. С. 143-147.

Богів Ярина Святославівна,
*асистент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
Львів, Україна*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ СУТНОСТІ СУВЕРЕНІТЕТУ

Винайдення поняття суверенітету вважається заслугою відомого французького юриста XVI ст. Ж. Бодена. «Суверенітет, — стверджує він, — є абсолютна і постійна влада, яку римляни називають величчю (достоїнством) ... , що означає вищу владу повелівати»[1, с. 187].

Поняття «суверенітет» походить від латинського «*superareitas*» (від *supera* — *superior* — *superanitas* — *soveranitas*) і означає «більш високий, найвищий, верховний». Цілком виправданим є твердження з приводу того, що поняття «суверенітет» не було відоме в стародавні часи. Однак, розглядаючи суверенітет в історичній ретроспективі, слід розрізнити суверенітет як явище та поняття. Перше існує з моменту виникнення держави (державний суверенітет) і заснування демократичних інститутів (народний суверенітет), друге було сформульовано значно пізніше [2, с. 68].

Заслуговує на увагу позиція В. Топчій щодо поняття суверенітету, яке змінює свій зміст залежно від усвідомлення його носія. Спочатку мова йшла про монарха, орган державної влади; згодом конкретні історичні умови спровокували піднесення суверенітету народу, нації. Зараз, у XXI столітті, державний суверенітет є відповіддю на численні питання глобалізації та інтеграції [3, с. 78].

Серед великої кількості визначень терміну «суверенітет» виділимо ті, що з нашої точки зору в більшій чи меншій мірі відображають його сутність в цілому, безвідносно до певного його виду. Так, семантичне оформлення терміном «суверенітет» певного політико-правового статусу національної держави і суспільства, що утворило її, зводить це поняття у найбільш загальному вираженні до незалежності його носіїв в ухваленні і втіленні в життя політичних постанов, що стосуються їхніх внутрішніх і зовнішніх справ [4, с. 6]. І. Погорська вважає, що з теоретичних позицій термін «суверенітет» тлумачиться як наявність абсолютної (від якої залежать усі) та неподільної влади (яка не залежить ні від кого, крім себе). Суверенітет водночас є вищою владою й водночас першоджерельною владою [5, с. 39].

На думку французького дослідника Ж. Мере, слово «суверенітет», обсяг якого з'ясував і вперше запровадив у вжиток Ж. Боден, виражає ідею власного виробництва, ідею незалежності й самодостатності. Воно виражає ідею свободи. Новітня політика, яка в основу *res publica* поклала принцип суверенітету, цим самим заявила про свою незалежність від традиційних засад, себто від бога й природи. Принцип суверенітету — й таким цей принцип усвідомлював його теоретик Ж. Боден, — є утвердженням

політичного порядку держави, котра базується на людських законах, інакше кажучи, на цілковитому вилученні божих чи природних законів із самих основ держави [6, с. 22-23].

В той же час науковці виділяють ще один термін, що є похідним від поняття «суверенітет» — це «суверенність», яке означає такий рівень забезпечення суверенних прав певної соціальної спільноти, який відповідає її можливостям. В умовах інтенсифікації глобальної взаємодії, фактичної неможливості здійснення державами економічної автаркії, суверенність національних держав проявляється їхньою відмовою від ряду своїх прерогатив і повноважень і передаванням їх позадержавним або наддержавним акторам. Тобто рівень суверенності визначається характером реального суверенітету держави [4, с. 7].

Значимо, що у науковій думці історично першим з'явилося саме поняття державного суверенітету, воно в деякій мірі і стало підґрунтям для появи інших видів суверенітету. Зокрема М. Кармазіна пише, що у свідомості європейців із XVII ст.. вкорінювалися поняття state і sovereignty. Ці поняття відбивали тогочасні європейські реалії: на міжнародній арені поряд з імперією, вільним містом, графством чи герцогством поставали нові політичні гравці — суверенні держави (у системі координат, позначеній як Вестфальська міжнародна система, яка сформувавшись, на кілька століть стала основою організації політичного життя). У наступний час сфера застосування понять в Європі почала стрімко розвиватися. Почали множитись і типи суверенітетів. Згодом не тільки у Європі, а й за її межами, заговорили про народний суверенітет, про національний суверенітет тощо [7, с. 174]. На сьогодні, окрім цих видів суверенітету у юридичній науці виділяють також внутрішній і зовнішній суверенітет, політичний та юридичний суверенітет тощо.

Дослідники історії права та держави також стверджують, що аналіз теорії суверенітету Ж. Бодена, Ж. Боссюе, Т. Гоббса, Б. Спінози та інших абсолютистів дозволив, попри суттєві розбіжності у поглядах цих авторів, визначити певні спільні риси, наявність яких свідчить про те, що у XVI-XVIII ст.. західноєвропейськими філософами були закладені основи теорії суверенітету. До таких ознак можна віднести:

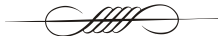
- 1) визнання суверенітету обов'язковим атрибутом держави;
- 2) майже повне отождошення суверенітету з його носієм;
- 3) визнання монарха носієм абсолютного суверенітету держави;
- 4) принципове визнання необмеженості, неподільності, невідчужуваності та постійності суверенітету [8, с. 6].

Таким чином, термін суверенітет у правовій науці виражає наявність певної вищої, неподільної, незалежної та самодостатньої влади.

Використані джерела

1. *Нерсесянц В. С. История политических и правовых учений. Москва: Норма, 2004. 944 с.*

2. *Словська І. Є. Суверенітет як об'єкт державної зради: доктринальний аналіз. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 14(2). С. 68-70.*
3. *Топчій В. В. Межі державного суверенітету: теорія та практика. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Вип. 1. С. 78-81.*
4. *Національний суверенітет України в умовах глобалізації: Національна доповідь. К.: Парламентське вид-во, 2011. 112 с.*
5. *Погорська І. І., Лакішик Д. М. Цінність національного суверенітету в теорії та практиці зовнішньої політики сучасної держави. Проблеми міжнародних відносин. К.: КиМУ, 2012. Вип. 4. С. 39-54.*
6. *Мере Ж. Принцип суверенітету. Історія та основи новітньої влади. Львів: Кальварія, 2003. 216 с.*
7. *Кармазіна М.С. Суверенітет: еволюція тлумачення поняття та розвитку явища. Наукові записки. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2013. № 3 (65). С. 164-189.*
8. *Людвік В. Д. Принцип народного суверенітету в історії політико-правової думки, теорії права та політичній практиці: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Харків, 2009. 20 с.*

Бондаренко Катерина Вікторівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»,*

Одеса, Україна

НОВЕЛИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ»

21 червня 2018 р. було прийнято Закон України «Про національну безпеку України», у зв'язку із прийняттям якого втратили чинність Закони України «Про основи національної безпеки» (від 19.06.2003 р.) та «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» (від 19.06.2003 р.).

Відразу помітно, що новоприйнятий закон відрізняється від попереднього більшим об'ємом. Попередній закон містив 12 статей, був спрямований скоріше на декларування загальних ідей, які стосуються національної безпеки України. Так, Закон 2003 р. встановлював коло суб'єктів забезпечення національної безпеки, принципи забезпечення національної безпеки, пріоритети національних інтересів, загрози національним інтересам і національній безпеці України, основні напрями державної політики з питань національної безпеки, повноваження та основні функції суб'єктів забезпечення національної безпеки України в найбільш загальному вигляді, та контроль за здійсненням заходів щодо забезпечення

національної безпеки, який мав здійснюватись Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Радою національної безпеки і оборони України в межах їх повноважень, визначених Конституцією і законами України.

Натомість, Закон 2018 р. помітно менше уваги приділяє таким положенням як, наприклад, встановлення переліку загроз національним інтересам і національній безпеці (які детально перераховуються в Указах Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» та «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»). В той же час Закон 2018 р. забезпечує більш чітке регулювання дій Української держави з протидії зовнішній і внутрішній агресії. Визначено вичерпний перелік та компетенцію державних органів та військових формувань, які за це відповідальні. Норми закону визначають не лише права, але і конкретні обов'язки вищих державних органів щодо управління у сфері національної безпеки. Зокрема встановлюється строки та порядок підготовки стратегічних документів, згідно яких мають розвиватися військово, поліція та спецслужби. Так, Закон 2018 р. встановлює чіткі строки та суб'єктів, відповідальних за прийняття Стратегії національної безпеки України, а також суб'єктів, відповідальних за прийняття Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, Стратегічний оборонний бюлетень України, Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України.

Закон 2018 р. запроваджує нове поняття — сектор безпеки і оборони, який представляє систему органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

Ще однією особливістю Закону 2018 р. є включення до системи суб'єктів забезпечення національної безпеки громадян України на добровільних засадах. Закон 2003 р. прямо включав громадян України до суб'єктів забезпечення національної безпеки, не встановлюючи добровільних засад такого забезпечення. На думку автора, включення громадян України до суб'єктів забезпечення національної безпеки означало встановлення для них обов'язку забезпечувати національну безпеку. Питання полягало у механізмові дотримання цього обов'язку, який Законом 2003 р. не розкривався. Вищезазначений Закон встановлював, що громадяни України

через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку.

Думається, що на підставі положень цього Закону не можна вважати участь у виборчому процесі обов'язком громадян України, адже законодавством України не передбачено обов'язкового голосування, тому виборці юридично не зобов'язані брати участь у виборах. Участь у виборах — це громадянський обов'язок громадянина України. Обов'язком, що впливає на національні інтереси України та їх забезпечення, є сукупність усіх обов'язків громадян України, тому що їх належне і своєчасне здійснення усіма громадянами і утворює загальний стан правопорядку та стабільності у державі та суспільстві.

Новоприйнятий Закон 2018 р. робить наголос на добровільній участі громадян і громадських об'єднань у забезпеченні національної безпеки. Окрім цього, Закон 2018 р. також особливу увагу приділяє участі громадян в цивільному контролі через громадський контроль.

Таким чином, новелами Закону 2018 р. є більша зосередженість на секторі безпеки і оборони — їх повноваженнях, обов'язках, детальне визначення порядку прийняття стратегічних документів (стратегій, програм, концепцій, планів), зміна ролі громадян в процес забезпечення національної безпеки — із суб'єктів забезпечення на добровільну участь у цій діяльності.

Використані джерела

1. *Про основи національної безпеки* : Закон України від 19 черв. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
2. *Про національну безпеку* : Закон України від 21 черв. 2018 р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1903.

Борис Олександр Павлович,
кандидат технічних наук,
докторант Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження обраної теми визначається необхідністю дотримання інтересів національної безпеки України та вироблення ефективних заходів державного регулювання у сфері цивільного захисту України.

Стратегічні підходи до процесу реформування системи державного регулювання у сфері цивільного захисту України закладені у Стратегії національної безпеки України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, спрямованої на розвиток Державної служби України з надзвичайних ситуацій, яка має забезпечити підвищення її спроможності щодо ефективного управління єдиною державною системою цивільного захисту, оснащення сил цивільного захисту сучасними видами техніки, засобами та спорядженням, оптимізацію розміщення її підрозділів, упровадження системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером, підготовки та просвіти населення щодо норм і правил поведінки в умовах надзвичайних ситуацій. Також у стратегії зазначено, що пріоритетами забезпечення безпеки критичної інфраструктури є:

- комплексне вдосконалення правової основи захисту критичної інфраструктури, створення системи державного управління її безпекою;
- посилення охорони об'єктів критичної інфраструктури, зокрема енергетичної і транспортної;
- налагодження співробітництва між суб'єктами захисту критичної інфраструктури, розвиток державно-приватного партнерства у сфері запобігання надзвичайним ситуаціям та реагування на них;
- розробка та запровадження механізмів обміну інформацією між державними органами, приватним сектором і населенням стосовно загроз критичній інфраструктурі та захисту чутливої інформації у цій сфері;
- профілактика техногенних аварій та оперативне і адекватне реагування на них, локалізація і мінімізація їх наслідків;
- розвиток міжнародного співробітництва у цій сфері [1].

Ще одним аргументом на користь актуальності дослідження є те, що побудована за 26 років незалежності система державного регулювання у сфері цивільного захисту виявила свою слабкість та неготовність протистояти викликам і зарозам, які виникли на сучасному етапі. Тому необхідно передумовою належного захисту національних інтересів України та протидії сучасним викликам і зарозам є створення та ефективне функціонування

системи державного регулювання у сфері цивільного захисту. В цій системі значну роль має відігравати Державна служба України з надзвичайних ситуацій, основним завданням якої є забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері цивільного захисту шляхом удосконалення єдиної державної системи цивільного захисту, приведення її у відповідність зі стандартами Європейського Союзу та забезпечення її ефективного функціонування в мирний час та в особливий період, а також оснащення сучасними видами техніки, засобами та спорядженням сил цивільного захисту. Європейський досвід забезпечення її ефективного функціонування в мирний час та в особливий період покладено в основу Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України. Цим документом визначено концептуальні підвалини державно-управлінської діяльності, що спрямовані на виконання заходів щодо на *першому етапі (до кінця 2017 року)*:

- формування функціональних та територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту, чіткого розмежування сфер відповідальності між ними та здійснення контролю за їх ефективним функціонуванням у мирний час та в особливий період;

- забезпечення впровадження вимог та норм Кодексу цивільного захисту України з урахуванням стандартів Європейського Союзу;

- створення у гарнізонах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій визначеної кількості пожежно-рятувальних підрозділів, приведення їх структури та чисельності у відповідність із обсягами покладених на них завдань;

- пріоритетного розвитку піротехнічних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій для здійснення гуманітарного розмінування територій держави від вибухонебезпечних предметів;

- участі в удосконаленні нормативно-правової бази стосовно забезпечення комплексної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури;

- удосконалення механізму мобілізаційного розгортання в особливий період та у разі цільової мобілізації формувань Державної служби України з надзвичайних ситуацій шляхом створення передбаченого законодавством резерву служби цивільного захисту;

- матеріально-технічного переоснащення органів управління та підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій сучасною технікою, аварійно-рятувальними засобами та оснащенням;

- підвищення ефективності оперативного та комплексного реагування на надзвичайні ситуації шляхом створення та розвитку підрозділів місцевої і добровільної пожежної охорони та добровільних формувань цивільного захисту;

- підтримання мобільного шпиталю Державної служби України з надзвичайних ситуацій у готовності до виконання визначених завдань, забезпечення його необхідним сучасним обладнанням та матеріальними засобами, удосконалення порядку його розгортання та функціонування;

- удосконалення системи кадрового забезпечення органів і підрозділів

Державної служби України з надзвичайних ситуацій шляхом перегляду кваліфікаційних вимог до фахівців у сфері цивільного захисту;

– розширення міжнародного співробітництва шляхом інтеграції Державної служби України з надзвичайних ситуацій до європейських та світових організацій з питань цивільного захисту та гуманітарного реагування на кризові ситуації;

на другому етапі (до кінця 2020 року):

– удосконалення механізму здійснення моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій;

– вжиття організаційних, економічних та інженерно-технічних заходів щодо зниження ризиків виникнення надзвичайних ситуацій до прийнятного рівня;

– здійснення передбаченого законодавством комплексу заходів щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій;

– участі у забезпеченні стійкого функціонування в умовах надзвичайних ситуацій та в особливий період об'єктів критичної інфраструктури;

– подальшого розвитку системи авіаційного забезпечення Державної служби України з надзвичайних ситуацій шляхом уведення в експлуатацію авіаційних засобів багатоцільового призначення з урахуванням вимог міжнародних стандартів, наближення (розміщення) їх до регіонів з високим рівнем ризику виникнення надзвичайних ситуацій;

– удосконалення механізму взаємодії з іншими структурами забезпечення національної безпеки шляхом подальшого розвитку державного центру управління в надзвичайних ситуаціях Державної служби України з надзвичайних ситуацій, формування мережі відповідних центрів нижчого рівня та їх взаємодії з Головним ситуаційним центром України та іншими ситуаційними центрами складових сектору безпеки і оборони;

– модернізації системи зв'язку та оповіщення цивільного захисту, а також забезпечення її надійного функціонування;

– здійснення комплексу заходів щодо впровадження в державі системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112;

– забезпечення створення та оптимального використання матеріальних резервів для запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їх наслідків [2].

Підсумовуючи вищенаведене можна зазначити, що досягнення означених вимог реформування системи державного регулювання у сфері цивільного захисту України на сьогодні має відбуватись за такими основними принципами: верховенство права; деполітизація; децентралізація; підзвітність та прозорість у роботі; тісна співпраця з населенням та місцевими громадами; професійна підготовка персоналу.

Використані джерела

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 трав. 2015 р. № 287/2015. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/287/2015.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 14 берез. 2016 р. № 92. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>.

Буханевич Олександр Миколайович,

*доктор юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України,
завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового
права Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

КОНТРОЛЬ У СФЕРІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Сучасний етап розвитку українського суспільства позначився активним запровадженням європейських стандартів, зміною принципів і форм відносин між владою і громадою (громадянами), впровадженням нової філософії державно-управлінської діяльності, суть якої полягає не в управлінні суспільством, а в наданні послуг, у «служінні» інтересам суспільства і людини. Проте, незважаючи на численні досягнення у демократичних перетвореннях, слід констатувати, що система надання адміністративних послуг є непрозорою, нерациональною та повільною. Усвідомлення нової ролі органів державної та місцевої влади в процесі задоволення потреб фізичних та юридичних осіб полягає у забезпеченні останніх якісними адміністративними послугами. Між тим існуюча система надання таких послуг не завжди чітко розмежує відповідальність за надання неякісних послуг суб'єктам звернення між різними рівнями публічної влади, не забезпечує своєчасне надання послуг, їх відкритість, прозорість тощо. Тому особливо актуальним сьогодні є дослідження правового регулювання контролю у сфері надання адміністративних послуг, адже в цьому полягає забезпечення зворотного зв'язку діяльності органів публічної адміністрації.

Термін «контроль» з'явився декілька сторіч тому. Він походить від французького *contrerole* — «список, що ведеться в двох екземплярах». Від слова *contrerole* походить слово *controle* (контроль), що означає «перевірка, а також постійне спостереження з метою перевірки чи нагляду» [1, с. 360; 2, с. 286]. У ст. 1 Лімської декларації керівних принципів контролю зазначено, що контроль взагалі не самоціль, а невід'ємна частина системи регулювання, метою якої є встановлення відхилень від прийнятих стандартів і порушень принципів, законності, ефективності і економії витрачання матеріальних

ресурсів на можливо ранній стадії з тим, щоб мати можливість прийняти коригуючі заходи, в окремих випадках, притягти винних до відповідальності, отримати компенсацію за заподіяну шкоду або здійснити заходи щодо запобігання або скорочення таких порушень в майбутньому [3]. Мета контролю полягає у встановленні результатів діяльності певних суб'єктів, допущених відхилень від прийнятих вимог, принципів організації, виявленні причин цих відхилень, а також у визначенні шляхів подолання перешкод для ефективного функціонування всієї системи [4, с. 349].

Отже, загалом контроль використовується для перевірки відповідності діяльності учасників суспільних відносин встановленим приписам, в рамках і межах яких вони мають діяти. У літературі відмічається, що за допомогою контролю суб'єкт управління отримує інформацію про результати діяльності, а також про ті помилки та зміни ситуації, що можуть призвести до невиконання поставлених завдань чи отримання зовсім інших результатів. Маючи таку інформацію, можна оперативного втрутитися, привести важелі управління у відповідність з умовами, що виникають, та попередити небажані наслідки [4, с. 349]. При цьому, необхідно відмітити, що контроль дозволяє не тільки усунути недоліки у функціонуванні об'єктів управління, оцінювати дисципліну виконання законодавчих актів, але і судити про те, наскільки ефективне саме правове регулювання в тій чи іншій сфері управління, які зміни доцільно внести до нормативно-правових актів для покращення стану їх виконання, а також наскільки норми правових актів відповідають сутності та закономірностям регулюючих суспільних відносин.

Відповідно до суб'єктів, що здійснюють контроль у сфері надання адміністративних послуг, можна виділити: державний контроль, який можна класифікувати на зовнішній та внутрішній контроль та громадський контроль.

Сутність державного зовнішнього контролю у сфері надання адміністративних послуг виходить з положень ст. 19 Закону України «Про адміністративні послуги» в якій зокрема зазначено, що посадові особи, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги, адміністратори несуть дисциплінарну, цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність, передбачену законом, за порушення вимог законодавства у сфері надання адміністративних послуг. Дії або бездіяльність посадових осіб, уповноважених відповідно до закону надавати адміністративні послуги, адміністраторів можуть бути оскаржені до суду в порядку, встановленому законом. Шкода, заподіяна фізичним або юридичним особам посадовими особами, уповноваженими відповідно до закону надавати адміністративні послуги, адміністраторами внаслідок їх неправомірних дій, відшкодовується у встановленому законом порядку. Держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, відшкодувавши шкоду, заподіяну посадовою особою, уповноваженою відповідно до закону надавати адміністративні послуги, чи адміністратором внаслідок незаконно прийнятих

ними рішень, дій чи бездіяльності, мають право зворотної вимоги до винної особи згідно із законом [5].

Держава є одним з головних суб'єктів здійснення контрольної функції в суспільстві, адже вона наділена реальними повноваженнями для впливу на суспільство, при здійсненні якого вона покладається і на засоби контролю. Отже, державний контроль є важливим видом діяльності держави, сутність якого полягає у спостереженні та перевірці розвитку суспільної системи й усіх її елементів відповідно до визначених напрямів, а також у попередженні та виправленні можливих помилок і неправомірних дій, що перешкоджають такому розвитку [4, с. 349]. Однак, даний механізм на сьогодні використовується не в повній мірі.

Державний контроль у сфері надання адміністративних послуг може здійснюватися уповноваженими державними органами, посадовими особами і спрямований на забезпечення законності, дисципліни та дотримання стандартів, норм і правил надання адміністративних послуг. Як правило, такий контроль здійснюється тим адміністративним органом, до компетенції якого відноситься те чи інше питання у сфері надання адміністративних послуг, на сьогодні забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері надання адміністративних послуг, є завданням Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

У свою чергу, державний внутрішній контроль проводиться в системі відповідного органу публічної адміністрації, тобто даний вид контролю здійснюється самими адміністративними органами та їх посадовими особами. У сфері надання адміністративних послуг об'єктами такого контролю можуть бути дії й рішення, що їх здійснюють і приймають суб'єкти надання таких послуг. В межах внутрішнього контролю керівники адміністративних органів зобов'язані здійснювати контроль за діями підлеглих, на предмет законності дій, їх необхідності, доцільності і ефективності. Дана форма контролю включає право видавати накази, розпорядження, право змінювати або відмінювати рішення, прийняті підлеглими. Внутрішній контроль може здійснюватися за ініціативою самого суб'єкта надання адміністративних послуг, посадової особи або може бути ініційований зовні — іншим адміністративним органом, громадською організацією чи на підставі звернення громадян.

Варто відмітити, що згідно ч. 4 ст. 13 Закону України «Про адміністративні послуги» одним із основних завдань адміністратора є здійснення контролю за додержанням суб'єктами надання адміністративних послуг термінів розгляду справ та прийняття рішень. Адміністратор — це посадова особа органу, що утворив центр надання адміністративних послуг, яка організовує надання адміністративних послуг шляхом взаємодії з суб'єктами надання адміністративних послуг [5]. Висновок про дотримання термінів розгляду справ та прийняття рішень адміністратор може зробити порівнюючи реальні строки із строками визначеними у технологічній картці адміністративної послуги.

Здійснення контролю за додержанням суб'єктами надання адміністративних послуг термінів розгляду справ та прийняття рішень є гарантією належного функціонування центрів надання адміністративних послуг і своєчасного надання адміністративних послуг суб'єктам звернення. Втім, зауважимо, що адміністратор не є суб'єктом надання адміністративних послуг, адже він забезпечує організацію надання відповідної адміністративної послуги.

Одним із видів контролю за діяльністю суб'єктів надання адміністративних послуг є громадський контроль, який набуває все більшого застосування. За останні роки, як на національному так і на місцевому рівні, громадські організації реалізували низку проектів дослідження якості надання адміністративних послуг. Даний контроль здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами. Він є важливою формою реалізації демократії і способом залучення населення до управління суспільством та державою. Відповідно до ст. 38 Конституції України громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами [6]. Така конституційна норма передбачає як у теоретичному, так і в практичному контексті громадський контроль за органами державної та місцевої влади.

Громадський контроль, як засіб забезпечення законності в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суттєво відрізняється від інших видів контролю. Ця відмінність полягає насамперед у тому, що всі суб'єкти громадського контролю виступають від імені громадськості, а не держави. Їх контрольні повноваження зазвичай не мають юридично владного змісту, а рішення за результатами перевірок мають рекомендаційний характер.

З управлінських позицій громадський контроль, як і будь-який інший контроль, є однією з функцій управління. Він здійснюється шляхом зіставлення діяльності підконтрольних об'єктів із певними соціальними нормами, обраними як еталонні, на підставі чого робиться висновок щодо відповідності цієї діяльності встановленим вимогам. Але завдання громадського контролю не зводиться лише до виявлення розходжень між заданими та фактичними результатами. Головна мета громадського контролю — усунення та попередження причин, які породжують цю невідповідність, забезпечення додержання об'єктами контролю відповідних норм. Отже, громадський контроль у сфері надання адміністративних послуг — це діяльність громадян чи їх об'єднань щодо контролю за виконанням суб'єктами надання адміністративних послуг положень нормативно-правових актів, належного виконання ними своїх повноважень та дотримання прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Таким чином, контроль у сфері надання адміністративних послуг — це регламентована законодавством діяльність адміністративних органів, громадян чи їх об'єднань щодо контролю за виконанням суб'єктами надання адміністративних послуг положень нормативно-правових актів, належного виконання ними своїх повноважень та дотримання прав, свобод і законних

інтересів суб'єктів звернення. При цьому слід враховувати, що контроль у сфері надання адміністративних послуг є міжгалузевим правовим інститутом, оскільки охоплює контроль за доходами, які надходять як плата за надання адміністративних послуг, а також порядок розподілу та використання коштів, які надходять як плата за такі послуги.

Крім того, слід зазначити, що у Законі України «Про адміністративні послуги» взагалі відсутнє поняття «контроль у сфері надання адміністративних послуг» та відповідно нічого не зазначено про особливості його здійснення. У даному Законі лише передбачено два напрями контрольної діяльності [5; ст. 6, ст. 13]. Не визначено коло суб'єктів, що здійснюють контроль у даній сфері. Як наслідок, відсутність раціонального розподілу функцій, повноважень і компетенції у сфері надання адміністративних послуг та результативної взаємодії. Відомчий контроль за адміністративними послугами, що проводиться сьогодні, здебільшого носить формальний характер і охоплює терміни надання послуг і їх перелік у зверненні фізичної чи юридичної особи. Не закріплено на законодавчому рівні форми громадського контролю. Враховуючи його значущість, постає питання щодо прийняття Закону України «Про громадський контроль». Відповідно у Законі України «Про адміністративні послуги» мають бути відображені механізми здійснення громадського контролю у сфері надання адміністративних послуг. З огляду на це та з метою створення раціонального механізму контролю у сфері надання адміністративних послуг доцільно передбачити в Законі України «Про адміністративні послуги» окрему статтю щодо особливостей здійснення такого виду контролю. Крім цього, на нашу думку, участь у здійсненні контролю за належним наданням адміністративних послуг повинні також приймати і безпосередньо суб'єкти звернення. Відсутність у технологічних та інформаційних картках розділів щодо критеріїв оцінювання якості адміністративних послуг позбавляє споживачів таких послуг висловити власну позицію щодо рівня реалізації їх прав, свобод і законних інтересів. У зв'язку з цим необхідно внести відповідні зміни до ст. 8 Закону України «Про адміністративні послуги».

Наявність наведених вище прогалин правового регулювання контролю у сфері надання адміністративних послуг певною мірою пояснює ті негативні явища, які заважають розвитку якісної системи надання адміністративних послуг. Їх усунення сприятиме підвищенню ефективності діяльності суб'єктів надання адміністративних послуг.

Використані джерела

1. *Современный словарь иностранных слов / под ред. Е. А. Гришиной. М. : Рус. яз., 1993. 740 с.*
2. *Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Российская АН.; Российский фонд культуры. 3-е изд. М. : АЗЪ, 1996. 928 с.*

3. *Лимская декларация руководящих принципов контроля : принята IX Конгрессом Международной организации высших органов финансового контроля (ИНТОСАИ) в 1977 году. Режим доступа : zakon.rada.gov.ua/go/604_001.*
4. *Адміністративне право України. Академічний курс : У двох томах / ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова). К. : Юридична думка, 2004. Том 1. Загальна частина. 584 с.*
5. *Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 року № 520 (редакція від 4.04.2018 р.). Режим доступа : zakon.rada.gov.ua/go/5203-17.*
6. *Конституція України від 28.06.1996 р. (редакція від 30.09.2016 р.). Режим доступа : zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.*

Валовина Анастасія Володимирівна,
*учениця Хмельницького колегіуму імені Володимира Козубняка,
Хмельницький, Україна*

ДИТЯЧИЙ БУЛІНГ: ПРИЧИНИ, ВИДИ, НАСЛІДКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

З кожним днем набуває все більшої актуальності тема жорстокого поводження дітей з дітьми у сім'ї, закладах освіти, у громадських місцях, на вулиці. Знущання дітей над дітьми вирізняється серед інших і спричиняє важкі наслідки як психічного, так і фізичного характеру. Це і зумовило вибір теми наукового дослідження.

Метою дослідження є спроба розкрити та обґрунтувати дитячий булінг як соціальне явище.

Для досягнення мети дослідження ми визначили такі *завдання*:

- опрацювати різні джерела інформації з окресленої теми;
- розкрити характеристики поняття «жорстоке поводження з дітьми»;
- визначити ознаки, причини, види і наслідки дитячого булінгу;
- запропонувати можливі шляхи вирішення проблеми.

Предмет дослідження — особливості стосунків між дітьми, їх поведінка, особисті якості, що спричиняють цькування одними дітьми інших.

Об'єкт дослідження — ознаки і причини дитячого булінгу, його види та наслідки, шляхи подолання.

Гіпотеза дослідження. Вирішення проблеми булінгу можливе за умови прийняття відповідальності за булінг на законодавчому рівні, консолідації різновікових груп суспільства та ін.

Для вирішення поставлених завдань було використано сукупність таких *методів*: теоретичні — аналіз різних джерел інформації з питань жорстокого поводження дітей з дітьми; узагальнення, порівняння, систематизації; класифікації; емпіричні — анкетування, інтерв'ювання, бесіди; статистичні методи опрацювання отриманих даних.

Жорстоке поводження дітей з дітьми, або булінг — це агресивна і вкрай неприємна поведінка однієї дитини або групи дітей стосовно іншої дитини, що супроводжується фізичним і психологічним тиском. Багатьох дітей булять за те, що вони виглядають, говорять, думають не так, як їхнє оточення [5; 6].

За інформацією Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), із булінгом у колі однолітків в Україні стикалися майже 70% дітей [3; 4]. Ми спробували з'ясувати, наскільки актуальна проблема булінгу в місті Хмельницькому.

У дослідженні взяли участь 542 учні закладів загальної середньої освіти віком від 13 до 15 років. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що в місті Хмельницькому з жорстоким поводженням серед учнів закладів освіти зустрічалися 376 учнів, що складає — 66% від кількості опитаних.

На запитання *Чи були ви свідками дитячої жорстокості, як часто?* респонденти вказали, що безпосередньо чи опосередковано зустрічалися з дитячою жорстокістю щотижня.

Переважає більшість опитаних зустрічалися з булінгом у ролі жертви — 157; переслідувача — 46; спостерігача — 173. На нашу думку, відповідь на дане питання містить значну похибку, бо не кожна дитина говорила правду. Головна причина — сором.

Основні *види булінгу* такі: вживу — 64% (застосування сили серед дівчаток і хлопчиків; лайка); соціальні мережі — 34% (висміювання зовнішності, одягу, соціального становища сім'ї, захоплень і уподобань); телефон — 2% (дзвінки, написання смс).

Інше питання стосувалося виявленню *ознак булінгу*. Найтипівішими ознаками булінгу респонденти назвали такі: сум; тривога; зниження апетиту; депресія; замкненість; страх; синці на тілі; загублені чи зламані особисті речі; небажання ходити до школи чи виходити на вулицю. Зазначені поведінкові зміни є першим сигналом тривоги. Важливо вчасно побачити їх і надати допомогу дитині.

Серед *найтипівіших причин дитячого булінгу* є бажання владарювати над іншими; бажання самоствердитися; невдоволення собою; відсутність порозуміння між батьками й дітьми; не вміння контролювати емоції; недостатність уваги дорослих; неповні сім'ї; вживання слабких спиртних напоїв і тютюнопаління.

У разі цькування діти найчастіше звертаються за допомогою до старших братів і сестер, батьків, друзів, учителів.

Наслідками жорстокого поводження дітей з дітьми респонденти визначили: доведення до самогубства; зниження успішності навчання в школі; депресивний стан.

Отже, постраждала дитина від булінгу є жертвою стосунків між дітьми.

На часі питання пошуку шляхів протидії дитячому булінгу. На нашу думку, думки респондентів дослідження, ефективними шляхами протидії жорстокого поводження дітей з дітьми можуть бути:

1. Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу».
2. Доповнення КУпАП статтею, яка містить відповідальність за булінг [1].
3. Встановлення адміністративної відповідальності за цькування дітей у закладах дошкільної та загальної середньої освіти.
4. Посилення заходів із запобігання та реагування на насильство в школах.
5. Активізація просвітницької роботи з громадськістю про дієві методи запобігання і протидії булінгу.

Висновки. Як свідчать матеріали проведеного нами дослідження, проблема булінгу в дитячому колективі є актуальною і залишається однією з найгостріших проблем у дитячому середовищі. Вона потребує активних дій з боку дорослих, зокрема вдосконалення законодавства про захист дітей від булінгу; підвищення рівня обізнаності учнів з проблеми; поваги до прав інших дітей; толерантного ставлення один до одного [4].

Використані джерела

1. *Кодекс України про адміністративні порушення. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.*
2. *Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу». Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6MG00A.html.*
3. *Булінг — важлива проблема для дітей в Україні. ЮНІСЕФ розпочинає кампанію проти булінгу. Режим доступу : https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_31252.html.*
4. *Кожний 2-й підліток у світі зазнає насильства від однолітків у школі — ЮНІСЕФ. Режим доступу : <https://life.pravda.com.ua/society/2018/09/6/233025/>.*
5. *Цькування дітей: статистика в Україні невтішна. — Режим доступу: <http://legalspace.org/ua/biblioteka/doslidzhennya/item/10064-tskuvannia-ditei-statystyka-v-ukraini-nevtishna>.*
6. *Як допомогти дитині, яка стала жертвою булінгу. Режим доступу : <http://stopbullying.com.ua/about>.*

Галус Олена Олександрівна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ЕЛЕКТРОННА ПЕТИЦІЯ ЯК ФОРМА БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО НАРОДОВЛАДДЯ

Звернення громадян є конституційною формою безпосереднього народовладдя, закріпленою у ст. 40 Конституції України.

В юридичній літературі досить часто можна зустріти поряд із терміном «звернення громадян» термін «петиція». Петиція є вужчим поняттям ніж звернення громадян. Звернення громадян можуть бути як індивідуальними, так і колективними, а петиція — завжди колективне звернення громадян.

На сучасному етапі термін «петиція» був закріплений законодавчо 2 липня 2015 року із внесенням змін до Закону України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. [1], якими запровадили нові види звернення громадян — електронні звернення та електронні петиції.

В юридичній літературі не має однастайності у поглядах авторів щодо віднесення взагалі звернень громадян (петицій) до форм безпосереднього народовладдя. Так, на думку В. В. Комарової, петиція не є волевиявленням народу, не виражає суверенітет народу і тому вирішальна роль залишається все-таки за державним органом. В даному аспекті петицію не можна відносити до самостійних форм прямого правління, проте в повній мірі ймовірно є її роль як складового елементу таких форм як референдум, плебісцит, вибори, відкликання і загальних зборів громадян [2, с.10]. Однак В. В. Комарова не зовсім послідовна в своїй роботі. В систему форм безпосередньої демократії вона включає збори, мітинги, походи, демонстрації та діяльність політичних партій, однак дані інститути також не пов'язані із прийняттям громадянами владних рішень. Російський вчений В. М. Руденко виступає ще категоричніше стосовно форм безпосереднього народовладдя. Він взагалі не визнає такими формами не тільки звернення, а й мітинги, походи, демонстрації, тобто ті форми, що не передбачають прийняття громадянами загальнообов'язкових публічно-владних рішень [3].

Однак більшість вчених все ж таки визнає петиції (тобто колективні звернення громадян з важливих питань суспільного і державного життя) формами безпосереднього народовладдя. Це, зокрема, О. В. Батанов, Л. О. Нудненко, В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко, О. О. Чуб та ін. Л. О. Нудненко заперечує тезу про те, що необхідною ознакою будь-якого інституту безпосереднього народовладдя є імперативний характер рішень народу. Так, на думку автора, є загально визнаним, що народ в цілому, місцева спільнота зокрема, виражають свою волю як через політичну (державну), так і через неполітичну владу. Рішення, прийняті за допомогою політичної влади,

мають імперативний характер. Рішення, прийняті за допомогою неполітичної влади, можуть мати лише консультативний характер. Логічно, що і народ в цілому, і місцева спільнота зокрема, здійснюють належну їм владу шляхом прямого волевиявлення як через інститути прямої демократії, рішення яких мають імперативний характер, так і через інститути прямої демократії, рішення яких мають консультативний характер [4, с.157-158].

На думку О. В. Батанова, така форма як колективне звернення є найбільш наближеною за своїми ознаками до місцевої правотворчої ініціативи, хоча і безпосередньо не пов'язана із прийняттям правового акта [5, с. 198]. Оскільки законодавство України не передбачає народної правотворчої ініціативи, то звернення громадян (особливо електронні петиції) дають можливість громадянам опосередковано брати участь у розробці проектів нормативних актів шляхом направлення електронних звернень, письмових заяв, пропозицій і скарг до компетентних органів держави, які зобов'язані їх розглянути і повідомити громадян про результати розгляду.

Оскільки під формою безпосереднього народовладдя нами розуміється спосіб безпосереднього (прямого) волевиявлення народу або його окремої частини (у деяких випадках — територіальної громади), яке носить імперативний та легітимний характер, з метою вирішення найважливіших питань державного та суспільного життя [6, с. 185], то не всі звернення громадян потрібно вважати формами безпосереднього народовладдя. Згідно із ст. 40 Конституції України, усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. З даної конституційної норми випливає, що громадяни (а також іноземні громадяни і особи без громадянства) можуть індивідуально і колективно звертатися до відповідних органів із будь-яких питань. Формою безпосереднього народовладдя потрібно, на нашу думку, вважати лише ті звернення, які відповідають наступним ознакам.

По-перше, формами безпосереднього народовладдя потрібно вважати лише колективні звернення громадян. Слушною з цього приводу є думка В. Ф. Погорілка та В. Л. Федоренка про те, що індивідуальні звернення громадян за своєю природою не належать до форм безпосередньої демократії [7, с.143].

По-друге, формою безпосереднього народовладдя потрібно вважати лише звернення громадян України. Правомочними суб'єктами здійснення безпосереднього народовладдя у відповідних формах виступають лише народ України або його окрема частина, а у деяких випадках і територіальна громада [6, с.17].

По-третє, формою безпосереднього народовладдя потрібно вважати лише звернення громадян із найбільш важливих питань державного і суспільного життя. Тут можна погодитися із думкою О. О. Чуб про те, що звернення громадян, залежно від їх предмета, можна умовно поділити на

звернення: а) зі суспільно значущих, публічних питань, що є вирішальними з точки зору участі громадян в управлінні державними справами; б) з особистих питань [8, с.121]. Саме першу групу звернень і потрібно відносити до форм безпосереднього народовладдя.

На основі вказаних ознак, можна дати таке визначення зверненню громадян як формі безпосереднього народовладдя. *Звернення громадян (петиція)* — це форма безпосереднього народовладдя, яка полягає у направленні громадянами України колективних пропозицій (зауважень), заяв (клопотань) чи скарг з найбільш важливих питань суспільного і державного життя у письмовій електронній або усній формі до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, котрі зобов'язані розглянути їх і дати обгрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Електронна петиція та електронні звернення є різними поняттями, Електронне звернення — це письмове звернення, надіслане з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку. Під електронною петицією варто розуміти різновид звернення громадян, поданого в електронному вигляді через веб-сайт до Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів або органу місцевого самоврядування з найбільш важливих питань суспільного і державного життя.

Порядок подачі та розгляду електронних петицій є недостатньо врегульованим. Так, громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. Порядок розгляду таких електронних петицій визначається відповідно Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, місцевою радою.

На практиці виникають певні проблеми, пов'язані із неуніфікованим порядком подачі та розгляду електронних петицій різними органами. Так, електронна петиція, яка в установлений строк не набрала необхідної кількості голосів на її підтримку, після завершення строку збору підписів на її підтримку розглядається як звернення громадян відповідно до Закону «Про звернення громадян». Разом з тим не вирішено питання щодо механізму реалізації петицій, які будуть розглядатися як індивідуальні звернення.

Гостро стоїть питання і щодо голосування одних і тих же осіб з різних електронних адрес, що спотворюватиме результати збору підписів на підтримку електронної петиції, адже ст. 5 Закону України «Про звернення громадян» визначає, що застосування електронного цифрового підпису при надсиланні електронного звернення не вимагається [1].

Запровадження ж електронних петицій на місцевому рівні відбувається повільно. Це пов'язано із процесом об'єднання територіальних громад, коли ще не створено або недостатньо наповнено веб-сайт новостворених органів

місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади та не прийнято рішення про порядок розгляду електронних петицій.

Також, на нашу думку, доцільно затвердити примірне положення про порядок розгляду електронних петицій органами місцевого самоврядування, оскільки на практиці зустрічаються випадки, коли відповідні положення приймаються неуповноваженими суб'єктами (наприклад, сільським, селищним, міським головою або виконкомом відповідної ради), місять різні вимоги до електронних петицій та порядку їх розгляду тощо.

Загалом впровадження інституту електронних петицій має позитивний вплив на забезпечення конституційного права громадян брати участь в управлінні державними та місцевими справами, публічності та гласності діяльності органів публічної влади.

Використані джерела

1. *Про звернення громадян : Закон України від 02 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.*
2. *Комарова В. В. Формы непосредственной демократии в России. М. : Изд-во «Ось-89», 1998. 304 с.*
3. *Руденко В. Н. Конституционно-правовые проблемы прямой демократии в современном обществе : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.02. Екатеринбург, 2003. 488 с.*
4. *Нудненко Л. А. Институты непосредственной демократии в системе местного самоуправления России. М., 2000. 200 с.*
5. *Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / [за заг. ред. В. Ф. Погорілка]. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 356 с.*
6. *Галус О. О. Форми безпосереднього народовладдя в Україні. Хмельницький, 2013. 214 с.*
7. *Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України. К. : Ліра-К, 2006. 366 с.*
8. *Чуб О. О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2004. 212 с.*

Гаман Тетяна Василівна,

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ДО ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Усвідомлення того, що інформація є рушієм прогресу, головним джерелом не лише влади, а і суспільного розвитку полягає в усвідомленні

необхідності становлення та подальшого розвитку в Україні інформаційного суспільства. Суспільства, в якому головним ресурсом є інформація і весь спектр суспільних відносин у різних сферах діяльності (геополітиці, політиці, економіці, освіті, культурі, дозвіллі, особистому житті тощо) ґрунтується на широкому використанні сучасних інформаційних технологій і де проблематика інформаційної безпеки є ключовою.

Конституція України встановлює, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу» (ст.17) [3].

Інформаційна безпека держави (суспільства) розглядається як: ступінь її захищеності та стійкість головних сфер життєдіяльності по відношенню до небезпечних інформаційних впливів; стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, який виключає можливість заподіяння їм шкоди через неповноту, невчасність і недостовірність інформації, через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або внаслідок поширення законодавчо забороненої чи обмеженої для поширення інформації; стан захищеності інформаційного простору, який забезпечує формування та розвиток цього простору в інтересах особистості, суспільства та держави.

Важко не погодитися з тим, що інформаційну безпеку слід розглядати крізь органічну єдність ознак (стан, властивість), а також управління загрозами і небезпеками, за якого забезпечується обрання оптимального шляху їх усунення і мінімізації впливу негативних наслідків.

Чи була готова наша держава протидіяти агресії сусідньої держави в інформаційній сфері, питання стало ще більш гостро, коли інформаційна війна переросла в гібридну [4, 5, 9].

Багато років, в умовах інформаційної відкритості, здійснювався інформаційний вплив на масову свідомість задля зміни поведінки людей та нав'язування їм цілей, що не входять до їх інтересів. Адже головне завдання інформаційної війни — маніпулювання масами — внесення у суспільну та індивідуальну свідомість суперечливих, антиконституційних ідей та поглядів; дезорієнтація та дезінформація населення; послаблення певних переконань, устоїв; залякування свого народу образом ворога; нав'язування ідеї релігійних протистоянь тощо.

У часи гібридної війни, коли одна держава прагне нав'язати іншій (іншим) свою політичну волю шляхом комплексу заходів політичного, економічного, інформаційного характеру і без оголошення війни відповідно до норм міжнародного права [4, с.9]; коли реалізуються воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей [9] — ефективно забезпечувати інформаційну безпеку вкрай важко.

У 2017 році була прийнята Доктрину інформаційної безпеки України [8], в якій визначені національні інтереси України в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері. Того ж року прийнято закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [7]. У 2018 році набрав чинності закон «Про національну безпеку України» де зазначається, що «державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо» (ст.3) [6].

Однак, в умовах глобального інформаційного суспільства головною проблемою щодо вирішення проблемних питань національної інформаційної безпеки є дещо технократичний підхід. Слід пам'ятати, що одним із визначальних гарантів як національної інформаційної безпеки, так і ефективної державної інформаційної політики є рівень інформаційної культури суспільства. Проблематично розраховувати на високу ефективність забезпечення інформаційної безпеки при низькій інформаційній культурі, правовій та інформаційній неграмотності громадян, недостатньому рівні підготовки кадрів, здатних протистояти кіберзлочинам тощо (розповсюдження вірусу Petya тому підтвердження).

Не втрачають свої актуальності завданнями політики забезпечення інформаційної безпеки, а саме: виявлення, оцінка та прогнозування загроз інформаційній безпеці; вироблення, координація та введення єдиної державної політики у галузі інформаційної безпеки; створення та експлуатація систем забезпечення інформаційної безпеки; підготовка/навчання фахівців з кібербезпеки; розвиток інформаційної культури; розробка, координація та запровадження єдиної державної політики у галузі міжнародних інформаційних відносин, зокрема у напрямку використання ІКТ, позиціонування країни у світі.

Використані джерела

1. Горбулін В. П., Додонов О. Г., Ланде Д. В. *Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання*. К. : Інтертехнологія, 2009. 164 с.
2. Конач В. К. *Національний інформаційний простір України: проблеми формування та державного регулювання*. К. : НІСД, 2014. 76 с.
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Режим доступу* : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Магда Є. *Гібридна агресія Росії: уроки для Європи*. Київ : Каламар, 2017. 268 с.
5. Почепцов Г. *Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття*. К. : Києво-Могилянська академія, 2017. 260 с.
6. *Про національну безпеку України* : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Режим доступу* : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
7. *Про основні засади забезпечення кібербезпеки України* : Закон України від 05.10.2017. *Режим доступу* : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.

8. *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.*
9. *Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К.: НІСД, 2017. 496 с. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2431>.*

Івановська Алла Миколаївна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДСТАВИ ПОДАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ

Аналіз зарубіжної практики доводить, що ефективним механізмом забезпечення основних прав і свобод особи є інститут конституційної скарги, який сприяє розвитку конституційно-правових засад демократії і піднімає на новий рівень можливість участі кожного в процесі розбудови держави. Можливість її подання забезпечує можливість зворотного впливу індивідів та їх об'єднань на публічну владу у випадку свавілля з боку її носіїв, слугує застережним чинником від прийняття неконституційних рішень органами державної влади. сприяє зміцненню демократії та утвердженню верховенства права у правовій системі та верховенству суспільства щодо держави.

Становлення інституту індивідуальної конституційної скарги є загальною тенденцією сучасного європейського конституціоналізму. Ширша або вужча модель конституційної скарги вже існує в Албанії, Андоррі, Австрії, Іспанії, Косово, Латвії, Ліхтенштейні, Македонії, Німеччині, Польщі, Росії, Сербії, Словаччині, Словенії, Угорщині, Хорватії, Чеській Республіці, Чорногорії, Швейцарія, на Кіпрі і Мальті. Можна припустити, що активне запровадження механізму конституційної скарги може розглядатися у правовій думці майбутнього як певний етап еволюції конституціоналізму [1, с. 127].

Конституційна скарга представляє собою право громадянина звернутись в органи судового конституційного контролю з проханням про перевірку конституційності владних актів, які порушують, на його думку, певне його конституційне право [7, с. 116].

Важливим елементом конституційної скарги є підстава її подання, тобто ті фактичні обставини та норми законодавства, на яких скаржник обґрунтовує свої вимоги, права та свободи, на порушення яких скаржиться особа.

Підстави подання конституційної скарги різні: в одних країнах захисту шляхом подання конституційної скарги підлягають всі конституційні права і свободи, в інших — їх певний перелік, який включає зазвичай громадянські і політичні права.

Так, у ФРН відповідно до пункту 4а частини першої статті 93 Основного Закону ФРН, який був введений в дію Законом від 29 січня 1969 року конституційна скарга може бути подана будь-якою особою, яка стверджує, що державна влада порушила одне із основних прав або одне з прав, вказаних в абзаці четвертому статті 20, статтях 33, 38, 101, 103 і 104 [4, с. 214]. Сюди відносяться всі визнані Основним Законом ФРН громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права, права державних службовців, принцип рівності.

Зі змісту статті 79 Конституції Республіки Польща випливає, що підставою конституційної скарги виступає порушення конституційних прав і свобод. Більшість цих прав викладено в Розділі II «Свободи, права та обов'язки людини і громадянина» Конституції, однак конституційна скарга може стосуватися прав, свобод чи обов'язків, що містяться в інших розділах Основного Закону [3, с. 101].

У Чеській Республіці згідно із § 72 Закону «Про Конституційний Суд» конституційна скарга в може бути подана фізичною особою або юридичною особою, якщо вона стверджує, що остаточне рішення у судовому процесі, в якому вона є стороною, втручання з боку публічних властей порушили її основоположне право або свободу, яке гарантується конституційним ладом.

В Іспанії підставою конституційної скарги виступає порушення основоположних прав людини, однак вона забезпечує винятковий посилений захист лише обмеженого кола визнаних Конституцією Королівства Іспанія фундаментальних прав і свобод. Відповідно підставою для конституційної скарги може бути: 1) порушення принципу рівності перед законом та допущення дискримінації; 2) посягання на основоположні права, перелік яких закріплено в статтях 15–29 відділу 1 «Про основні права і громадянські свободи» глави другої «Права і свободи» розділу I «Про основні права і обов'язки» Конституції Іспанії; 3) посягання на право відмови від військової служби з мотивів невідповідності переконанням [2, с. 133]. Отже захисту шляхом подання конституційної скарги підлягають не всіх основні, а лише громадянські і політичні права, принцип рівності всіх перед законом.

Відповідно до пункту 3 статті 110 Конституції Республіки Македонія Конституційний Суд Республіки Македонія захищає свободи і права людини і громадянина, які стосуються свободи переконань, совісті, думки і публічного висловлювання думок, створення і діяльності політичних організацій і дискримінації громадян на підставі статі, расової, релігійної, національної, соціальної і політичної приналежності [5].

Відповідно до Федеральної Конституції Австрійської Республіки підставою конституційної скарги є порушення «прав, гарантованих конституційним законодавством» (ст. 144). На відміну від більшості

європейських країн, конституційні законодавчі акти Австрії не вказують на вимогу щодо порушення саме тих прав і свобод, що передбачені Федеральною Конституцією, як передумову подання конституційної скарги і не визначають їх закритий перелік [3, с. 85].

Таким чином, якщо звернутися до законодавства і практики зарубіжних країн, у яких діє інститут конституційної скарги то слід зазначити, що у більшості з них захисту шляхом подання конституційної скарги підлягають основоположні права та свободи людини і громадянина, передбачені конституцією відповідної держави.

В Україні інститут конституційної скарги запроваджено у 2016 р. Законом від 02.06.2016 р. «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», яким ст. 55 Конституції було доповнено ч. 4 такого змісту: «Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом». Окрім того, з'явилася ще одна ст. 151-1, відповідно до якої Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано. З метою узгодження із Конституцією України законодавства, що регулює діяльність Конституційного Суду України, 13.07.2017 р. було прийнято Закон «Про Конституційний Суд України».

Частина 1 статті 55 даного Закону визначає конституційну скаргу як подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу [6].

І хоча у наведеному визначенні конституційної скарги не міститься її обумовленість захистом основних (конституційних) прав і свобод людини, однак тлумачення цієї норми повинно здійснюватись саме таким чином. Тим більше, що п. 6 ч. 2 даної статті визначає, що, серед іншого, у конституційній скарзі повинно бути зазначено обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону [6].

Виходячи з викладеного, та враховуючи позитивну практику європейських держав, необхідно на конституційному та законодавчому рівні чітко закріпити, що забезпеченню захисту конституційних прав і свобод громадян шляхом подання до Конституційного Суду України конституційної скарги повинні підлягати всі конституційно гарантовані права. Тобто підставою для конституційної скарги має бути порушення прав і свобод,

закріплених Конституцією України, передусім її розділом II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина».

Використані джерела

1. Жалімас Д. Індивідуальна конституційна скарга: на шляху до оптимальної моделі захисту прав людини. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. / Конституц. Суд України; за заг. ред. Ю. В. Бауліна. К. : ВАІТЕ, 2016. С. 124-131.
2. Гультай М. Інститут конституційної скарги в конституціях європейських держав. Вісник Конституційного Суду України. 2012. № 2. С. 130-139.
3. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя. Х. : Право, 2013. 424 с.
4. Конституции государств Европейского Союза. М. : ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 802 с.
5. Конституция Республики Македония от 17 ноября 1991 года. Режим доступа : lib.rada.gov.ua/LibRada/static/.../makedon_constitut.html.
6. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07. 2017 р. (редакція від 05.08.2018 р.). Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2136-19.
7. Конституция РФ — энциклопедический словарь / В. А. Туманов, В. Е. Чиркин, Ю. А. Юдин ; рук. авт. колл. С. М. Шахрай. 2-е изд. М. : Большая рос. энцикл. : Юристъ, 1997. 320 с.

Мартьянова Руслана Анатоліївна,

*аспірант Хмельницького університету управління та права,
начальник відділу організації запобігання нелегальній міграції,
реадмісії та видворення УДМС України в Хмельницькій області,
Хмельницький, Україна*

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ЩОДО ЗАБОРОНИ В'ЇЗДУ В УКРАЇНУ

З метою посилення спроможності Державної міграційної служби України (ДМС) у протидії нелегальній міграції важливого значення набуває посилення контролю за дотриманням міграційного законодавства України з урахуванням стандартів фундаментальних прав людини та можливих ризиків та загроз, які зумовлюють такі порушення.

Ст. 26 Конституції України та ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» визначено, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі

обов'язки, як і громадяни України, — за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [1,3].

Згідно ст. 16 КУпАП адміністративній відповідальності на загальних підставах підлягають усі іноземні громадяни, до яких застосовуються види адміністративних стягнень визначених ст. 24 КУпАП. Крім визначених цією статтею адміністративних стягнень до іноземців встановлюються Законом заходи адміністративного впливу такі як, примусове повернення з України; примусове видворення за межі України; заборона в'їзду в Україну [2].

З 1 по 31 серпня 2018 року співробітниками ДМС, НП та ДПС було праведно цільові профілактичні заходи під умовною назвою «Мігрант» завдяки яким 4,3 тис. іноземців було притягнуто до адміністративної відповідальності за порушення міграційного законодавства (ст.203 КУпАП), з яких відносно 2191 тис. було прийнято рішення про примусове повернення, відносно 227 осіб судами прийнято рішення про примусове видворення та 672 особам заборонено в'їзд в Україну.

Однак, на сферу протидії незаконній міграції з метою забезпечення державної безпеки країни та громадському порядку впливає неврегульованість на законодавчому рівні правових норм щодо застосування адміністративних заходів до іноземців та осіб без громадянства та система взаємодії органів ДМС з іншими органами влади, в першу чергу зі Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Державною кримінально-виконавчою службою України.

Рішення про примусове повернення в країну походження або третю країну приймається на підставі ст. 26 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та може супроводжуватися заборонаю щодо подальшого в'їзду в Україну строком на три роки. Однак слово «може» супроводжуватись заборонаю подальшого в'їзду в Україну розглядається законотворцем як правом, можливістю застосовувати зазначену норму на власний розсуд, а не необхідністю та обов'язком. Крім того, під час оскарження рішень про заборону в'їзду в Україну іноземними громадянами на підставі ст. 26 Закону, судами беруться за основу підстави визначені в абзацах другому, третьому та сьомому частини першої ст. 13 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [3].

Суб'єктами ініціювання подань про заборони подальшого в'їзду в Україну на підставі ст.13, є — підрозділи Робочого апарату Укрбюро Інтерполу (абз. 2); підрозділи кримінальної поліції (абз. 3); д) за власною ініціативою або за поданням державного, приватного виконавця (абз. 7). Однак при направленні подань суб'єктами ініціювання до територіальних органів ДМС щодо заборони подальшого в'їзду в Україну іноземцям не встановлюється їхній статус та законність перебування на території України. А отже, якщо іноземець перебуває в Україні на законних підставах, документований посвідкою на постійне проживання або тимчасове проживання в Україні і не збирається залишати територію України на «виїзд з

України», заборона подальшого в'їзду фактично не має сенсу і носить формальний характер [4].

Крім того, ст. 203¹ КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за умисне невиконання іноземцем або особою без громадянства рішення уповноваженого державного органу про заборону в'їзду в Україну. На думку автора органами ДМС зазначену норму закону буде важко застосувати на практиці, оскільки має бути доведений адміністративний проступок, умисел, підтверджений письмовими доказами, після його настає адміністративна відповідальність [2].

Повчальним досвідом є застосування заходів адміністративного примусу в сусідній державі Республіки Польща, де згідно ст.302 та ст.319 Акту про іноземців від 12.12.2013 року, передбачено низку правопорушень, вчинених іноземцями на території держави, які тягнуть за собою адміністративний примус з установленими періодами, протягом якого іноземцю не дозволяється в'їзд на території ЄС. Зокрема, за порушення допустимого терміну перебування в країні іноземцю забороняється в'їзд від шести місяців до трьох років; засуджений в Польщі до покарання позбавлення волі і існують підстави для проведення провадження у справі його передачі за кордон з метою здійснення покарання — забороняється в'їзд від одного року до трьох років; не може перебувати в Польщі з міркувань обороноздатності чи безпеки держави або захисту безпеки і громадського порядку — забороняється в'їзд в країну терміном на п'ять років. Крім того, основною формою повернення з території Республіки Польщі є «вимушене зобов'язання» яке виконується самостійно та за власний рахунок [5].

Таки чином, нелегальна міграція залишається загрозою для національної безпеки та громадського порядку, що зумовлює посилення контролю за перебуванням іноземців на території України органами ДМС з органами влади та застосування дієвих адміністративних заходів до порушників міграційного законодавства. Зважаючи на досвід Республіки Польща, яка вже запровадила дієві адміністративні санкції відносно порушників міграційного законодавства, вважаємо за доцільне передбачити в КУпАП адміністративні порушення за яким настає адміністративна відповідальність — примусове повернення та видворення за межі України, заборона подальшого в'їзду в Україну з установленими періодами, протягом якого іноземцю не дозволяється в'їзд на територію України. Окрім цього звичайно є необхідним розширення переліку суб'єктів ініціювання подань та підстав щодо заборони подальшого в'їзду в Україну для прийняття рішень територіальними органами ДМС.

Використані джерела

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 21.09.2011 р. № 3717-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.
4. Інструкція про порядок прийняття Державною міграційною службою України та її територіальними органами рішень про заборону в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства: МВС України; Наказ, Інструкція від 17.12.2013 № 1235. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0025-14>.
5. ISAP — Інтернет-система правових актів ISAP — правові акти та інші документи польської влади в еміграції // USTAWA o cudzoziemcach1), 2) z dnia 12 grudnia 2013 r. URL <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20130001650/T/D20131650L.pdf>.

Небельська Вікторія Миколаївна,
студентка юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ ТУРИСТИЧНИМ ЗБОРОМ В УКРАЇНІ

У багатьох країнах світу існує розвинена сфера туристичного бізнесу, яка приносить великі доходи до місцевих та державного бюджету. Так, за оцінками Всесвітньої організації туризму, туристичні країни одержують приблизно 10–25 % від загального податкового доходу за рахунок туристичного сектора, а у деяких малих країнах, що спеціалізуються на туризмі (таких як Багами), понад 50 % урядового доходу отримано від туристичного сектора [1].

В Україні, на жаль, сфера туристичного бізнесу перебуває на низькій стадії розвитку та не приносить значного доходу. Туристична галузь має надзвичайно важливе значення для економіки нашої держави, а розвиток цієї сфери суспільного життя повинен стати одним із пріоритетних завдань на найближче майбутнє [2].

Відповідно до ст. 268 Податкового кодексу України, туристичний збір — це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету [3].

У країнах Європи кошти з туристичного збору вкладаються в туристичну сферу — реставрацію пам'яток, розвиток інфраструктури, благоустрій, проведення фестивалів тощо. Наприклад, 60 % коштів, які в

Цюріху виділяють на розвиток туризму, місто отримує за рахунок «міського збору» city tax.

Платниками збору є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, про встановлення туристичного збору, та отримують (споживають) послуги з тимчасового проживання (ночівлі) із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк [3].

Туристичний збір в Україні має певні недоліки, як для платників, так і для держави. Зокрема, серед недоліків даного збору можна віднести низький рівень ставки оподаткування, розвиток тіньового бізнесу у туристичній сфері та справляння податку через податкових агентів.

Так, на сьогодні ставка туристичного збору встановлюється у розмірі від 0,5 до 1 % до бази справляння збору (вартість усього періоду проживання за вирахуванням податку на додану вартість). В Європі, зокрема в Німеччині цей податок встановлюється муніципалітетом в індивідуальному порядку. Тому на території окремих регіонів ставка туристичного збору може помітно відрізнятись, кожна земля самостійно визначає ставку туристичного збору.

Наприклад, у Берліні — ставка туристичного збору становить 5 % від вартості номеру готелю, у Баден-Бадені — 3,5 € за день, а у Гамбурзі — від 1 € до 5 € за день.

В Україні справляння цього збору здійснюється податковими агентами, ними можуть бути:

а) адміністраціями готелів, кемпінгів, мотелів, гуртожитків для приїжджих та іншими закладами готельного типу, санаторно-курортними закладами;

б) квартирно-посередницькими організаціями, які направляють неорганізованих осіб на поселення у будинки (квартири), що належать фізичним особам на праві власності або на праві користування за договором найму;

в) юридичними особами або фізичними особами — підприємцями, які уповноважуються сільською, селищною, міською радою або радою об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, справляти збір на умовах договору, укладеного з відповідною радою.

Це становить одну з основних проблем, тому що переважна більшість туристів зупиняються не в готелях, а в приватному секторі, а тому організувати збір з туристів доволі складно.

До цього залучаються комунальні підприємства, маклери, агенти, які збирають ці кошти, але і тут є проблема, бо отримання таких коштів з туристів практично неможливо. Повноцінне адміністрування ефективне буде тоді, коли весь туристичний комплекс буде детінізований. Сьогодні він майже

весь в тіні. Цей тіньовий сектор за допомогою туристичного збору адмініструвати майже неможливо.

Однією з найважливіших проблем сучасної бюджетної системи України є недостатня кількість фінансових ресурсів у розпорядженні органів місцевого самоврядування. Місцеві

податки і збори повинні забезпечити основні надходження до бюджетів міських, селищних і сільських рад, підтримати і розвивати місцеву інфраструктуру, роль якої дедалі зростає у проведенні соціальної та економічної політики [4, с.185].

Туристичний збір запроваджений перш за все із фіскальних міркувань — задля наповнення місцевих бюджетів. Однак, низький рівень ставок хоча і є стимулом, який заохочує до справляння збору, а не до його ухилення, водночас не забезпечує достатній рівень дохідності. Відповідно до цього, варто переглянути ставки збору в сторону збільшення або забезпечити розширення бази оподаткування шляхом включення до складу платників власників приватних будинків, що надають послуги із тимчасового проживання туристів.

Особливістю справляння туристичного збору, яка потребує додаткового контролю, є його сплата через податкових агентів. Так, власники готелів можуть спекулювати зі сплатою даного збору, встановлюючи поряд із невисокою платою за проживання (за яку і нараховується збір) плату за неофіційні послуги. Для усунення даних недоліків та покращення стягнення та прибутковості туристичного збору нашої країні потрібно удосконалити нормативно-правову базу відповідно до даного збору, наприклад:

- запровадити ставки збору відповідно до зірковості (класу) готелю (таким чином, можливо буде надати розвиток малому готельному бізнесу);
- встановити оподаткування приватного комплексу (допоможе державі регулювати приватних осіб, які здають житло в оренду);
- покращити контроль за податковими агентами (це дасть змогу зменшити рівень тонізації даного сектору). [5, с. 125]

Отже, з вище наведеного можна зробити висновки, що туристичний збір відіграє значну роль, як і в податковій системі, так і в туристичній сфері. Зміна ряду нормативно-правових актів, стосовно даного збору може вплинути на туристичну сферу в цілому та на формування місцевих бюджетів, оскільки враховуючи децентралізацію, міські бюджети повинні враховувати усі варіанти надходження коштів.

Використані джерела

1. *World Tourism Organization. Режим доступу до ресурсу: <http://www2.unwto.org/en>.*
2. *Історія розвитку туризму в Україні. Режим доступу: http://forstudents.at.ua/publ/istorija_turizma.*
3. *Податковий кодекс України: від від 02.12.2010 № 2755-VI (Редакція станом на 20.09.2015) Розділ XII Місцеві податки і збори. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.*

4. Цимбалюк І.О. Сучасні реалії місцевого оподаткування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 5. Частина 3. 2014. С. 183-185.
5. Бокій О. В. Проблеми справляння туристичного збору в Україні. Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених (м. Бердянськ, 27-28 січня 2016р.). Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2016.

Нікіфорова Марія Олександрівна,
*аспірант Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ ПОДАТКОВОГО ПРАВА

Принципи податкового права дозволяють формувати основні інститути податкового права і механізму правового регулювання податкової системи України. Сьогодні актуальним є вирішення проблем, пов'язаних із застосуванням принципів у податковому праві. З цього приводу О. Музика-Стефанчук та А. Полянничко зазначають, що «нині необхідним є системний підхід до визначення принципів, зокрема податкового права, адже на них ґрунтується гарантія та захист інтересів і прав суб'єктів податкових правовідносин, за рахунок податкових надходжень формується значна частина бюджетних надходжень» [1, с. 5]. В юридичній літературі багато авторів приділяли увагу дослідженню принципів податкового права, проте чітка і уніфікована класифікація принципів податкового права на сьогоднішній день відсутня. На думку А. Полянничко, значення принципів податкового права полягає в тому, що вони: виражають сутність податкового законодавства як частини фінансового законодавства [2, с. 15-16].

Зазвичай до принципів податкового права відносять: 1) матеріальні, які визначають сутність категорій, норм, які використовуються податковим правом, розставляючи їх в певну ієрархічну систему. Матеріальними принципами податкового права є: а) податки і збори, що стягуються в державі, єдині на всій території; б) податки і збори повинні враховувати реальні можливості платника і бути справедливими; 2) процесуальні - регулюють сферу компетенції суб'єктів податкових правовідносин, механізм їх встановлення, зміни та скасування податкових платежів. До них відносять: а) виключне право органів державної влади законодавчо встановлювати, змінювати, скасовувати податки; б) податки і збори не можуть встановлюватися або застосовуватися на підставі політичних, ідеологічних та інших критеріїв; в) платники податків сплачують податки і збори, встановлені на певній території на основі рівності перед законом, що регулює дію податку; г) регулярність перегляду податкових законів. цей

принцип дозволяє з'єднати стабільність і гнучкість в оподаткуванні; 3) розрахункові - регулюють функціонування конкретного податкового механізму, визначення основних його елементів і переказу коштів відповідно до бюджетів [3, с. 15].

Сутність принципів податкового права у тому, що вони є вираженими в правових нормах та сформованими юридичною доктриною взаємопов'язаними вихідними основами, керівними ідеями, що відображають основні напрями фінансової політики держави у сфері регулювання податкових відносин, а також фундаментальні засади, на яких має ґрунтуватися податкова система держави та система оподаткування загалом [1, с. 176].

Беручи до уваги вищевикладене, вважаємо, що принципи в податковому праві реалізуються відтворенням основних принципів в податковому законодавстві України, пронизують його систему і вдосконалюються разом з їх розвитком. Разом з цим, принципи в податковому праві можна розділити на: 1) конституційні, які є основними і впливають на розвиток податкового права; 2) галузеві, до яких відносяться принципи, визначені податковим законодавством; 3) спеціальні, на яких ґрунтується система оподаткування [3, с. 16].

Як уже зазначалося, принципи податкового права відіграють значну роль в розробленні і проведенні єдиної податкової політики держави. У той же час для принципів податкового права характерні певні особливості, а саме: 1) вони завжди закріплюються у правових нормах, що сприяє чіткому формуванню принципів права, від чого залежить ефективність податкової політики; 2) їх реалізація пов'язана з публічними інтересами як головними, а також з інтересами платників податків; 3) ці принципи знаходять втілення безпосередньо в податковій політиці, стимулюючи економічний розвиток держави. Принципи податкового права є підвалинами податкової політики. Податкові закони, що діють у державі, повинні узгоджуватися з принципами податкового права й у жодному разі не суперечити їм. Незважаючи на брак законодавчого закріплення правової конструкції «принципи податкового права», Податковий кодекс України містить перелік основних принципів податкового законодавства, що є зовнішнім виразом останніх. Серед них верховенство права, загальність оподаткування, обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом, справедливе оподаткування, законодавча форма встановлення податків тощо. У порівнянні з раніше діючим в Україні податковим законодавством ряд принципів не знайшов відображення в Податковому кодексі 2012 року. До них можна віднести принципи стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності. До нових принципів податкового законодавства можна віднести: а) як один з ключових – принцип невідворотності настання встановленої законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства, і б) принцип презумпції правомірності рішень платника податків. У Податковому кодексі України положення про конфлікт інтересів

вказано двічі – в підп. 4.1.4, п. 4.1 ст. 4 і в п. 56.21 ст. 56 [4]. Ці норми збігаються як загальна і спеціальна. Принцип починає працювати, коли норма закону або нормативно-правового акта, виданого на його підставі, або норми різних законів чи нормативно-правових актів припускають неоднозначне трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого виникає можливість прийняття рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу. Всі можливі протиріччя і неточності податкового законодавства належить тлумачити на користь платника. По-новому в цьому Кодексі зазначено принцип соціальної справедливості, на основі якого податки і збори встановлюються відповідно до платоспроможності їх платників. В попередньому ж податковому законодавстві чітко закріплювався механізм забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення [5, с. 36].

Дотримання розглянутих принципів створює передумови для зваженої діяльності держави в сфері оподаткування, сприяють усуненню прогалин і колізій у податковому законодавстві. На жаль, сьогодні практичне використання зазначених принципів недостатнє. До перешкод, що стоять на шляху їх реалізації, можна віднести: а) відсутність конкретного законодавчого їх закріплення, б) неоднозначність тлумачення понятійного апарату законодавства, що вимагає додаткового їх роз'яснення, і в) відсутність правил безпосереднього використання принципів податкового законодавства [3, с. 15].

Аналізуючи норми Податкового кодексу України, зокрема ст. 5, яка у п. 5.2. говорить, що у разі якщо поняття, терміни, правила та положення інших актів суперечать поняттям, термінам, правилам та положенням Кодексу, для регулювання відносин оподаткування застосовуються поняття, терміни, правила та положення Кодексу, можна виокремити ще один принцип податкового законодавства. А саме – принцип пріоритетності застосування податкового законодавства. Виходячи з того, що принципами є основні начала, ідеї та приписи, на нашу думку, положення ст. 5 можна назвати принципом податкового законодавства. Слід зауважити, що він являється фундаментальним у відносинах оподаткування. Адже встановлює своєрідне вирішення можливої колізії, чітко встановивши застосування правил та положень саме цього кодексу.

Спираючись на вищесказане, зробимо деякі висновки і зазначимо, що принципи податкового права виступають фундаментом усієї подальшої правотворчості в податковій сфері, гарантуючи її чітку логічність, безперервність і належну збалансованість. Вони знаходяться в постійному взаємозв'язку з податковою політикою. Оптимальне співвідношення цих категорій податкового права сприяє забезпеченню розвитку економіки держави і побудові ефективної податкової системи.

Використані джерела

1. *Музика-Стефанчук О. А., Полянничко О. А. Принципи податкового права України: проблеми визначення та реалізації. Кам.-Под.: ТОВ «Друкарня «Рута», 2015.*
2. *Полянничко А. О. Принципи податкового права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. К., 2014.*
3. *Байк О. І. Про системність принципів у податковому праві України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 845.*
4. *Податковий кодекс України від 02.12.10. Відом. Верхов. Ради України. 2011. № 13–14, 15–16, 17.*
5. *Баліцька В. В. Соціальна справедливість оподаткування крізь призму платоспроможності суб'єктів економіки України. Фінанси України. 2011. № 9.*

Пунда Олександр Олегович,

доктор юридичних наук, доцент,

Науково-дослідний інститут фіскальної політики

Університету державної фіскальної служби України,

Хмельницький, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ МИТНИХ ЕКСПЕРТИЗ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Україна стає учасником загальноєвропейського процесу розбудови суспільства внаслідок підписання Угоди про асоціацію. Це обумовлює об'єктивну необхідність адаптації української системи нормативного регулювання у всіх сферах суспільно-політичного, економічного життя, серед інших — у сфері організації та проведення експертиз митними лабораторіями, зокрема, під час переміщення товарів, через митний кордон Європейського Союзу. Одним із елементів такого адаптаційного процесу є імплементація норм європейського законодавства із питань організації та проведення експертиз митними лабораторіями, які закріплені як в окремих нормативно-правових актах Європейського Союзу, так і через банкетні диспозиції відсилають о нормативних актів окремих держав-членів. При цьому постає ряд проблем, що обумовлюються особливостями ментального, соціального, культурно-правового тощо характеру, які, в свою чергу, пов'язані з певними відмінностями у розвитку української експертної системи та європейської експертної спільноти. Перед Україною постає нагальна потреба у вирішенні проблем, спричинених необхідністю застосування європейських підходів у вітчизняній правовій практиці у сфері організації та проведення експертиз митними лабораторіями.

Базовою нормою, яка визначає принципи та завдання проведення митних експертиз є стаття 134 *Митного кодексу Євросоюзу*. Відповідно до неї

головним призначенням митного контролю (а експертна діяльність у Європейському союзі є одночасно і елементом і засобом забезпечення митного контролю) зазначено таке: «1. З моменту, коли товари надходять на митну територію Європейського Союзу, вони підлягають митному контролю. У разі необхідності, щодо них можуть бути вжиті такі заборони і обмеження (у тому числі відібрання зразків для проведення досліджень), виправдані на підставі, необхідності забезпечення: суспільної моралі, громадського порядку або суспільної безпеки, охорони здоров'я та життя людей, тварин або рослин, охорони навколишнього середовища, захисту культурних скарбів, що мають художню, історичну або археологічну цінність, а так само для захисту промислової та комерційної власності, контролю над прекурсорами наркотичними засобами, товарів, що порушують окремі права інтелектуальної власності, грошовими коштами, а також здійснення заходів з збереження рибальства і управління цими ресурсами в комерційних цілях.

Важливим нормативним елементом регламентування принципів проведення митних експертиз виступає *Регламент № 1294/2013* відомий як Митниця 2020 (Customs 2020). Customs 2020 — це програма співпраці з Європейським Союзом, яка надає національній митній адміністрації можливість створювати та обмінюватися інформацією та досвідом в тому числі і для проведення митних експертиз.

Ця програма співпраці дозволяє спільно розвивати та використовувати основні транс'європейські інформаційні системи та створювати мережі, об'єднуючи національних службовців митних лабораторій з усієї Європи («Customs 2020» має бюджет у розмірі 547,3 млн. Євро. Поточна програма охоплює період 2014-2020 років.).

Customs 2020 є основним нормативним джерелом регулювання організаційної та експертної діяльності Європейського об'єднання митних лабораторій (повна назва C2020 CPG/002 — Customs Laboratories European Network (CLEN) (E03054).

Customs Laboratories European Network організаційно співпрацює і з Всесвітньою митною організацією, і фактично являє собою організаційну структуру для координації діяльності митних лабораторій держав — членів Європейського Союзу (ЄС) (у формі оперативних нарад — Meeting-Minutes).

Основним досягненням CLEN вважається створення Спільної політики якості на основі *міжнародного стандарту ISO 17025*, а також уніфікації методів дослідження товарів і відбору проб (зразків) товарів в митних цілях. Стандарт ISO 17025 детально описує вимоги, яким повинні відповідати лабораторії як умови гарантії своєї компетентності з технічної точки зору і можливості видавати достовірні результати. Узагальнені вимоги стандарту, на перший погляд, дуже спрощують процедуру впровадження системи, проте організація повинна встановити заходи, які визначають використання політики якості, цілей, результатів внутрішнього аудиту, аналізу даних, коригувальні та запобіжні дії і аналізу з боку керівництва для сприяння постійному поліпшенню [1]. Крім того, представники митних лабораторій

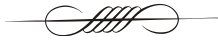
беруть участь у виробленні політики щодо однакового тлумачення стандартів Європейського Союзу в галузі вимог до товарів.

Стандарт ISO 17025 передбачає загальні вимоги до компетентності лабораторій в проведенні випробувань і / або калібрування, включаючи відбір зразків, випробування і калібрування, що проводяться за стандартними методиками, нестандартним методикам і методиками, розробленими лабораторією.

Також наголосимо, що у країнах Європейського Союзу відомі дві основні організаційні форми судової експертизи. Визначальним моментом для першої з них є орієнтація на спеціальні (в тому числі експертні) установи, для другої — орієнтація на конкретних фахівців, включених в списки судових експертів. У багатьох європейських країнах судові експерти одночасно є і офіцерами поліції. В даний час саме судово-експертні установи поліції європейських країн становлять реальну і ефективну основу організації судової експертизи.

Використані джерела

1. *General requirements for the competence of testing and calibration laboratories: ISO 17025. URL : http://www.klubok.net/gost/pdf/GOST_ISO_MEK_17025-2009.pdf.*

Рижук Ірина Володимирівна,
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Проблеми реформування виборчого законодавства обговорюються з року в рік в колах науковців, політиків, експертів та громадян нашої держави. З 1991 року національне виборче законодавство регулярно та суттєво змінюється. Особливо дана тема набуває популярності у передвиборчий період. На жаль ті зміни, які вносяться досить часто є несистемними, не узгодженими з іншим законодавством та недостатньо опрацьованими через брак часу, політичне лобювання тощо.

Загалом, реформування виборчого законодавства ми представляємо у вигляді блоків, які потребують особливої уваги. Зупинимо увагу на окремих з них.

1. *Виборча система.* На жаль, саме виборчі системи, які застосовуються на виборах й зазнають найчастіших змін. Практика проведення виборів показує слабкі та сильні сторони кожної з них, але при

прийнятті чергового законопроекту ці напрацювання не враховуються. На сьогодні вельми актуальним є питання запровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками на парламентських виборах. Цілком підтримуємо дану позицію. Як показує практика, основною проблемою закритих партійних списків, які передбачені чинним законодавством є купівля так званих «прохідних» місць. Як зазначає Є. Поляков, виборці ніяким чином не можуть вплинути на порядок проходження кандидатів у закритому списку і при голосуванні їх увага зосереджена на 5-10 кандидатах, які очолюють список, а інші кандидати можуть отримати місце в другому-третьому десятку кандидатів в обмін на допомогу у фінансуванні виборчої кампанії партії [1]. Для вирішення цієї проблеми пропонується перейти зі змішаної виборчої системи на пропорційну з відкритими списками. Ця система складніша за змішану в підрахунку й ніколи не застосовувалася в Україні, але напрацювання фахівців у даній галузі, експертів показують що її використання дозволить забезпечити відкритість виборчих списків, що значно покращить зв'язок кандидатів із виборцями. Зрозуміло, що ідеальної виборчої системи не існує, наше завдання полягає у виборі оптимальної системи саме для нашої держави, яка є доцільної в умовах сьогодення.

2. Кодифікація виборчого законодавства. Не дивлячись на досить спірні думки щодо даного питання, нами підтримується ідея кодифікації усього масиву основних актів, які стосуються такого інституту безпосередньої демократії як вибори. Практика прийняття виборчих кодексів не є новою, вони прийняті у багатьох державах, серед яких Франція, Бельгія, Єгипет, Алжир, Філіппіни, Мадагаскар, Сенегал, Коста-Ріка, Камерун, а також Польща, Молдова, Албанія, Вірменська Республіка, Республіка Киргизстан тощо. На питанні кодифікації виборчого законодавства про вибори неодноразово наголошували представники ЦВК: «Практика реалізації виборчого законодавства України підштовхує нас до оптимізації та лібералізації виборчих і референдумних процедур та на цій основі проведення їх уніфікації» [2, с.10].

Варто зазначити, що кодифікація стане важливим кроком до сталого та ефективного виборчого законодавства, оскільки в процесі кодифікації відбудеться його вдосконалювання, скасування застарілих та неефективних й прийняття нових норм, заповнення прогалин, усунення дублювання та протиріч. Оскільки виборчий процес в Україні регулюється багатьма законодавчими актами, серед яких профільні закони («Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про місцеві вибори») таких суперечностей існує чимало.

Окрім того, в процесі кодифікації виборчого законодавства не уникнути й уніфікації норм виборчого права. До прикладу, незалежно від виду виборів подібними є правила формування виборчих комісій, складання списків виборців, порядок голосування і підрахунку голосів тощо.

3. Вдосконалення правового статусу Центральної виборчої комісії (далі-ЦВК). Практика останніх років показує що питання реформування ЦВК

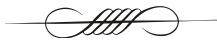
набуває все більшої актуальності, має місце факт затягування оновлення її складу. На сьогодні часто лунають слушні думки щодо ротаційного характеру формування ЦВК в цілому та формування керівного складу зокрема. До прикладу, оновлення кожні 2-3 роки частини її членів та відповідно керівного складу, буде сприяти наступності та усталеності практики ЦВК, а отже й професійності її членів. Експерти Міжнародної фундації виборчих систем та Громадянської мережі «Опора» пов'язують необхідність поступового оновлення складу ЦВК з тим, що одночасне припинення повноважень більшості членів ЦВК негативно впливає на інституційну пам'ять органу та може призводити до паралічу роботи Комісії, зокрема, у випадку непризначення нових членів ЦВК на заміну тим, повноваження яких було припинено достроково. Попри це, поступова зміна складу ЦВК дозволила б вчасно реагувати на зміни у політичному середовищі парламенту.

Окрім того, вважаємо, що змін потребує не тільки порядок призначення членів ЦВК але й процедура припинення їх повноважень. Варто у законодавстві чітко визначити підстави дострокового припинення повноважень ЦВК та її членів.

Вище нами було коротко проаналізовано лише основні проблеми виборчого законодавства, які потребують доопрацювання. Враховуючи те, що нас чекають недовзі чергові вибори, це питання на сьогодні є вельми актуальним, але зауважимо, зміни повинні бути виваженими, доцільними та ґрунтовно опрацьованими, що забезпечить якісну зміну виборчого законодавства в нашій державі.

Використані джерела

1. *Поляков С. Виборча реформа: що зміниться і як це працюватиме. Режим доступу: <http://nk.org.ua/politika/viborcha-reforma-scho-zminitsya-i-yak-tse-pratsyuvati-122906>.*
2. *Ставнійчук М. І. Щодо питання кодифікації виборчого законодавства. Юридичний журнал. №1 (19), 2004. С. 10-13.*

Савчук Надія Сергіївна,
*студентка юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ

В умовах незалежності України початок формування інституту майнового оподаткування був покладений разом із прийняттям Закону України № 1251-XII від 25.06.91 р. «Про систему оподаткування», яким визначалися 29 видів

загальнодержавних податків і зборів та 16 видів місцевих податків і зборів, їх граничні величини та порядок обчислення. Структура наповнення Державного бюджету країни зазнала суттєві перетворення після прийняття Податкового кодексу України 02.12.2010 року Серед них був зазначений і такий майновий податок, як податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів. [1].

Транспортний податок — новий податок для громадян України з точки зору «податку на розкіш» [2]. Цей податок не є для європейського досвіду новизною, оскільки у їх практиці оподаткування транспортних засобів зосереджено на прагненні законодавця реалізувати принцип соціальної справедливості майнового оподаткування та вдалого поєднання фіскальної й стимулюючої функцій майнових податків. Така концепція має на меті зменшення негативного впливу на навколишнє середовище шляхом заохочення придбати автомобілі з меншими шкідливими характеристиками. Тому і база оподаткування включає такі параметри транспортного засобу, як обсяг викидів вуглекислого газу, об'єм або потужність двигуна, маса тощо [3, с.703].

Внесення змін в 2015 р. у податкове законодавство щодо справляння транспортного податку спричинило хвилю негативних відгуків. Таке реформування податку різко скоротило як об'єкт, так і базу оподаткування. Існує багато недоліків, які значно зменшують надходження до бюджету.

Законодавець запропонував усім власникам, що володіють легковими автомобілями, яким не має п'яти років, об'єм циліндрів двигуна яких складає три і більше тисячі кубічних сантиметрів — заплатити 25 тис. грн. податку на рік. На основі аргументації уряду щодо доцільності такого податку і виникла назва «податок на розкішні авто». Основна мета такого податку — наповнення місцевих бюджетів та досягнення соціальної справедливості. У цьому випадку розкішність авто прив'язується до об'єму двигуна, а не до його вартості.

Платниками транспортного податку в нашій державі є фізичні та юридичні особи, серед яких також нерезиденти, які є власниками зареєстрованих в Україні, згідно з чинним законодавством, легкових автомобілів, якими користувалися до 5 років і які мають об'єм двигуна понад 3 тис. см³.

Ставка транспортного податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 тис. грн. за кожен легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування. Обчислення суми податку з об'єкта оподаткування фізичних осіб здійснюють контролюючі органи за місцем реєстрації платника податку.

Щодо об'єктів оподаткування, придбаних протягом року, податок сплачує фізична особа платник, починаючи з місяця, у якому набуло чинності право власності на такий об'єкт.

Враховуючи специфіку вітчизняного законодавства, виявилось, що описаний підхід залишає за межами оподаткування такі авто, як: BMW X5, Mercedes-Benz ML, Porsche Macan, Porsche Cayenne, Porsche Panamera, Range Rover Sport, а також інші престижні автомобілі вартістю понад 1 млн. грн., але з об'ємом двигуна до 3 тис. см³. Вказані автомобілі випереджають своїх багатолітрових конкурентів як за істотно вищими якісними характеристиками, так і за ціною. Податок все-таки будуть платити власники фермерського пікапа

Toyota Hilux та позашляховика Nissan Murano з об'ємом двигуна 3,5 м³. І до того ж у змінах до Податкового кодексу щодо транспортного податку не відображені такі транспортні засоби, як яхта, літак, гелікоптер. Беручи до уваги вищенаведені аргументи, можна зробити висновок, що зазначені транспортні засоби, які знаходяться у власності фізичних або юридичних осіб, не є предметом розкоші, а тому не підлягають оподаткуванню.

Для всебічного розгляду проблеми подальшого удосконалення розрахунку та сплати транспортного податку доцільним є врахування досвіду зарубіжних країн. Система оподаткування багатьох розвинених країн світу включає аналогічний податок на транспортні засоби. Тому можливо розповсюдити дану позитивну практику для використання в Україні.

Відповідно до чинних правил оподаткування у Німеччині величина податку залежить від двох показників. Перший — це об'єм двигуна, чим більший об'єм двигуна, тим більший податок. До уваги береться також і тип двигуна. Наприклад, для власників транспортних засобів з бензиновим двигуном ставка податку складає 2 євро за кожні 100 см³, а для власників транспортних засобів з дизельним двигуном — 9 євро за кожні 100 см³. Другий показник розрахунку податку з власників транспортних засобів — це об'єм викиду вуглекислого газу CO₂. Ставка податку складає 2 євро за кожен грам. Проте існує так званий базовий об'єм — це 120 грамів за кілометр шляху. Якщо транспортний засіб виділяє менше ніж 120 грамів за кілометр шляху, то податок за цим показником не сплачується. Слід зазначити, що цей базовий об'єм поступово знижувався: у 2012 р. він складав 110 грамів на кілометр шляху, а в 2014 — вже 95 грамів. Така система сприяє купівлі та виробництву більш екологічних автомобілів [3, с. 704-705].

Вартою уваги є зарубіжна концепція оподаткування деяких категорій автомобілів. Зокрема доцільно транспортний податок сплачувати з мотора, наприклад, потужністю 250 і більше кінських сил. Потужний мотор зазвичай є ознакою дорогого авто, тому співвідношення «податок-розкіш» є достатньо обґрунтованим. Крім того, транспортний податок можна сплачувати залежно від розміру шкідливих викидів. Тобто чим «брудніший» мотор, тим більший податок. Таким чином, виникає взаємозалежність між потужністю двигуна та ціною авто.

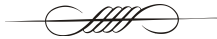
В Австралії власники транспортних засобів сплачують 10% від вартості легкового автомобіля та 5% від вартості вантажівки. За коштовні машини потрібно додатково сплатити ще 33% від вартості автомобіля. Дорогими в Австралії вважаються автомобілі, що дорожчі за 57 тис. дол. Однак така схема нарахування транспортного податку викликає зрозуміле незадоволення як з боку суспільства, так і з боку виробників. У моделях більш дорогих нових автомобілів використовуються сучасні технології, які забезпечують менше забруднення навколишнього середовища порівняно з дешевими старими автомобілями[4].

Таким чином запозичення досвіду зарубіжних країн щодо транспортного податку може мати позитивний вплив для податкової системи України та він може бути використаний для подальших наукових досліджень щодо удосконалення транспортного податку в Україні. Це надасть можливість поповнювати Державний бюджет нашої країни.

Отже, провівши паралелі щодо застосування транспортного податку в зарубіжних країнах та в Україні, пропонуємо покласти тягар оподаткування транспортних засобів на власників дорогих автомобілів (включаючи власників яхт, літаків) шляхом запровадження прогресивної шкали оподаткування яка буде ґрунтуватися на показниках забруднення навколишнього природного середовища, потужності кількості кінських сил, вартості автомобіля.

Використані джерела

1. *Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. №№ 13; 13–14; 15–16; 17. Ст. 112.*
2. *Офіційний веб-портал Державної казначейської служби України. Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>*
3. *Данилишин В.І., Стефанків О.М., Ціжма О.А. Транспортний податок: зарубіжний досвід та Українські реалії. Глобальні та національні проблеми економіки, електронне наукове фахове видання Миколаївського національного Університету імені В.О.Сухомлинського. 2015. № 3. С. 702–705.*
4. *Мельник О. Я. Розвиток системи оподаткування майна в контексті міжнародної економічної нестабільності : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02. К., 2011. 20 с.*

Сіцінська Майя Володимирівна,

*доктор наук з державного управління,
головний науковий співробітник відділу з координації наукових заходів,
міжнародного співробітництва та грантової діяльності
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна,*

Любецька Мар'яна Миколаївна,

*здобувач кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ (ОСІБ), ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Аналіз сучасної суспільно-політичної, соціально-економічної та ситуації, що склалася в Україні, дає підстави стверджувати, що пріоритетним завданням соціальної політики у сфері надання соціальних послуг, зокрема здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, є вдосконалення механізмів державного регулювання соціального захисту.

Необхідність удосконалення механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, зумовлена потребою забезпечити:

- створення системи інтегрованого управління соціального захисту;
- впровадження європейських норм і стандартів у систему соціального захисту та надання соціальних послуг;
- розвиток установ, організацій, що здійснюють соціальну роботу в наданні соціальних послуг і формування нових підрозділів швидкого реагування;
- розвиток центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, збільшення кількості штатних одиниць відповідно до потреб громади;
- модернізацію системи державного (соціального) управління та удосконалення її взаємодії з іншими складовими соціального захисту;
- розвиток соціальної інфраструктури;
- формування сучасної системи логістики, ефективного управління матеріальними ресурсами;
- удосконалення системи підготовки та роботи кваліфікованих працівників в соціальній сфері;
- створення ефективної системи запобігання та протидії корупції;
- забезпечення відкритості та прозорості в діяльності соціального захисту в процесі надання соціальних послуг.

Зазначимо, що вдосконалення механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, сприятиме запровадженню ефективних організаційних, фінансових, інформаційних, соціально-психологічних заходів щодо надання якісних соціальних послуг.

Тому одними з основних завдань здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, є розробка і створення дієвих механізмів цілісного, комплексного використання всіх наявних засобів і можливих заходів під час вирішення завдань надання якісних соціальних послуг вразливим категоріям населення з метою підвищення соціального статусу сім'ї та подолання кризових явищ.

На нашу думку, з метою ефективної реалізації принципів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, в сучасних умовах слід запровадити організаційний, правовий, фінансовий, соціальний, інформаційний та мотиваційний механізми його реалізації.

Розглянемо та охарактеризуємо зміст механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, більш докладно.

На нашу думку, *організаційний механізм* — це система основних дій та заходів, що становлять зміст соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, спрямований на виконання заходів із надання соціальної послуги, зокрема організацію та

здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом: реформування системи *забезпечення соціального захисту*; удосконалення державного управління в умовах реформування системи надання соціальних послуг; забезпечення взаємодії з суб'єктами соціальної роботи на державному та місцевому рівнях; вдосконалення бюджетної політики України у сфері соціального захисту; удосконалення та розвитку системи громадського контролю у сфері надання соціальних послуг тощо.

Правовий механізм — це система законодавчих та нормативно-правових норм державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, яка може бути реалізована шляхом: прийняття системного законодавства, спрямованого на врегулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах; узгодження правових норм з питань забезпечення взаємодії з іншими суб'єктами за потреби та на договірній основі із (підприємствами, установами, організаціями, та фізичними особами), що надають соціальну послугу соціального супроводу; врегулювання питань суспільних відносин у соціальній сфері на підставі усталених принципів права; упровадження «Концепції соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах», що сприятиме підвищення якості та ефективності соціальних послуг соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах для суб'єктів усіх форм власності та господарювання, які надають цю послугу з метою подолання чи мінімізації негативних наслідків складних життєвих обставин, у яких перебуває сім'я (особа) тощо.

Фінансовий механізм — це комплекс форм, інструментів, фінансових методів і важелів впливу на систему та порядок надання соціальних послуг; здійснення розподілу, перерозподілу, контролю фінансів у соціальній сфері; створення, мобілізація і використання децентралізованих і централізованих грошових доходів, фондів і резервів з метою створення умов для ефективного функціонування соціальної сфери в Україні на основі вирішення відповідних завдань, зумовлених соціальними функціями держави щодо фінансового забезпечення заходів для реалізації плану соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах тощо.

Соціальний механізм — це комплекс спеціальних заходів спрямованих на визначення змісту, обсягів, умов та порядку надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом: вивчення потреб отримувача соціальної послуги; визначення причин виникнення складних життєвих обставин, ступеня їх впливу на стан і потреби отримувача послуг; складання індивідуального плану соціального супроводу; аналіз коригування плану соціального супроводу; психологічну підтримку згідно з професійною компетенцією (організація психотерапевтичних груп, психологічна корекція); залучення отримувача послуги до участі у тренінгах, дискусіях, засіданнях за круглим

столом, семінарах, лекціях та інших заходах; активізація (залучення) ресурсів самої сім'ї, найближчого її оточення та громади до розроблення та реалізації плану соціального супроводу тощо.

Інформаційний механізм — це комплекс організаційних і технічних засобів, які забезпечують формування інформаційного ресурсу для забезпечення організації та надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом: підвищення інформованості громадськості про стан забезпечення безпеки соціальної сфери; поширення інформації за допомогою засобів масової інформації про сім'ї (осіб) які опинилися в несприятливому становищі або в складних життєвих обставинах; активізація пропаганди щодо активного залучення населення до виявлення сімей (осіб), які опинилися в СЖО та надання їм комплексу соціальних послуг; залучення суб'єктів соціальної роботи до ефективної комунікації із отримувачем соціальної послуги через Інтернет-мережу; інформаційно-методичне забезпечення своєї діяльності (суб'єктів соціальної роботи), зокрема забезпечує своїх працівників нормативно-правовими актами, методичними та іншими матеріалами у сфері надання соціальних послуг; надання сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах інформаційно-освітніх матеріалів, інструкцій, буклетів, листівок; забезпечення захисту інформації, включаючи персональні дані отримувачі соціальної послуги згідно із законодавством тощо.

Мотиваційний механізм — це сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, які впливають на свідомість соціального працівника/фахівця із соціальної роботи та визначають його поведінку, спрямовану на допомогу іншим, зокрема надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, ґрунтовану на власній відповідальності за надання цих послуг з метою реалізації системи морального стимулювання працівників соціальної сфери (соціального працівника/фахівця із соціальної роботи, психолога центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та ін.) за якість надання такої соціальної послуги тощо.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що правильний вибір механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, є важливою складовою державного управління соціальної політики, яка дасть змогу: забезпечити виконання положень нормативно-правових актів, що регламентують надання соціальних послуг з метою належного функціонування інституту сім'ї; привести систему управління соціального захисту у відповідність з європейськими стандартами, забезпечити його відкритість для провадження законної діяльності; забезпечити розвиток міжнародного, соціального співробітництва; реалізувати міжнародні проекти та національні наукові дослідження; забезпечити відкритість і прозорість діяльності органів державної влади, компетентних у питаннях здійснення

соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

Таким чином, питання запровадження ефективних механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, є пріоритетними в реалізації державної соціальної політики.

Сіцинський Назарій Анатолійович,
*кандидат наук з державного управління,
головний науковий співробітник Інституту підготовки кадрів
Державної служби зайнятості України,
Київ, Україна*

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ»

Правову основу державної політики у сферах національної безпеки і оборони становлять Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України» та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання Конституції та законів України інші нормативно-правові акти [1].

У Законі України «Про національну безпеку України» наголошено, що фундаментальними національними інтересами України є: державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

У Законі зазначено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо [1].

Сьогодні можна стверджувати, що новий Закон України «Про національну безпеку України» є суттєвим кроком вперед у забезпеченні національної безпеки та зміцненні оборони. Водночас у Законі не були враховані деякі важливі рекомендації незалежних українських і закордонних експертів, які потребують доопрацювання в майбутньому, зокрема, Віктор Плахута експерт групи «Національна безпека і оборона» коаліції громадської

організації «Реанімаційний пакет реформ» зазначає, що ухвалений закон має низку недоліків [2].

По-перше, до закону не була внесена пропозиція щодо зниження рівня секретності в секторі безпеки і оборони, а також в прикінцеві положення не внесли норму про необхідність переглянути закон України «Про державну таємницю». Це дозволило б відкрити інформацію про оборонні бюджети і плани закупівель, а також надало б українським і закордонним приватним і державним компаніям рівний доступ до ринку озброєнь та військової техніки в Україні.

По-друге, розробники законопроекту не внесли до фінального тексту закону побажання незалежних експертів, що стосуються призначення на посади міністра оборони та його оточення виключно цивільних осіб. До закону внесена норма про те, що міністр оборони, усі його заступники і державний секретар, мають бути цивільними. Згідно з нею, очільником Міноборони призначається цивільна особа, яка подає на затвердження президенту усіх своїх заступників, а також начальника Генштабу Збройних сил України (ЗСУ) і начальників різних військ ЗСУ. Водночас не було враховано, що перед призначенням, вони мінімум 5 років не мають права обіймати посади у силових органах.

По-третє, в законі недостатньо чітко прописано формулювання повноважень органу з координації діяльності військово-промислового комплексу (ВПК) України. Зокрема, залишаються відкритими і незрозумілими питання щодо: відповідальності органів державної влади та посадових осіб за виявлені проблеми у ВПК України, корупційні скандали; процесу здійснення першочергових заходів з реформування оборонної промисловості та реформування концерну «Укроборонпром».

По-четверте, недоліком нового закону є відсутність у його тексті норми про те, що на розвиток ВПК має виділятися 0,5% валового внутрішнього продукту (ВВП) України. Це при тому, що цей показник був передбачений у «Концепції розвитку сектору безпеки і оборони», яку Президент України затвердив ще у 2016 р.

По-п'яте, у прикінцевих положеннях закону вказано, що протягом півроку Кабінет Міністрів України має розробити проект нового Закону «Про Службу безпеки України». Однак незрозуміло, як саме відбуватиметься реформування цього органу, та як будуть реорганізовуватися існуючі сьогодні відділи по боротьбі з корупцією й економічними злочинами, що не відповідають європейським стандартам [2].

Крім того, Глен Грант (*випускник Королівської військової Академії в Сендхерсті*) — експерт Українського інституту майбутнього щодо Закону «Про національну безпеку України», зазначає, що більша частина цього закону зумовлена історією та стосується організацій, практик та процесів, притаманних тільки Україні. Більше того, з точки зору пріоритетів, закон поки що не вносить ясності для країни, що перебуває в стані війни із Російською Федерацією. Відсутність такого дієвого пріоритету та ясності

проходить червоною лінією усім документом та залишає небезпечні прогалини та збіги щодо обов'язків та відповідальності за дії [3].

По-перше, у цьому законі йому відводиться роль «управління» системою, що виражається лише в контексті «права віддавати накази», а не у відповідальності за підлеглих, які зазнають невдачі (поразки). Таким чином, наразі немає цивільного контролю над військовими, оскільки найвища посадова особа не має жодних збалансованих противаг. Це явно суперечить суті цивільного контролю, про який йдеться у цьому законі. Отже, цей закон повинен або вимагати набагато більшої підзвітності дій Президента України перед парламентом та певним чином зробити відповідальність підзвітною, або ж зняти та перерозподілити обов'язки та переформулювати аспекти управління та цивільного контролю, які повинен виконувати Президент України.

По-друге, у межах цього закону для Президента України є величезна кількість завдань, наданих йому як цим законом, так і Конституцією України, з питань оборони та безпеки. Багато з цих завдань абсолютно неможливо виконати у тому форматі, в якому вони прописані. Ці завдання також послаблюють роль міністрів, міністерств та уряду, позбавляючи відповідну Сторону права обов'язків щодо виконання. Тому президентські завдання в рамках цього закону потребують переосмислення та переформулювання.

По-третє, недоліком нового закону є нераціональне та оперативно-небезпечне дублювання завдань, документів і органів національної безпеки.

По-четверте, запропонована законом система цивільного контролю не надає достатньо доказів того, як закон повинен діяти на практиці. Існує два суттєвих недоліки, зокрема: закон не визначає наглядових відносин між самими наглядовими органами, тими які діють та тими, які здійснюють нагляд; закону не вдається запровадити ті людські цінності та стандарти, про які він згадує як в межах самих сил, так і сил проти цивільних осіб. Це має велике значення для дотримання людських цінностей, щодо людей, які перебувають в структурі не з власної волі, а на службі (через заклик і мобілізація), в контексті їх стосунків з владою. Також Верховній Раді України надаються наглядові повноваження над багатьма видами діяльності, але закон не визначає, як їх виконувати. Наприклад, у законі не визначаються повноваження впливати на сферу оборони щодо наведення порядку у витратах бюджету, надмірній секретності, перевірки навчання призовників чи подальших діях тощо.

По-п'яте, законодавчі аспекти для Міністерства оборони України та військових залишаються суперечливими, оскільки вони все ще не повністю адаптовані до методів управління НАТО та ЄС. Зокрема стаття щодо управління Міністерством оборони України не дозволяє вирішити основну проблему відокремлення стратегічного політичного контролю від повсякденного управління. Важливі для НАТО сумісні ролі управління державного секретаря та директора з питань політики так і не згадуються у законі. Влада і бюджети залишаються політично централізованими без належних стримувань і противаг, які повинні принести ці дві не політичні

ролі.

По-шосте, суттєвим недоліком чинної редакції Закону є пункт планування оборони, який як і раніше зберігає залишки концепції «комуністичного планування», де військові планують, а держава повинна надати гроші для впровадження плану. Експерт наголошує, що планування оборони в умовах демократії не стосується планування можливостей, які, ймовірно, надасть держава, а планування можливостей, які можуть надаватися в рамках річного бюджету, що виділяється урядом на оборону. Йдеться про ефективне використання державних грошей. Така концепція суттєво відрізняється від описаної в акті, оскільки у випадку невдачі творці оборонних планів завжди можуть звинуватити державу в ненаданні достатніх ресурсів, але в умовах демократії вони повинні працювати над створенням найкращої сили в межах виділених їм коштів [3].

Також, на нашу думку, суттєвим недоліком чинної редакції закону є те, що більшість його положень мають декларативний, а не нормативно-правовий формально визначений характер. Закон у своїй основі має складатися з правових норм, які встановлюють загальнообов'язкові правила поведінки (права та обов'язки) учасників суспільних (цивільно-військових) відносин. В іншому разі створюються умови для суб'єктивної оцінки змісту норм та критеріїв їх виконання.

Отже, недосконалість законодавства у сфері національної безпеки, низька ефективність його застосування призводять до неналежного забезпечення національної безпеки і оборони, що не дає змоги повноцінно реалізовувати національні інтереси.

Підсумовуючи вищенаведене зазначимо, що ефективність закону є важливим показником його соціальної корисності й необхідності. Вона залежить від змісту закону та його відповідності реальній соціально-політичній і правовій ситуації в країні. Закон, який не відображає об'єктивних обставин, реальних потреб суспільства і держави, не справлятиме впливу на правові та суспільні (цивільно-військові) відносини.

Використані джерела

1. *Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. No 2469-VIII.* URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
2. *Плахута В. Новий Закон «Про національну безпеку України» має низку недоліків.* URL : <https://ua.news/ua/viktor-plahuta-novij-zakon-pro-natsionalnu-bezpeku-ukrayini-maye-nizku-nedolikip/>.
3. *Грант Г. Закон про нацбезпеку. Невеликий стрибок вперед; кілька кроків назад, та кілька важливих втрачених можливостей прийняти важкі рішення.* URL : <http://hvylya.net/analytcs/politics/zakon-pro-natsbezpeku-nevelikiy-stribok-vpered-kilka-krokov-nazad-ta-kilka-vazhlyvih-vtrachenih-mozhlyvostey-priynyati-vazhki-rishennya.html>.

Сторожук Ірина Петрівна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ПОНЯТТЯ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ЄС

Митна політика — це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі.

Митна політика та основні її елементи в основному збігаються в багатьох країнах, що спричинено інтеграційними процесами та розвитком гуманітарного законодавства, відкритістю суспільства, посиленням ролі та значення міжнародних зв'язків.

Відповідно до ст. 2 МК України митна політика — це система принципів та напрямків діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі.

Митна справа у всіх країнах є виключною монополією держави.

Це означає виключне право держави на розробку засад митної політики і механізму її здійснення.

Головний зміст державної монополії митної справи полягає в забезпеченні цілісного централізованого регулювання зовнішньоторговельного обміну.

Кінцева мета митної політики, як це впливає із самого її легального визначення — меркантильна й полягає у забезпеченні залучення додаткових коштів для формування бюджету.

В той же час пробиває шлях інше розуміння її сутності — сприяння економічному обігу та обміну між державами, забезпечення свободи пересування особистості та міжнародних контактів.

Тому обмежувати митну політику лише фіскальними інтересами держави було б непередбачливо.

Монополія митної справи вирішує по суті два завдання:

- найширше використання зовнішньоекономічних зв'язків для розвитку економіки країни й

- захисту її від несприятливого впливу зовнішньоекономічних чинників — спекулятивних, монопольних, кон'юнктурних і т.д. У такому ракурсі митна політика є засобом забезпечення інтересів населення та національної економіки.

Формування митної політики передбачає необхідність врахування двох важливих підходів її формування:

фритредерство — політика вільної торгівлі, за якої митні органи виконують переважно реєстраційні функції та не стягують експортні та імпорتنі мита, не встановлюють також обмеження на зовнішньоторговий обіг,

протекціонізм — спрямований на захист власної промисловості та власного товаровиробника від зарубіжних конкурентів на внутрішньому ринку. Для протекціонізму характерні високі митні тарифи та обмеження імпорту.

Формування сучасної митної політики України враховує стан її економіки, геополітичне становище та необхідність залучення іноземних інвестицій, що не можливо зробити без політики фритредерства.

Це пояснюється тим, що через країну проходять великі міжнародні транспортні артерії і Україна по суті є великим транспортним коридором.

Будь-які спроби ускладнити пересування товарів по цих транспортних коридорах можуть призвести до важких наслідків для економіки.

В той же час простежується тенденція до протекціонізму і захисту інтересів національного товаровиробника.

На митну політику України впливають й суб'єктивні чинники, геополітичні тенденції, які змушують враховувати національні інтереси в митній політиці, захищати економічні інтереси як країни у цілому, так і її окремих регіонів.

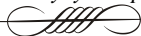
Митна політика України зводиться до необхідності забезпечення її єдності на всій території, координації зусиль всіх митних органів на виконанні її пріоритетних напрямів, удосконаленні нормативно-правової бази, взаємодії та тісної співпраці із митними органами інших країн.

Митна політика містить елементи гуманітарної, економічної (зовнішньоекономічної), торгової, фінансової, науково-технічної, інвестиційної, природоохоронної та інших видів політики.

Отже, митна політика являє собою певний комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування митних кордонів та забезпечення захисту національних інтересів та національної безпеки держави у зовнішньоекономічній сфері.

Використані джерела

1. Пашко П. В. Митна політика України: хто її має визначати. Режим доступу : file:///C:/Users/%D0%98%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%B0/Downloads/Npdfi_2008_3_2.pdf.
2. Митний кодекс України : Закон від 13.03.2012 № 4495-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. ст.552
3. Кістанова Я. Митний кодекс ЄС — основа процедури митного регулювання ЄС /Юридичний вісник. 2014. № 2. С. 285-290. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_2_51
4. Софіценко І.Я., Руба М.О. Митна політика в умовах розвитку відносин з Європейським Союзом. Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/123456789/3277>.

Шевчук Інна Володимирівна,
*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління і адміністрування
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ВПЛИВ ГЕОГРАФІЧНОГО ЧИННИКА НА ПРОЦЕС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯПОНІЇ

Захист національних інтересів та забезпечення відповідного рівня добробуту населення країни залежить від цілої низки факторів, а саме від стану економічної безпеки, що в свою чергу визначається стабільністю функціонування національної економіки й підтримкою держави через ведення ефективної політики щодо створення відповідної нормативно-правової бази, регулювання окремих сфер життєдіяльності суспільства й провадження адекватної зовнішньої політики та захисту держави від зовнішніх загроз.

Реалії сьогодення свідчать про нарощення політичного та економічного потенціалу країнами Східної Азії, які є явними конкурентами й відчутною силою стримувань і противаг для США у світовому товаристві. Для країн цього регіону характерне чітке усвідомлення своєї національної та етнічної приналежності, культурних особливостей.

Економічна криза ХХ ст. стала переломним моментом в політичному та економічному плані для країн Східної Азії, що призвело до відчутних трансформаційних змін як умов функціонування національних економік, так і формування специфічних рис провадження зовнішньої політики і, відповідно, забезпечення безпеки як національної, так і економічної. Найяскравішим прикладом стала Японія, яка вдало поєднала розширення зовнішніх політичних й економічних горизонтів із збереженням національних цінностей та самоідентифікацією.

Поразка у Другій світовій війні призвела до краху застарілих конституційних норм і політичних інститутів. Постдамська декларація 1945 року приjala демократизації суспільства Японії й мобілізації трансформаційних процесів в політичній системі країни. Японія змушена була перейти до нової моделі забезпечення національної безпеки через економізацію зовнішньої політики та надання пріоритету економічним інтересам над політичними. Цьому сприяла Доктрина Йошиду, яка визначала засади внутрішньої та зовнішньої політики та була спрямована на реконструкцію і розвиток національної економіки Японії [1, р. 69].

Особлива увага приділялась стабілізації національної економіки. Це сприяло формуванню японської доктрини «софтономіки» — комплексного забезпечення національної безпеки, де ключова роль відводилась японським кейрецу та мала на меті імплементацію практики застосування інтелектуальної праці в промисловості у ринковому середовищі Японії [2,

с. 50]. Якщо модель національної безпеки США передбачала акцент на зовнішню та внутрішню безпеку, то японська модель економічної безпеки була зорієнтована на забезпечення внутрішньої соціальної безпеки [3, с. 2].

Економічна безпека була і є визначальною складовою національної безпеки Японії та передбачає протидію зовнішнім загрозам за допомогою використання економічних важелів та інструментів [4, с. 88].

Пріоритетом політики економічної безпеки стало збільшення рівня зовнішньополітичного впливу Японії, що ґрунтувалось на високому економічному потенціалі завдяки таким крокам:

1) створення умов для функціонування ринкових капіталістичних відносин із врахуванням особливостей і специфіки японської економіки;

2) досягнення балансу в поєднанні капіталістичних відносин та соціалістичного вектору розвитку держави;

3) стабілізація відносин та формування системи стримувань і противаг між країнами північної та Південної Азії.

Крім того, японський уряд вдало поєднував два напрями розвитку країни:

1) швидке входження Японії у світову економіку;

2) автономність в американсько-японському альянсі [5, с. 18].

Найкращим партнером у скрутній ситуації стали США, з якими Японія уклала Договір безпеки. В свою чергу, країна-союзник забезпечувала свободу мореплавства та захист від потенційного нападу СРСР в умовах Холодної війни. Це дало можливість Японії відновлювати свою національну економіку, яка стала другою після США за масштабами у світовому господарстві [6, р. 5].

Активна робота військових місій США у після воєнний період сприяла зміцненню партнерських відносин Японії та США та визначила подальшу співпрацю в різних сферах.

Варто наголосити, що Японія — острівна країна, бідна на природні ресурси, залежна від експорту продукції та безпеки у морському просторі. Саме тому ресурсом, в який доцільно було вкладати кошти був інтелектуальний капітал, який полягав у якійсній підготовці кадрового потенціалу, зокрема через навчання та постійне підвищення кваліфікації менеджерів вищого рівня управління на мікро- та макрорівнях.

Правильна розстановка національних інтересів й державна підтримка сприяли тому, що основою відновлення національної економіки стала активізація японських «кейрецу», які представляли собою багатогалузеві конгломерати. Наразі японська економіка є однією із найпотужніших в світі та найбільшою в Азії.

Разом з тим, інтереси США та Японії в минулому і зараз зосереджені на безпеці морського простору й попередження ядерної атаки КНР. Японія, яка здійснює переважну кількість операцій через морський простір зацікавлена в цьому особливо. В альянсі і з підтримкою зі сторони США Японія прагне забезпечити собі регіональну безпеку, а також вільний доступ

та сприятливі умови для експорту-імпорту японських товарів й послуг, вивезенню та ввезенню капіталу.

Країна намагається підтримувати мирні відносини з усіма державами, поряд з цим активно займається нарощенням військового потенціалу з метою готовності до виникнення можливих конфліктів, які становитимуть реальну або потенційну загрозу для її національної безпеки. Головні важелі Японії — науково-технічний, фінансовий та інвестиційних капітал.

Ключовими партнерами Японії наразі є США, союз з якими надасть змогу Японії протистояти реальні й потенційні загрози з боку Північної Кореї й створення умов для стабільності у Тихоокеанському просторі.

Використані джерела

1. *Pehlivan Türk Bahadır. From Peace to Peacekeeping State: Japan's Changing National Role Conception and Foreign Policy Norms. Perceptions, Spring 2016, Vol. XXI, Number 1, pp. 63-82.*
2. Герасіна Л. М., Окладна М. Г. Конституційно-політичний процес в Японії: історичні віхи та узгодження політико-правових засад системи влади. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 15, 2008. С. 46-57.
3. Бондар А. О. Світовий досвід державного управління економічною безпекою та його використання в Україні. Державне управління: удосконалення і розвиток. Електронний ресурс. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=775>.
4. Онищенко В. О., Матковський А. В. міжнародний досвід забезпечення економічної безпеки держави. Економіка. Менеджмент. Підприємство. № 26 (1). 2014. С. 85-97.
5. Денисенко М. П., Колісниченко П. Т. Зарубіжний досвід регіональної економічної безпеки. Інвестиції: практика та досвід. № 6. 2017. С 15-19.
6. *Japan Vision 2050 Principles of Strategic Science and Technology Policy Toward 2020. April 2005 Science Council of Japan. 30 p.*

Шабуневич Светлана Николаевна,

*старший преподаватель кафедры теории и истории государства и права
Академии управления при Президенте Республики Беларусь,
Минск, Республика Беларусь*

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ВОЗМЕЩЕНИЯ ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО ПРАВАМ И СВОБОДАМ ЛИЧНОСТИ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Создавая систему компенсаций, государство выступает как публичный орган, выражающий общие интересы, и как распорядитель бюджета, создаваемого и расходуемого в общих интересах. Данное положение вытекает из ряда статей Конституции Республики Беларусь, согласуется и должно соответствовать основным положениям международно-правовых

актов, принятых в сфере ответственности государства за нарушение прав и свобод граждан. Данные вопросы должны стать предметом регулирования национального бюджетного законодательства.

В законодательстве Республики Беларусь имеется ряд недетализированных законодательством вопросов, касающихся установления объема и границ вреда, причиняемого действиями (бездействием) государственных органов и их должностных лиц. В частности, правовую основу института внедоговорной имущественной ответственности государства за нарушение прав и свобод граждан составляют такие нормативные правовые акты как: законы Республики Беларусь «Об индексации доходов населения с учетом инфляции» (ст. 4), «Об оперативно-розыскной деятельности» (ст. 10 и 54), Положение от 16 ноября 2010 г. о порядке восстановления прав граждан, пострадавших от репрессий в 1920–1980-х годах» (п. 9–11), Закон Республики Беларусь от 14 июля 2014 г. «О социальной защите граждан, пострадавших от катастрофы на Чернобыльской АЭС, других радиационных аварий» (ст. 2 и 4), Закон Республики Беларусь «О защите прав потребителей» (ч. 1.5, 1.6. ст. 5), Кодекс Республики Беларусь о земле (ст. 73 и 75), Налоговый кодекс Республики Беларусь (п. 1 ст. 84), Закон Республики Беларусь «Об органах внутренних дел Республики Беларусь» (ст. 34) и др.

В отдельных случаях законодательные акты предусматривают возможность материального возмещения вреда, в том числе морального, либо возмещения вреда в полном объеме (ст. 152, 939 ГК Республики Беларусь, п. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 16, п. 1 ст. 17, п. 2 ст. 18 Закона Республики Беларусь «О защите прав потребителей» и др.). Однако судебная практика, в частности решения Конституционного Суда, направленные на совершенствование законодательства, регулирующего возмещение вреда, причиненного гражданам неправомерными действиями государственных органов и их должностных лиц, подтверждает, что действующее законодательство Республики Беларусь пока не в полной мере обеспечивает реализацию приведенных выше положений Конституции и «не в полной мере соответствует международно-правовым стандартам и рекомендациям в области защиты прав граждан от неправомерных действий, установленных решением Конституционного Суда» [1]. В частности, ч. 1 ст. 42 Закона Республики Беларусь «О борьбе с коррупцией» предусмотрены лишь общие основания возмещения вреда, причиненного совершением правонарушения, создающего условия для коррупции или коррупционного правонарушения.

Анализ норм указанных актов позволяет сделать вывод о том, что в них отсутствует разнообразие, допускаются содержательные отличия по сравнению с предписаниями, установленными ГК Республики Беларусь. В частности, наряду с термином «вред» употребляются термины «ущерб», «убытки» и др., которые при обычном использовании отождествляются, а в правоприменении приобретают отличный друг от друга смысл и, как правило, влекут различные правовые последствия. Так, согласно гражданскому

законодательству, указанные термины имеют различное содержание, смысл которого может повлиять на разрешение гражданского спора. На подобные трудности в правоприменительной практике обращали внимание исследователи имущественной ответственности, называя такое регулирование общественных отношений «двухуровневым» [2, с. 52; 3, с. 35].

Таким образом, действующий в настоящее время в республике массив гражданского законодательства, определяющий основания для возмещения вреда, причиненного в результате нарушения конституционных прав и свобод граждан, за счет казны, не обеспечен надлежащим механизмом реализации.

Необходимо отметить, что нормы ст. 59 и 60 Конституции выступают основанием для возмещения гражданам любой формы вреда (ущерба), несмотря на отсутствие конкретизации по данному вопросу в отдельных нормативных правовых актах. При разрешении этого вопроса судебная практика исходит из того, что право требовать возмещения вреда является частным, и возникающее в результате причинения вреда деликтное обязательство попадает под гражданско-правовое регулирование. Несмотря на то, что анализируемые нормы содержатся в нормативных правовых актах, состоящих в основном из норм публичного права, они все же носят частный характер, поэтому вопросы возмещения вреда, причиненного конституционным правам и свободам граждан должны регулироваться нормами гражданского права.

Полагаем, что при решении вопросов, связанных с возмещением вреда, причиненного конституционным правам и свободам гражданам государственной деятельностью, следует учитывать общий характер заявленных требований на предмет выявления того, что стало следствием нарушения прав и свобод граждан, то есть наличие ущерба, вреда или убытков. В некоторых случаях необходим комплексный подход, учитывающий, что причиненный ущерб мог привести к убыткам (вследствие упущенной выгоды). В таких случаях ущерб должен возмещаться в полном объеме, что вытекает из смысла ч. 2 ст. 60 Конституции Республики Беларусь.

Использованные источники

1. *О совершенствовании законодательства, регулирующего возмещение вреда, причиненного гражданам неправомерными действиями: решение Конституционного Суда Респ. Беларусь, от 7 нояб. 1994 г. №Р-6/94. ЭТАЛОН. Судебная практика / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.*
2. *Рипинский С. Ю. Имущественная ответственность государства за вред, причиняемый предпринимателями = Property liability of the state for harm caused to entrepreneurs / под науч. ред. К. К. Лебедева. СПб.: Юрид. центр пресс, 2002. 229 с.*
3. *Колбасов Р. Ущерб, вред или убытки — правильность определения и понимания понятий. Вест. Высш. Хозяйств. Суда Респ. Беларусь. 2006. №. 12. С. 35–45.*

Шаш Викторія Івановна,
*магістрант Брэстскага дзяржаўнага ўніверсітэта
імяні А.С. Пушкіна, Брэст, Рэспубліка Беларусь*

ПРОБЛЕМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА И ЕГО ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ К АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Одним из элементов состава административного правонарушения, без которого невозможно привлечь ни физическое, ни юридическое лицо к административной ответственности, является наличие вины. Согласно статье 3.5 Кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях (далее — КоАП) юридическое лицо признается виновным в совершении административного правонарушения, если будет установлено, что этим юридическим лицом не соблюдены нормы (правила), за нарушение которых предусмотрена административная ответственность, и данным лицом не были приняты все меры по их соблюдению [1].

При этом следует учесть, что юридическое лицо как таковое не может совершать никаких действий, в том числе влекущих административную ответственность. Это обусловлено тем, что деятельность юридического лица осуществляется посредством действий (а в некоторых случаях и бездействия) органа управления, должностных лиц, иных работников юридического лица. Таким образом, целесообразнее было бы при употреблении в административно-деликтном и процессуально-исполнительном праве Республики Беларусь термина «юридическое лицо» иметь в виду лишь отдельную его составляющую — орган управления либо работника юридического лица.

В развитие данной мысли обратимся к трудам Д.А. Плетенева, который говорит о деликтоспособности юридического лица как субъекта административной ответственности. Так, необходимым условием совершения правонарушения юридическим лицом является наличие в его составе лиц, способных адекватно сознавать социальный смысл совершаемого и руководить своими действиями, согласовывая их для достижения общей цели. Субъектом ответственности юридическое лицо может быть при наличии двух условий: первое — личностные качества индивидов, входящих в юридическое лицо, отвечают требованиям правовых норм; второе — нормой права в качестве субъекта ответственности предусмотрено именно юридическое лицо [2, ст. 33].

То есть юридическое лицо признается деликтоспособным тогда, когда деликтоспособны лица, его образующие. Подобный подход определяет важность установления, при применении мер ответственности, способности физического лица сознавать социальный и фактический характер совершаемых деяний и руководить ими. Данные сознание и руководство

характеризуют психическое состояние лица, заключающееся в его способности по уровню социально-психологического развития, уровню социализации, возрасту и состоянию психического здоровья отдавать отчет в своих действиях (бездействии) и руководить ими во время совершения правонарушения от имени юридического лица. Таким образом, для совершения юридическим лицом административного правонарушения его физические лица должны обладать рядом свойств, позволяющих им осуществлять деятельность юридического лица, а также сознавать социально-правовое значение совершаемого деяния и руководить своими действиями [2, ст. 34].

Из этого следует, что деликтоспособность юридического лица напрямую зависит от деликтоспособности лиц, непосредственно участвующих в деятельности юридического лица.

Исходя из ныне действующего КоАП, если в деянии лица вина отсутствует, она не установлена, если причиненный вред явился результатом случайного стечения обстоятельств, то нет вины, субъективной стороны и самого правонарушения. А.Н. Крамник отмечает, что с появлением в качестве субъекта административного правонарушения юридического лица содержание вины не изменилось. Юридическое лицо в лице должностного лица или органа управления осознанно и с проявлением воли относится к совершаемому деянию. Не может быть сомнений в том, что субъективный фактор здесь присутствует, так как юридическое лицо в данном случае выступает как отдельное физическое лицо или коллектив людей (орган управления). Таким образом, вина юридического лица в совершенном деянии присутствует через вину физических лиц. Различие состоит лишь в том, что юридическое лицо не может выступать в качестве непосредственного субъекта правонарушения — исполнителя [3, ст. 143].

Проблемным в административно-деликтном законодательстве Республики Беларусь, на наш взгляд, остается вопрос о двойной ответственности юридического лица и его должностного лица за совершение одного административного правонарушения. Так, согласно ч.9 ст. 4.8 КоАП наложение административного взыскания на юридическое лицо не освобождает от административной ответственности за данное правонарушение виновное должностное лицо юридического лица, равно как и привлечение к административной или уголовной ответственности должностного лица юридического лица не освобождает от административной ответственности за данное правонарушение юридическое лицо [1].

Исходя из приведенной нормы следует, что, совершив одно административное правонарушение, административной ответственности будут подвержены сразу два субъекта — юридическое лицо и его должностное лицо. Однако нами ранее уже было отмечено, что деяние, образующее состав административного правонарушения, совершает не само юридическое лицо (оно не может выступать непосредственным исполнителем), а его должностные лица, работники. Полагаем, закрепленная

в ч.9 ст. 4.8 КоАП норма нарушає такий принцип юридическої відповідальності (разновидністю якої являється і адміністративна) як принцип справедливості, який, в частині, передбачає недопустимість повторного покарання за одне і те ж саме скоєне правопорушення [4, с.323]. В зв'язі з цим, в цілях удосконалення законодавства нашого державствасчитаємо необхідним виключити ч.9 ст. 4.8 КоАП шляхом внесення змін до діючого адміністративно-деліктного законодавства Республіки Білорусь.

Использованные источники

1. *Кодекс Республіки Білорусь аб адміністративних правопорушеннях* : 21 апр. 2003 г., № 194-3 : прийнят Палатою представителів 17 дек. 2002 г. : одобр. Советом Респ. 02 апр. 2003 г. : в ред. Закона Респ. Білорусь от 08.01.2018 г. № 95-3. ЭТАЛОН. Законодавство Республіки Білорусь / Нац. правової Інтернет-портал Респ. Білорусь. Минск, 2018.
2. *Плетенёв Д. А. Проблемы административной ответственности юридических лиц* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. Минск, 2004. 189 с.
3. *Крамник А. Н. Административно-деликтное право. Общая часть. В 2 ч. 2-е изд. Минск* : Издат. центр БГУ, 2009. Ч. 2. 379 с.
4. *Лебедев А. Ф. Общая теория права. Минск* : Амалфея, 2015. 364 с.

Ярмолинська Ілона Валентинівна,

*здобувач кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

СУТНІСТЬ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Протягом останніх років в Україні неодноразово здійснювались спроби перетворення усталеної сфери інституційного догляду та виховання дітей на сферу надання соціальних послуг для дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування, та дітей з особливими освітніми потребами з перевагою виховання в умовах сім'ї. На жаль, досі помітних зрушень здійснити не вдалось, але ці спроби привернули значну увагу з боку держави та громадськості. Крім реформування внутрішніх процесів даної сфери потребують удосконалення й існуючі механізми державного управління сферою інституційного догляду та виховання дітей.

Основним недоліком в державному управлінні ми визначаємо відсутність уніфікованого управління сферою інституційного догляду та виховання дітей. Велика кількість типів закладів, типів їх підпорядкування, органів державного управління та учасників процесу інституційного догляду

та виховання дітей не дозволяють вважати ефективним процес державного управління у цій сфері. На нашу думку, з метою ефективною реалізації державної політики у сфері інституційного догляду та виховання дітей в сучасних умовах слід запровадити комплексний механізм уніфікованих зусиль. За визначенням словника-довідника з державного управління комплексний механізм державного управління розглядаємо як «... систему політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління» [1]. У сфері інституційного догляду та виховання складовими комплексного механізму ми бачимо — організаційно-правовий, мотиваційний, інноваційний, соціальний та фінансовий механізми державного управління.

Ми вважаємо, що *комплексний механізм уніфікованих зусиль* у сфері інституційного догляду та виховання дітей — це складна система організаційно-правових, мотиваційних, інноваційних, соціальних та фінансових засобів цілеспрямованого уніфікованого впливу органів державного управління на систему інституційного догляду та виховання дітей з реалізації державної політики у цій сфері. Тепер спробуємо окреслити сутність складових комплексного механізму.

Організаційно-правовий механізм — це система організаційних засобів та правових норм, які забезпечують уніфікований процес державного управління системою інституційного догляду та виховання дітей. На сьогоднішній день у сфері інституційного догляду та виховання дітей процес державного управління на рівні міністерств здійснюється Міністерством соціальної політики, Міністерством освіти та науки і Міністерством охорони здоров'я. Відповідно на місцевому рівні управління здійснюється департаментами і управліннями обласного та міського значення на основі низки положень та розпоряджень відповідно до типів закладів інституційного догляду та виховання дітей, що надходять з різних органів уповільнюючи та ускладнюючи процес здійснення системного управління.

Мотиваційний механізм — це сукупність чинників у сфері інституційного догляду та виховання дітей, що спонукають учасників процесу державного управління системою інституційного догляду та виховання дітей до зміни усталених підходів в управлінні цією сферою відповідно до вимог сучасності. Запровадження даного механізму пов'язане із потребою перетворення системи уявлень та цінностей під час догляду та виховання дітей, що потребують опіки держави, з перевагою умов сімейного виховання над інституційним.

Інноваційний механізм — це сукупність інноваційних засобів, що забезпечують реформування усталеної системи державного управління сферою інституційного догляду та виховання дітей в Україні. Зазначений механізм ми також пов'язуємо із запровадженням європейського досвіду у реформування досліджуваної нами сфери.

Соціальний механізм — це сукупність засобів здійснення управлінського впливу на процес формування соціальних послуг у сфері

інституційного догляду та виховання дітей, що пов'язаний із реалізацією основних завдань Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей.

Однією з основних причин реформування сфери інституційного догляду та виховання дітей, якими опікується держава, є потреба збільшення цільового фінансування догляду та виховання дітей в умовах наближених до сімейних шляхом зменшення об'єму цільового фінансування потреб закладів інституційного догляду та виховання дітей. Звідси *фінансовий механізм* ми вбачаємо, як сукупність форм і методів, спрямованих на державне управління процесом створення та використання фінансових ресурсів для забезпечення потреб у сфері інституційного догляду та виховання дітей в умовах деінституалізації.

Для ефективного здійснення державної політики у галузі охорони дитинства, оптимізації управлінських процесів у сфері інституційного догляду та виховання є потреба подальшого вивчення механізмів державного управління як за функціональним призначенням, так і, за суб'єктом управління через відсутність галузевих досліджень у сфері проблеми наукового дослідження.

Використані джерела

1. *Державне управління: Словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. Київ: Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.*
2. *Ілюзія захисту. Аналітичний звіт за результатами комплексного дослідження системи захисту дітей в Україні. URL: <http://hopeandhomes.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/Ілюзія-захисту.-Результати-аудиту.pdf>.*
3. *Федорчак О. В. Класифікація механізмів державного управління. Демократичне врядування. 2008. № 1. URL : http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf.*

КРИМИНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Бессонова Софья Евгеньевна,
*студентка юридического факультета
Саратовского национального исследовательского
государственного университета им. Н. Г. Чернышевского,
Саратов, Российская Федерация*

ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ЛИЦ ОТ ПРЕСТУПНЫХ ПОСЯГАТЕЛЬСТВ НОРМАМИ, ПРИНЯТЫМИ В РАМКАХ ГУМАНИЗАЦИИ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Гуманизация уголовного законодательства — это процесс, в результате которого изменяется уголовный закон и практики его применения. Он осуществляется с целями:

- повышения криминальной безопасности человека;
- утверждения таких принципов как равенство, справедливость, человечность посредством отказа от применения наказания в виде смертной казни;
- установления санкций, соразмерных опасности преступных посягательств;
- декриминализации преступных деяний, кроме тех, где основным объектом уголовной охраны являются конституционные права граждан на жизнь, здоровье и личную свободу;
- введения новых оснований для освобождения от уголовной ответственности;
- введения и применения альтернативных наказаний лишению свободы [1, с. 834].

Принцип гуманизации, закрепленный в статье 2 Конституции РФ [2] и статье 7 Уголовного кодекса РФ [7], носит двойственный характер в уголовном праве: с одной стороны он защищает лиц от преступных посягательств, с другой-лиц, совершивших уголовно наказуемое деяние.

В связи с двойственностью принципа гуманизма в уголовном праве решение вопроса гуманизации уголовного законодательства затрудняется. Существует некая «несправедливость» между гуманизацией уголовного законодательства и лицами, потенциально подвергающимися преступным посягательствам. Данное утверждение можно обосновать природой некоторых норм, содержащихся в Федеральном законе от 3 июля 2016 г. № 323-ФЗ «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации по вопросам

совершенствования оснований и порядка освобождения от уголовной ответственности» [8]. Они в большей мере защищают лиц, совершивших преступление, но не их жертв, например, декриминализация побоев в семье.

Отдельные аспекты ответственности за побои рассматривались в статьях Н.Н. Лапупиной [3, с. 83-85], [4, с. 99-101].

В 2017 году Президентом РФ был подписан федеральный закон «О внесении изменений в статью 116 Уголовного кодекса Российской Федерации» о декриминализации побоев в семье. Данные поправки исключили из текста нормы слова «в отношении близких лиц», что, по сути, является декриминализацией семейных побоев и переводом в разряд административных правонарушений (ст. 6.1.1 КоАП РФ). Это вызвало массовое недовольство в обществе.

Согласно Конституции РФ [2] материнство и детство, семья находятся под защитой государства. В п.п 76, 78 Стратегии национальной безопасности содержится мысль о том, что защита семьи и сохранение традиционных российских духовно-нравственных ценностей является «стратегическими целями обеспечения национальной безопасности» [5]. Декриминализация побоев в семье противоречит принципам и задачам российского государства. Данная категория противоправных деяний увеличивается с каждым годом. Семейные побои отличаются высокой степенью латентности. По результатам криминологических исследований, приводимых А. Реаном, 30—40 % всех тяжких насильственных преступлений совершается в семье. При этом 70 % всех жертв тяжких насильственных посягательств, совершенных в семье, это женщины и дети. Часто отец избивает мать на глазах у ребенка, что отражается на его психике [6, с. 45].

На наш взгляд декриминализация статьи 116 УК РФ в отношении семейных побоев (несмотря на то, что они совершены впервые), противоречит принципу гуманизма. В соответствии со ст. 21 Конституции РФ никто не может быть подвержен насилию [2]. Что касается побоев в семье, то в данном случае едва ли имеет значение совершено ли данное деяние впервые или нет, ущерб уже нанесен. Смысл изменений, внесенных в Уголовный Кодекс РФ ФЗ от 3 июля 2016 г. № 323-ФЗ, нарушает положения не только принципа гуманизма, но и справедливости, равенства граждан и единства правовой защиты от преступлений. В рамках гуманизации уголовного законодательства не могут защищены права одних граждан и игнорироваться права других.

Следует констатировать, что в настоящее время декриминализация семейных побоев недопустима, следовательно, необходимо сохранить уголовную ответственность за побои в отношении близких лиц, даже если они совершены впервые. Такой вывод связан с тем, что российское государство в лице органов власти пока не готово в полной мере обеспечить меры по надзору за неблагополучными семьями, а также выявлять повторяющиеся побои.

Использованные источники

1. Екимов А. А. Гуманизация уголовного законодательства. Молодой ученый. 2015. № 9. С. 834–836.
2. Конституция РФ от 12 дек. 1993 г. Российская газета. 1993. № 237.
3. Лапутина Н. Н. Обоснованность коренных изменений научных основ квалификации преступлений. Актуальные проблемы юридической науки : сборник статей Международной научной конференции «Четырнадцатые осенние юридические чтения»: в 2-х частях. Часть 2. Хмельницкий: Изд-во Хмельницкого университета управления и права, 2015. 208 с.
4. Лапутина Н. Н. Некоторые аспекты новой криминализации и декриминализации побоев в УК РФ. Актуальные проблемы юридической науки: сборник статей Международной научной конференции «Пятнадцатые осенние юридические чтения»: в 2-х частях. Хмельницкий: Изд-во Хмельницкого университета управления и права, 2016. Часть 2. 222 с.
5. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации : Указ Президента РФ от 31.12.2005 № 683 — СПС «КонсультантПлюс.
6. Реан А. А. Социальное сиротство в современной России. М., 2002. 160 с.
7. Уголовный кодекс РФ от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ (ред. от 29.07.2018). Российская газета. 1996. № 113.
8. Федеральный закон от 3 июля 2016 г. № 323-ФЗ «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации по вопросам совершенствования оснований и порядка освобождения от уголовной ответственности». Российская газета. 2016. № 149.

Громов Владимир Геннадьевич,
доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры уголовного, экологического права и криминологии
Саратовского национального исследовательского государственного
университета имени Н. Г. Чернышевского,
Саратов, Российская Федерация

СОЦИАЛЬНЫЙ КОНТРОЛЬ В ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

К одному из наиболее актуальных вопросов, рассматриваемых в рамках извечной дихотомии «государство – общество» в отечественной науке уголовно-исполнительного права, можно по праву отнести вопрос социального контроля за исполнением наказания в виде лишения свободы. Рельефность толкований и динамика переложения форм в практическую плоскость категории социального контроля накладывает ограничения в желании представить ее наиболее емкое и исчерпывающее определение.

Существует множество определений понятия социального контроля, в том числе множество понятий, которые были определены известными учеными-социологами, такими как О. Конт, Г. Спенсер, Э. Росс и другие.

Чтобы понять, что означает выражение «социальный контроль», разделим это словосочетание на два самостоятельных термина — контроль и социум (социальность).

Уточним, что такое контроль. Это слово пришло к нам из Франции в XVIII веке, и означает оно постоянную проверку и наблюдение в целях проверки или надзора. Это может быть контроль общества над государством, или родительский контроль над детьми и др.

Теперь рассмотрим второе понятие — социальный. Слово «социум» тоже заимствовано — из латинского языка. Это понятие тождественно понятию «общество», разница состоит лишь в сфере применения этих понятий. Так, понятие общество чаще всего применяется в правовых дисциплинах, а понятие социум более близко к социологическим наукам. Итак, социум — это совокупность отдельных индивидов и общественных отношений, которыми эти индивиды связаны между собой.

Из всего вышесказанного можно сделать вывод о том, что социальный контроль — это контроль, проверка, наблюдение, осуществляемые непосредственно самим обществом, общественными объединениями, общественными организациями над кем-либо или чем-либо. Социальный контроль является элементом жизнедеятельности любого общества, независимо от стадии его развития, и выступает средством социальной регуляции.

В.П. Лелюх рассматривает социальный контроль как совокупность процессов, обеспечивающих устойчивость системы и возможность управления ею [1, с. 317].

Рассмотрим понятие социального контроля над исправительными учреждениями.

Некоторые ученые полагают, что для уголовно-исполнительных учреждений «общественный контроль — это контроль институтов гражданского общества за деятельностью персонала учреждений и органов, исполняющих уголовные наказания» [2, с. 142]. Нам представляется такой подход узким и односторонним.

На наш взгляд, такой вид социального контроля подразумевает наблюдение общества, общественных объединений и общественных организаций над осужденными, а также над сотрудниками исправительных учреждений, проверку реальных условий жизни осужденных в исправительных учреждениях на предмет их соответствия установленным стандартам, а также принятие мер по устранению выявленных нарушений и отклонений от нормы.

Социальный контроль бывает двух видов:

- внутренний;
- внешний.

Внутренний контроль — такая форма контроля еще называется самоконтролем. Индивид должен быть способен держать себя в руках, сдерживать и контролировать свои эмоции, следить за своими действиями и осознавать свои поступки.

Форма внешнего социального контроля — это различные виды контроля, которые выражаются во взаимодействии индивида с обществом, государством, администрацией исправительного учреждения, общественными организациями.

Сегодня в местах лишения свободы РФ содержится около 600 тысяч человек. Следует принимать во внимание также то обстоятельство, что каждый десятый россиянин привлекался к уголовной ответственности либо отбывал наказание. Поэтому одной из особенностей российского менталитета, является стереотип восприятия осужденных как пострадавших, потерпевших от власти, гонимых ею.

Соответственно желание контролировать власть, усугубляемое в ряде случаев неадекватным пониманием принципа «разрешено все, кроме...», как самими осужденными, так и частью общества, выливается в попытки незаконного, необоснованного давления на администрацию исправительных учреждений, в требование незаконных послаблений режима отбывания наказания, в «тюремные бунты» и т.п.

Несмотря на то, что законодательством предусмотрена возможность социального контроля за деятельностью уголовно-исполнительной системы [3], нормы, регламентирующие его, расплывены по различным нормативным правовым актам. Причем следует отметить явное нежелание государства находиться под каким бы то ни было контролем, который может повлечь вмешательство в его деятельность.

Несовершенная правовая регламентация и низкая правовая активность гражданского общества порождают проблему недостаточно четких институциональных основ социального контроля гражданского общества за деятельностью учреждений уголовно-исполнительной системы. Поэтому нам представляется, что правовое регулирование социального контроля за исправительными учреждениями нуждается в оптимизации.

Использованные источники

1. *Лелюх В.П. Современные виды (формы) контроля за деятельностью исправительных учреждений в период реформирования уголовно-исполнительной системы России. Вестник Кемеровского государственного университета, 2012. № 3. С. 317-324.*
2. *Зубарев С.М., Казакова В.А., Толкаченко А.А. Уголовно-исполнительное право. М. : Юрайт, 2013. 455 с.*
3. *Об общественном контроле за обеспечением прав человека в местах принудительного содержания и о содействии лицам, находящимся в местах принудительного содержания: Федеральный закон от 10.06.2008 № 76-ФЗ (ред. от 7.06.2017). Собрание законодательства РФ. 2008. № 24. Ст. 2789.*

Вовк Марія Зіновіївна,
*кандидат юридичних наук,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
Львів, Україна*

ВІК СУБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Вік є обов'язковою ознакою суб'єкта складу злочину, тому при кваліфікації всіх суспільно небезпечних діянь виникає необхідність встановити, що особа досягла необхідного віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

У науці кримінального права вироблені певні правила кваліфікації суспільно небезпечних діянь з врахуванням віку суб'єкта складу злочину. Зокрема:

1) суспільно небезпечне діяння вчинене особою, яка не досягла 14-річного мінімального віку суб'єкта складу злочину, не повинно кваліфікуватись як злочин;

2) суспільно небезпечне діяння вчинене особою, яка не досягла 16-річного або підвищеного (18-річного) мінімального віку суб'єкта складу злочину, не повинно кваліфікуватись як злочин за статтею КК України, кримінальна відповідальність за якою може наставати відповідно з 16-річного чи підвищеного (18-річного) мінімального віку суб'єкта складу злочину. Проте може кваліфікуватись як злочин за іншими статтями КК України, кримінальна відповідальність за якими може наставати відповідно з 14-річного чи з 16-річного віку [1, с. 252-253; 2, с. 198].

Таким чином йде і судова практика. Наглядним прикладом цього є вирок Галицького районного суду м. Львова від 6 липня 2017 року [3]. Так, в ході розгляду справи суд встановив, що інкримінований ОСОБІ 1 злочин, передбачений ч. 1 ст. 125 КК України, відповідальність за вчинення якого настає з 16-річного віку, було вчинено на час, коли останній виповнилось 15 повних років. Тому правомірно ухвалив виправдати ОСОБУ 1 за відсутністю в її діяннях складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України [3].

Однак у судовій практиці трапляються випадки, коли судді при прийнятті рішень ігнорують вироблені доктриною кримінального права відповідні правила. Так, Макарівським районним судом Київської області П. засуджено за ст. 297 КК України. Обставини справи такі: 13 червня 2004 року у с. Грузькому Макарівського району Київської області П. разом із Ч. на місцевому кладовищі викрав з могил Г. та С. алюмінієві огорожі вартістю 370 грн. Ухвалою Верховного Суду України на спільному засіданні Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії від 11 листопада 2005 р. вирок Макарівського районного суду Київської області щодо П. скасовано, оскільки він не досяг віку, із якого настає кримінальна відповідальність за злочин, передбачений ст. 297 КК України [4]. Видається,

що і Верховний Суд України неправильно кваліфікував дії П., оскільки не врахував, що склад злочину, передбачений ст. 297 КК України, містить елементи складу злочину, передбаченого ст. 185 КК України. Тому були всі підстави, щоб притягти П. до відповідальності за ст. 185 КК України.

Знову ж таки Апеляційним судом Київської області було скасовано вирок Сквирського районного суду Київської області від 9 вересня 2016 року в частині засудження ОСОБИ 3 за ч. 3 ст. 297 КК України. Адже на момент вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 3 ст. 297 КК України, ОСОБА 3 не досягла 16-річного віку, з досягненням якого настає кримінальна відповідальність за даний склад злочин. Також правомірно перекваліфіковані дії ОСОБИ 4 з ч. 3 ст. 297 КК України на ч. 1 ст. 297 КК України, оскільки кваліфікуюча ознака «за попередньою змовою групою осіб» не може бути застосована [5].

На практиці зустрічаються випадки, коли злочин вчиняється не однією особою, а у співучасті. Загальновизнаним на сьогодні у теорії кримінального права є те, що всі співучасники повинні бути наділені ознаками суб'єкта складу злочину, зокрема, досягнути віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Однак раніше як в кримінально-правовій науці, так і у правозастосовній практиці це питання ставилося під сумнів при з'ясуванні кількісної ознаки групи осіб. Так, Р. Р. Галіакбаров і інші намагалися обґрунтувати можливість вчинення групового злочину коли одна особа наділена всіма ознаками суб'єкта складу злочину, а інші особи, що беруть участь у вчиненому, необхідними ознаками суб'єкта складу злочину не володіли, зокрема, не досягли віку, з досягненням якого можна підлягати кримінальній відповідальності [6, с. 118-120]. Свого часу Пленум Верховного Суду визнавав можливість кваліфікації злочину, як вчиненого групою осіб, і тоді, коли лише одна особа підлягала кримінальній відповідальності [7, с. 111].

Аналіз норми, яка передбачена у ст. 26 КК України унеможливорює таке розуміння групи осіб, як форми співучасті.

Однак постійним «камнем спотикання» у судовій практиці є те, що дії осіб, одна з яких є суб'єктом складу злочину, а інші — ні, у зв'язку із тим, що не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кваліфікуються як злочин вчинений групою осіб. На жаль, незрозуміло чим насправді керуються судді у низці випадків. Це призводить до зміни вироків. Свідченням чого є такі ухвали: Апеляційного суду Волинської області від 23 грудня 2015 року [8], Апеляційного суду Житомирської області від 12 грудня 2017 року [9].

Таким чином, вважаємо, що суди повинні відповідально підходити до кваліфікації суспільно небезпечних діянь та не допускати помилок, які були зроблені.

Використані джерела

1. *Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації.* Київ: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
2. *Рарог А. И. Настольная книга судьи по квалификации преступлений.* Москва: Проспект, 2006. 224 с.
3. *Вирок Галицького районного суду м. Львова від 6 липня 2017 р., судова справа № 461/4292/16-к.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67574828> (дата звернення: 01.10.2018).
4. *Ухвала Верховного Суду України на спільному засіданні судової палати у кримінальних справах та військової судової колегії від 11 листопада 2005 р.* URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/21CD90286CFEFCB8C2257194003451D6?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=21CD90286CFEFCB8C2257194003451D6&Count=500&> (дата звернення: 17.05.2018).
5. *Ухвала Колегія суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Київської області від 24 листопада 2016 р., судова справа № 376/804/16-к.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63230354> (дата звернення: 01.10.2018).
6. *Галиакбаров Р. Р. Групповое преступление. Постоянные и переменные признаки.* Свердловск: Свердлов. юрид. ин-та, 1973. 139 с.
7. *Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: станом на 1 лютого 2008 р. / упоряд. Н.О. Гуторова, О.О. Житний.* Харків: Одиссей, 2008. 528с.
8. *Ухвала Апеляційного суду Волинської області від 23 грудня 2015 р., судова справа № 161/15792/15-к.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54526251> (дата звернення: 01.10.2018).
9. *Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 12 грудня 2017 р., судова справа №295/6148/17.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71046278> (дата звернення: 17.05.2018).

Загиней Зоя Аполлінаріївна,
доктор юридичних наук, доцент,
начальник відділу кримінально-правових дисциплін
Інституту спеціальної підготовки
Національної академії прокуратури України,
Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (ст. 366¹ КК УКРАЇНИ)

У ст. 366¹ Кримінального кодексу України (КК) передбачається відповідальність за декларування недостовірної інформації, тобто за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого

самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації. Враховуючи те, що вказаний вище злочин не є корупційним, у випадку його вчинення винувата особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності, у т.ч. у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК). Для цього слід встановити передумову та підстави. Передумовою звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК є: 1) вчинення особою злочину невеликої або середньої тяжкості; 2) вчинення відповідного злочину вперше; 3) цей злочин не є корупційним. Згідно зі ст. 12 КК декларування недостовірної інформації є злочином невеликої тяжкості. У ст. 48 КК передбачено дві альтернативні підстави: 1) втрата діянням суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки або 2) втрата особою суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки. Кожна з цих підстав має оцінний характер та повинна визначатися з урахуванням обставин кримінального провадження.

Як вбачається з ухвал судів, відповідно до яких приймалося рішення про закриття кримінального провадження відносно особи, яка вчинила злочин, передбачений у ст. 366¹ КК, у зв'язку зі звільненням від кримінальної відповідальності з причини зміни обстановки, суди під зміною обстановки визнавали, як правило, подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (89%). В одних випадках суди вказували, що у зв'язку з цим діяння втрачало суспільну небезпечність, а в інших — що особа перестала бути суспільно небезпечною.

Відмовляючи прокурорам або обвинуваченим у задоволенні клопотань про закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням від кримінальної відповідальності через зміну обстановки відносно особи, яка вчинила злочин, передбачений у ст. 366¹ КК, суди мотивували це тим, що із заявленого клопотання не вбачається, яка обстановка існувала під час вчинення обвинуваченим злочину, не зазначено об'єктивні умови життя та діяльності, в яких він перебував під час вчинення злочину і які значною мірою впливали на його суспільну небезпечність, та перестали існувати після скоєння злочину, в чому полягають ці зміни на даний час. Окрім того, звертається увага на те, що та обставина, що обвинувачена визнає вину і факт подачі декларації не може свідчити про зміну обстановки та втрату ним суспільної небезпечності у такій мірі, що у свою чергу унеможливило вчинення ним іншого кримінального правопорушення.

Однак сьогодні має місце й інший варіант кримінально-правової оцінки факту подання цієї декларації. Він оцінюється судами як дійове каяття особи, у зв'язку з чим судом вбачаються підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 45 КК. У поодиноких випадках суди враховували подання особою електронної декларації після внесення відомостей у ЄРДР як обставину, що свідчить про менший ступінь суспільної небезпеки вчиненого.

Таким чином, як вбачається з наведеного вище аналізу ухвал судів, на сьогодні неоднозначно вирішується питання про те, підставою для якого рішення суду є подання суб'єктом декларування електронної декларації після внесення до ЄРДР відомостей про вчинення ним злочину, передбаченого у ст. 366¹ КК: про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки, про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, про притягнення особи до кримінальної відповідальності та врахування такої обставини при призначенні покарання.

На нашу думку, прийняття судом першого з вказаних рішень є помилковим, оскільки подання суб'єктом декларування електронної декларації не свідчить про певну зміну обстановки, оскільки її подання вказує не на зміну зовнішніх умов, а на внутрішнє спонукання винуватого виконати свій обов'язок, передбачений в антикорупційному законодавстві України. Як вбачається, у такому випадку позиція суб'єкта декларування є активною та залежить від його волі та свідомості. У випадку зміни обстановки винувата особа займає пасивну позицію стосовно впливу на певні зовнішні умови, які існують навколо неї. Ці зовнішні умови є тим активним началом, яке власне й зумовлює зміну обстановки. Окрім того, як було встановлено у ході аналізу судової практики, суди так і не дійшли згоди з приводу того, на що впливає зміна обстановки: на втрату діянням суспільної небезпечності чи на втрату особою суспільної небезпечності. Це також свідчить про те, що фактично неможливо встановити такий зв'язок між відповідними явищами, а прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки у випадку подання суб'єктом декларування електронної декларації після внесення відомостей в ЄРДР стосовно факту вчинення ним злочину, передбаченого у ст. 366¹ КК, є помилковим.

Таким чином, найбільш вірогідними у цій ситуації є прийняття рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Однак і таке рішення може бути спростовним, оскільки у випадку, коли на офіційному веб-сайті НАЗК в Єдиному державному реєстрі декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поміщена декларація суб'єкта декларування, це може свідчити про відсутність такого елемента складу злочину, як його суб'єктивна сторона. Адже з урахуванням конструкції складу злочину, передбаченого у ст. 366¹ КК, цей елемент складу злочину характеризується прямим умислом, яким визнається умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання (у злочинах з формальним складом — бажала вчинити суспільно небезпечне діяння (умисно не подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування)). Вважаємо, що якщо така декларація подана суб'єктом декларування незабаром після внесення в ЄРДР відомостей щодо вчинення нею злочину, передбаченого у ст. 366¹ КК, то це може свідчити про відсутність прямого умислу на неподання електронної декларації, а отже про

відсутність складу злочину загалом як підстави кримінальної відповідальності. А це, у свою чергу, зумовлює постановлення виправдувального вироку, а не закриття кримінального провадження.

Захарчук Віктор Миколайович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ВІДМЕЖУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ВІД ПРИМУСОВОГО ЛІКУВАННЯ

Норми про примусові заходи медичного характеру і примусове лікування розміщені в окремому розділі XIV КК України «Інші заходи кримінально-правового характеру». І примусові заходи медичного характеру і примусове лікування за своєю природою є заходами безпеки та лікування і застосовуються тільки до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, передбачені кримінальним законом, і страждають на певні хвороби. Вони виступають ефективним засобом захисту суспільства від суспільно небезпечних діянь осіб з психічними розладами та від осіб, які мають захворювання, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб і призначаються для здійснення превентивного, виправного, лікувально-реабілітаційного, а також іншого спеціального впливу на осіб з антисоціальною поведінкою.

І примусові заходи медичного характеру, і примусове лікування призначаються судом, але вони не є покаранням, оскільки не містять кари. Їх метою, як визначив Пленум Верховного Суду України в постанові від 3 червня 2005 року № 7 «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування», євилікування чи поліпшення стану здоров'я осіб, що потребують застосування таких заходів, та запобігання вчиненню ними нових суспільно небезпечних діянь, передбачених у КК [1].

Разом з тим примусові заходи медичного характеру і примусове лікування ризують за підставами застосування та колом осіб, до яких вони можуть бути застосовані.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються до певних чітко визначених категорій осіб.

Так, до першої категорії належать особи, які вчинили суспільно небезпечні діяння, передбачені Особливою частиною КК України, в стані неосудності.

Другу категорію складають особи, які вчинили злочин у стані обмеженої осудності та притягуються до кримінальної відповідальності. Психічна аномалія таких осіб враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

До третьої категорії належать особи, які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли психічним розладом до постанови судового вироку або під час відбування покарання, що унеможливило призначення або виконання покарання [2, с. 236].

На відміну від примусових заходів медичного характеру, які застосовуються до неосудних, обмежено осудних та до осіб, які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до встановлення вироку або під час відбування покарання, примусове лікування застосовується до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. До хвороб, які становлять небезпеку для здоров'я інших людей, належать тяжкі інфекційні хвороби: проказа, холера, чума, туберкульоз легень у фазі розпаду тощо. Вказані хвороби мають різні форми перебігу, заразливості, тому в кожному конкретному випадку суд повинен приймати рішення про застосування примусового лікування на підставі висновку судово-медичної експертизи.

Буквальне тлумачення ст. 96 КК України, п. 10 ч. 1 ст. 368, п. 7 ч. 1 ст. 537 КПК України дозволяє стверджувати, що примусове лікування, як кримінально-правовий наслідок, може бути застосоване лише до осіб, які вчинили злочини в стані осудності чи обмеженої осудності, в обвинувальному вироку при призначенні їм покарання чи під час виконання вироку суду.

І.В. Жук також зазначає, що між призначенням примусового лікування та примусових заходів медичного характеру немає суттєвої різниці, через що наявна фактична тотожність досліджуваних заходів за їх правовою природою, підставами, строками та метою застосувань [3, с.19]. Натомість А.А. Музика вказує, що на відміну від примусових заходів медичного характеру, які застосовуються до неосудних та обмежено осудних, примусове лікування застосовується до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Саме в цьому і вбачається відмінність між цим двома видами інших заходів кримінально-правового характеру [4, с.235-235]. На думку, А.М. Яценко, твердження А.А. Музики є більш вдалим, оскільки ці засоби впливу відрізняються один від іншого не лише видами захворювань (від яких необхідно лікуватися), а ще й правилами призначень, продовжень або припинень [5, с. 491].

Крім того, відповідне медичне лікування, за влучним зауваженням В.М. Верещак, повинно здійснюватися в різних медичних установах, хоча такий висновок і важко зробити із змісту законодавчих приписів XIV розділу Загальної частини КК України. Як відмічає дослідниця, недосконалість формулювань положень ст. 96 КК України, окрім іншого полягає і в тому, що

законодавець, вживаючи термін «спеціальні лікувальні заклади», на які покладається примусове лікування від хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, у випадку застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, не розкриває його зміст. Цей же термін вживається і в ст. 92 КК України, в якій дано визначення поняттю «примусові заходи медичного характеру». Чи означає це, що і «примусове лікування», і «примусові заходи медичного характеру» при призначенні покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, мають здійснюватися в одних і тих же лікувальних закладах, — залишається нез'ясованим [6].

Отож, примусове лікування відрізняється від примусових заходів медичного характеру:

- 1) хворобою, яка є небезпечною для здоров'я інших осіб;
- 2) можливістю застосування примусового лікування за місцем відбуття покарання (примусові заходи медичного характеру тягнуть направлення особи, зазвичай, до спеціалізованих психіатричних закладів).
- 3) за колом осіб, до яких воно застосовується.

Використані джерела

1. *Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 року № 7. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05>*
2. *Козаченко О.В. Кримінально-правові заходи в Україні: культурно-антропологічна концепція. Миколаїв: Іліон, 2011. 504 с.*
3. *Жук І. В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2009. 21 с.*
4. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид. К: Юрид. думка, 2012. 1316 с.*
5. *Яценко А. М. Застосування примусового лікування: теоретико-прикладний аспект / Форум права. 2013. № 4. С. 489–496. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_4_82.*
6. *Верецак В. М. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: науково-практичний коментар. Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/96EF917EC430327FC2257B7B004D60EB](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/96EF917EC430327FC2257B7B004D60EB).*

Нікіфорова Тетяна Іванівна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ЗНАЧЕННЯ ДОСУДОВОЇ ДОПОВІДІ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про пробацію» досудова доповідь є формою здійснення досудової пробації, яка здійснюється з метою прийняття судом рішення про міру відповідальності обвинуваченого та полягає у забезпеченні суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого [1].

Статтею 9 Закону України «Про пробацію» також визначено зміст досудової доповіді, яка повинна містити соціально-психологічну характеристику, оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, а також висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [1]. Зазначений зміст досудової доповіді деталізовано в Порядку складення досудової доповіді, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 27 січня 2017 року № 200/5. Зокрема, соціально-психологічна характеристика обвинуваченого має містити інформацію про особистість обвинуваченого та умови його життя відповідно до факторів ризику, що впливають на поведінку обвинуваченого, а саме:

– історію правопорушень (попередні судимості; вік на час першого притягнення до кримінальної відповідальності, повторність, сукупність, рецидив злочинів); час, який минув з моменту винесення попереднього судового рішення, яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за нереабілітуючими обставинами; час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань; форму вини за обвинуваченням; категорію злочину за обвинуваченням; наявність обставин, які обтяжують покарання за обвинуваченням (за винятком повторності та рецидиву злочинів); короткий зміст (обставини, мотиви) правопорушення за обвинуваченням, ставлення обвинуваченого до правопорушення; умови життєдіяльності та розвитку (житло, освіта, робота, матеріальне становище);

– особистісні характеристики (контроль над поведінкою та мисленням, психічний стан, зловживання алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами); соціальне оточення (стосунки у суспільстві, з рідними та близькими); ставлення до правопорушень; мотивація до зміни способу життя (поведінки, переконань); фактори, які підвищують ризик вчинення кримінального правопорушення, урахувавши його криміногенні потреби; наявність у обвинуваченого мотивації до

позитивних змін (у тому числі з урахуванням бажання обвинуваченого брати участь у підготовці досудової доповіді) [2].

Варто зауважити, що законодавчі умови для реалізації положень Закону України «Про пробацію», зокрема, щодо особливостей досудової доповіді визначені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 7 вересня 2016 року № 1492-VIII. У результаті даних законодавчих змін представника органу пробації віднесено до учасників кримінального провадження, закріплено його права та обов'язки, визначено порядок складання досудової доповіді.

Так, з метою складання досудової доповіді представник персоналу органу пробації має право: отримувати інформацію про обвинуваченого від підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів та громадян; викликати обвинуваченого до уповноваженого органу з питань пробації для отримання усних чи письмових пояснень; відвідувати обвинуваченого за місцем його проживання або перебування, роботи або навчання; відвідувати місця попереднього ув'язнення, якщо до обвинуваченого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою; заявляти клопотання суду про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження щодо обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, а також обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а у кримінальних провадженнях щодо неповнолітнього обвинуваченого — щодо обставин, передбачених додатково статтями 485 і 487 КПК України [3].

З вищевказаних нормативних положень випливає, що досудова доповідь органу пробації повинна містити детальну інформацію про обвинуваченого, яка надасть суду можливість прийняти рішення не лише щодо міри відповідальності особи, але й щодо застосування інших заходів кримінально-правового характеру, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів виховного характеру, спеціальної конфіскації, примусового лікування.

Щоправда слід зазначити, що досудова доповідь складається лише у щодо особи, обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, або тяжкого злочину, нижня межа санкції якого не перевищує п'яти років позбавлення волі, а щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого злочину, крім випадків, передбачених КПК України. КПК України містить також вичерпний перелік випадків, коли досудова доповідь не складається: 1) щодо особи, стосовно якої прокурором складено клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності; 2) щодо особи, яка вже відбуває покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі; 3) щодо неповнолітнього,

стосовно якого прокурором складено клопотання про застосування до нього примусових заходів виховного характеру; 4) щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, за наявності підстави для застосування примусових заходів виховного характеру 5) щодо особи, стосовно якої прокурором складено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру; 6) щодо особи, до якої застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, проте, вона вчинила новий злочин протягом невідбутої частини покарання; 7) у разі якщо під час підготовчого судового засідання ухвалено судові рішення про затвердження угоди [3].

Таким чином, не у всіх випадках застосування заходів кримінально-правового характеру суд може скористатися інформацією про особу, зібраною та проаналізованою органом пробації. Проте досить часто така доповідь може стати визначальною при прийнятті судом рішення про застосування відповідного заходу кримінально-правового характеру.

Використані джерела

1. *Про пробацію: Закон України від 05 лютого 2015 року № 160-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 30. С. 745. Ст. 93.*
2. *Про затвердження Порядку складення досудової доповіді: Наказ Міністерства юстиції України від 27 січня 2017 року № 200/5. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/Laws/show/z0121-17>.*
3. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17m>.*

Плисюк Наталія Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,*

Хмельницький, Україна

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ІТАЛІЇ

Вивчення кримінального законодавства зарубіжних держав, виявлення його переваг і недоліків створюють основу для кращих правових рішень у частині посилення правової захищеності особи, подальшого вдосконалення та оновлення національного законодавства. Крім того, як відзначав французький вчений М. Ансель, воно дозволяє краще пізнати право своєї країни, здатне озброїти юриста ідеями й аргументами, які не можна отримати навіть при дуже хорошому знанні тільки власного права [1, с. 38].

У кримінальному законодавстві зарубіжних держав регламентація злочинів проти життя має істотні відмінності, які стосуються не тільки назв і місця даних складів злочинів у системі кримінальних кодексів, але і їх переліку, видів та міри покарання за їх вчинення.

В основу побудови системи Особливої частини КК італійські законодавці у випадках, коли злочинне діяння заподіяло шкоду декільком об'єктам, на перше місце поставили захист інтересів і прав особистості. Тому в розділ «Про злочини проти особистості» поміщені також види злочинів, які за кримінальним законодавством України відносяться, наприклад, до злочинів проти правосуддя або в сфері комп'ютерної інформації

У теорії італійського кримінального права **вбивство** визначається як позбавлення життя однієї людини іншою людиною навмисно або з необережності при відсутності ознак інших злочинів [2].

КК Італії виділяє такі види вбивств: умисне та ненавмисне.

У ст. 575 КК, під заголовком «Вбивство», зазначено, що «той, хто заподіяв смерть людині, карається позбавленням волі на строк не менше 21 років». Диспозиція даної статті містить вказівку тільки на об'єктивні ознаки (заподіяння смерті), тобто включає діяння, наслідок і причинний зв'язок між ними.

Однак системне вивчення всіх видів заподіяння смерті, передбачених в цьому розділі, дозволяє зробити висновок, що в ст. 575 КК йдеться про просте умисне вбивство, оскільки відповідальність за вбивство при обтяжуючих обставинах і ненавмисне вбивство, передбачена окремо.

Кваліфіковані види вбивства передбачені ст. 576 і 577 КК, які називаються «Обтяжуючі обставини». Наявність в КК двох статей, які передбачали відповідальність за вбивство при обтяжуючих обставинах, пояснювалося різними санкціями: за злочини, передбачені ст. 576, призначалася смертна кара, а за злочини, передбачені ст. 577, — довічне позбавлення волі. Після скасування смертної кари за злочини, передбачені обома статтями, призначається покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Стаття 576 КК передбачає такі види вбивств при обтяжуючих обставинах: 1) з метою здійснення або приховання іншого кримінального діяння, або для того, щоб домогтися або забезпечити собі або іншим особам отримання прибутку або цінностей, або з метою уникнути відповідальності за інше кримінальне діяння; 2) проти родича по висхідній або низхідній лінії, якщо діяння було вчинено з низинних або неповажних мотивів або супроводжувалося муками або жорстокістю, або якщо вбивство скоєно отруйною речовиною або інше підступне засіб, або якщо вбивство скоєно навмисно; 3) особою, що ховається від правосуддя, щоб уникнути арешту, затримання або ув'язнення, або з метою добування засобів до існування на період ухилення від явки до суду; 4) членом злочинної організації (ст. 416 і 416-2 КК) з метою уникнути арешту, затримання або ув'язнення; 5) у процесі вчинення будь-якого із злочинів, передбачених ст. 519 (згвалтування), ст. 520

(примушування до вступу в статевий зв'язок з використанням службового становища), ст. 521 (насильницькі дії сексуального характеру).

У ст. 577 КК передбачені інші обтяжуючі вбивство обставини: 1) вбивство родича по висхідній або низхідній лінії; 2) використання отруйної речовини або іншого підступного кошти; 3) навмисність; 4) вбивство з низинних або неповажних спонукань або з використанням мук і жорстокості по відношенню до потерпілих.

Згідно ч. 2 ст. 577 КК у випадках вчинення вбивства стосовно чоловіка, брата, сестри, вітчима або прийомної матері або прийомної дитини призначається покарання у вигляді позбавлення волі на термін від 24 до 30 років. Таке пом'якшення відповідальності в залежності від ступеня споріднення з потерпілим некоректно.

Стаття 578 КК Італії передбачає спеціальний склад «дітовбивство шляхом залишення без матеріальної і моральної підтримки». У статті сказано: «Мати, яка йде на смерть свого новонародженої дитини відразу після пологів або плоду під час пологів, коли діяння є результатом залишення без матеріальної і моральної допомоги, пов'язаної з пологами, карається позбавленням волі на строк від чотирьох до 12 років».

Співучасники в дітовбивстві караються відповідно до ч. 2 ст. 578 КК Італії позбавленням волі на строк не менше 21 років, що свідчить про визнання такого діяння обтяжуючою обставиною. Якщо співучасники діяли з єдиною метою допомогти матері, то покарання їм може бути зменшено від однієї третини до двох третин.

У ст. 579 КК Італії передбачається вбивство за згодою потерпілого, що тягне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від шести до 14 років. При засудженні за цією статтею не враховуються загальні обтяжуючі обставини, передбачені в ст. 61 КК.

При вчиненні вбивства неповнолітнього віком до 18 років, душевнохворого або особи з психічними вадами через будь-якої хвороби або на ґрунті алкоголізму чи наркоманії, а також особи, згода якого було отримано в результаті застосування насильства, погрози, обману або навіювання (гіпнозу), в залежності від обставин справи застосовуються ст. 575, 576, 577 КК Італії.

КК встановлює відповідальність за підбурювання до самогубства або надання допомоги в здійсненні цього діяння. Так, ст. 580 КК говорить: «Той, хто приводить іншого до думки про самогубство або зміцнює рішучість у самогубстві або ж будь-яким способом сприяє його вчиненню, карається у випадках, коли самогубство відбувається, позбавленням волі на строк від п'яти до 12 років».

Якщо смерть самогубці не настає, але в результаті спроби самогубства жертва отримує тяжкі або особливо тяжкі ушкодження, покарання — позбавлення волі від одного року до п'яти років. покарання збільшується на 1/3, якщо підбурювання або допомогу здійснювалися щодо особи, яка не досягла 18 років або страждає на психічний захворюванням або розладами

психіки на ґрунті алкоголізму чи наркоманії «. Підбурювання до самогубства і надання допомоги цього діяння щодо неповнолітніх, які не досягли 14 років, або осіб, позбавлених здатності розуміти характер своїх дій і бажати настання наслідків, розглядається як вбивство, в цьому випадку застосовуються ст. 575-577 КК залежно від обставин справи.

Відповідальність за заподіяння смерті з необережності передбачена ст. 589 КК. Необережним вважається вбивство, вчинене через незнання, недбалість, недосвідченість чи в результаті порушення законів і правил дії, які спричинили смерть потерпілого. За вчинення необережного вбивства КК передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на термін від шести місяців до п'яти років (ч. 1 ст. 589).

Найбільш поширеними випадками необережного вбивства в Італії визнаються необережне заподіяння смерті в результаті професійної діяльності (зокрема, лікарями), дорожньо-транспортних пригод та в результаті порушення роботодавцями правил охорони праці.

Італійський КК передбачає відповідальність за необережне вбивство, вчинене при обтяжуючих обставинах. Так, якщо діяння було вчинено в результаті порушення правил дорожнього руху або правил безпеки праці, покарання збільшується і встановлюється у вигляді позбавлення волі на термін від одного року до п'яти років (ч. 2 ст. 589).

Оцінюючи італійське кримінальне законодавство про охорону життя громадян, слід відзначити досить докладну деталізацію ознак, що впливають на відповідальність, і дуже строгі санкції за вчинення злочинів, які спричинили смерть потерпілого.

Використані джерела

1. Ансель М. *Методологические проблемы сравнительного права. Очерки сравнительного права.* М.: Юрист, 1986. 86 с.
2. Belliol G., Mantovani LP. *Diritto penale. Parte generale.* Padova, 1986. P. 237.
3. *Уголовный кодекс Италии 1930 г. пер. с итал. Е. Р. Шубиной.* СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 470 с.

Соколюк Валентин Іванович,

*аспірант Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОТИПРАВНЕ ЗАВОЛОДІННЯ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних

осіб та фізичних осіб-підприємців» від 10 жовтня 2013 року внесено доповнення до Кримінального кодексу України (далі КК України), а саме КК України було доповнено трьома статтями 205-1, 206-1 і 206-2, які повинні забезпечувати ефективну кримінально-правову протидію протиправному поглинанню та захопленню підприємств.

Так, до 2013 року не передбачалося кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. Дане правопорушення кваліфікувалося за окремими статтями КК України. Раніше питання протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації охоплювалося поняттям «рейдерство», яке не було визначене законодавством, але використовується в Україні та за її межами.

Тільки з прийняттям даного закону норми ст. 206-2 КК України знайшли своє відображення, хоча у європейських державах наявні та діють уже давно.

Останніми роками в Україні, на відміну від країн з розвинутою економікою, де об'єднання підприємств здійснюється цивілізовано і в межах національного законодавства, ці процеси здебільшого відбуваються з використанням протизаконних і неетичних методів, супроводжуються порушенням прав і законних інтересів акціонерів. І хоча в зарубіжних країнах об'єднання компаній часто розглядається як позитивний процес, має на меті зниження витрат на менеджмент і спрямоване на підвищення конкурентоспроможності, в Україні рейдерство — це подальший перепродаж активів підприємств, спрямований насамперед на власне збагачення рейдерів. Фактично відбувається корупційний перерозподіл власності, а не процес економічної оптимізації. Крім цього, рейдерство суттєво підриває економічну безпеку держави, негативно впливає на міжнародний імідж країни, що, звичайно, знижує її інвестиційну привабливість. У сучасних умовах господарювання на вітчизняних підприємствах зростає вплив рейдерства як негативного економічного явища, що не тільки гальмує їх розвиток, але й впливає на рівень безпеки держави. В Україні визначено найбільші рейдерські групи: «Приват», «Фінанси та кредит», «Альфа-груп». Наслідками рейдерських атак було захоплення таких підприємств, як: ЗАТ «ДОПСОК»; Дніпропетровський будинок побуту; Дніпропетровський ринок «Озерка»; ЗАТ «Дніпропетровський олісекстракційний завод» (корпорація Bunge); Універмаг «Дитячий світ», ЗАТ «Агрофірма «Пролісок» (м. Львів); Готельний комплекс «Бригантина» (м. Херсон); Кременчуцький сталеливарний завод. [1]

Доцільно проаналізувати кожну з підстав застосування кримінальної відповідальності щодо даного виду злочину:

1. Суспільна небезпека як ознака злочину полягає в тому, що злочин заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам, які є об'єктами кримінально-правової охорони. Основна соціальна якість злочину міститься в зміні чи знищенні суспільних відносин. Саме ці зміни будуть злочинними наслідками у вигляді фізичної, моральної чи майнової суспільно-

небезпечної шкоди [2]. Аналізуючи диспозицію ст. 206-2 КК України, можна побачити, що шкода цього суспільно небезпечного злочину полягає у протиправному вилученні з володіння майна підприємств, установ, організацій. З огляду на наведене, суспільна небезпека такого роду діянь характеризується високим ступенем, тому беззаперечна наявність даної обставини зумовлює кримінальну відповідальність за злочин.

2. Встановлення кримінальної караності діяння є допустимим тоді і лише тоді, коли є впевненість у тому, що позитивні соціальні результати застосування кримінального права істотно перевищать неминучі негативні наслідки криміналізації. При тому позитивні наслідки існування кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 206-2 Кримінального кодексу України, полягають, перш за все, у захисті відповідних господарських відносин від можливого завдання їм шкоди, стримування та унеможливлення вчинення таких дій, забезпечення реалізації права на господарську діяльність, права власності на майно, поваги до них. Тому захист права на господарську діяльність, права власності, а в деяких випадках — права на життя і здоров'я є важливішим, ніж обмеження, які передбачені санкцією відповідної статті.

3. Питання можливості боротьби з протиправним заволодінням майном підприємств, установ, організацій за допомогою кримінально-правових заходів і неможливості боротьби за допомогою інших, особливо до набрання чинності статтею 206-2 Кримінального кодексу України, стало предметом активного обговорення у наукових колах. Проаналізувавши вищевикладене, зазначимо, що законодавцем правильно прийнято рішення щодо криміналізації протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, оскільки це дає можливість провести розмежування між цивільно-правовими і кримінально-правовими відносинами в цій сфері, а визначення у диспозиції вказаної статті конкретних видів неправомірних рейдерських діянь дозволяє їх відрізнити з-поміж діянь, що передбачені складами суміжних злочинів, тим самим забезпечуючи невідворотність кримінальної відповідальності за злочин, що посягає на сферу господарювання.

Використані джерела

1. *Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство* / Б.М. Андрушків, Ю.Я. Вовк, П.Д. Дудкін [та ін.]. Тернопіль : Тернограф, 2008. 424 с.
2. *Кримінальне право. Загальна частина.* URL : http://www/naiu.kiev.ua/books/mpn_krum_pravo_zag/Files/Leks/T4/T4_Pl.html.

КРИМИНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС І КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Бондаренко Елена Николаевна,
*кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры русского языка и культуры речи
Академии Государственной противопожарной службы МЧС России,
Москва, Российская Федерация*

ВОЗМОЖНОСТИ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ КАК ВИДА СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Назначение и производство судебных экспертиз представляет собой одну из процессуальных форм, широко используемых в уголовном процессе [1, с. 428]. Несмотря на такую большую востребованность данного института в криминалистической тактике, отмечается проблемный характер построений отдельных классов, родов и видов судебных экспертиз [2, с. 59]. Трудности классификации, как правило, связываются с тем, что отсутствует не только основание для построения структуры этой сферы юридической практики, но и сам системный подход к вопросу [2, с. 64].

Данная проблема касается и лингвистической экспертизы, которая выступает то как «отрасль юридической лингвистики» [3, с. 46], то как «процедура политической лингвистики» [4, с. 47], то как «лингвокриминалистика», «судебное речеведение» [5, с. 5-6], то как «дисциплина прикладной лингвистики», «теория лингвистической экспертизы текста» [6, с. 13]. При этом спорной является и типология видов лингвистической экспертизы, где автороведческая экспертиза выступает как отдельный род судебных экспертиз, наряду с фоноскопической и почерковедческой [4, с. 47]. Ситуация осложняется ещё и тем, что иногда лингвистическая экспертиза и вовсе носит внесудебный характер, хотя касается правового поля деятельности (например, нейминговые экспертизы, экспертизы, связанные с рекламным дискурсом и т.п.).

Отсюда актуальным для криминалистической тактики выступает определение лингвистической экспертизы как вида судебной экспертизы, связанного с исследованием продуктов речевой деятельности в целях собирания, проверки, оценки и использования доказательств при расследовании преступлений. Подобное понимание термина позволяет соотнести существующие виды лингвистических экспертиз с возможностью их применения в рамках уголовного процесса.

Фактически любой род лингвистической экспертизы может быть потенциально применён при расследовании преступления, однако некоторые виды лингвистических экспертиз напрямую обусловлены необходимостью

квалификации противоправных деяний, подлежащих уголовному наказанию. К ним относятся лингвистические экспертизы по делам о шантаже, угрозе, вымогательству, коррупции, лингвистические экспертизы лжи, лингвистические экспертизы при расследовании преступлений, связанных с экстремизмом и терроризмом, распространением наркотиков.

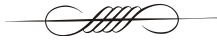
Все перечисленные виды экспертиз позволяют создать речевой портрет преступника, идентифицировать его языковую личность и даже определить её аксиологические установки. Кроме того, исследования в данной сфере помогают выявить реализацию речевого акта провокации, угрозы, определить инициаторов общения и развития речевой ситуации в нужном им русле, квалифицировать коммуникативные роли участников диалога (доминантная и подчинённая, отношения паритетности между собеседниками), их коммуникативные намерения, интерпретировать и обнаружить средства замаскированной речи, установить достоверность излагаемой информации, полученной от участников процесса. При этом рассмотрению подвергается не только вербальный текст, а в некоторых случаях и креолизованный (текст, сочетающий в себе словесную и иконическую, визуальную знаковую систему). Специалист занимается изучением не только продуктов письменной речи или записей устной речи на различных носителях, но и трактует отражение в коммуникации графических средств, просодических компонентов, экстралингвистических факторов.

Таким образом, лингвистическая экспертиза в рамках криминалистической тактики представляет собой вид судебных экспертиз, заключающийся в исследовании продуктов речевой деятельности (языковых явлений) с целью успешного расследования преступления. Она позволяет воссоздать речевую модель преступника и жертвы, их лингвокультурные ориентиры, определить языковые особенности, указывающие на речевую ситуацию совершения конкретного противоправного деяния (например, речевая ситуация дачи взятки, речевая ситуация запугивания и т.п.), обозначить коммуникативные роли участников исследуемого диалога, связанного с преступлением, выявить их интенции, установить достоверность информации, излагаемой лицами, которые выступают в качестве заинтересованных или незаинтересованных.

Использованные источники

1. Шервани Э. Н. К. *К вопросу о состоятельности класса криминалистических экспертиз. Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки.* 2013. № 4-2. С. 428-432.
2. Бурвиков Н. В. *Проблемы построения отдельных классов, родов и видов судебных экспертиз. Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки.* 2014. № 1-2. С. 59-66.
3. Бринев К. И. *Судебная лингвистическая экспертиза: методология и методика.* М.: ФЛИНТА: Наука, 2014. 304с.
4. Кара-Мурза Е. С. *Лингвистическая экспертиза как процедура политической лингвистики. Политическая лингвистика.* 2009. № 1 (27). С. 47-71.

5. Грачёв М. А. Судебно-лингвистическая экспертиза. М. : ФЛИНТА: Наука, 2016. 360с.
6. Баранов А. Н. Лингвистическая экспертиза текста: теория и практика. М. : ФЛИНТА: Наука, 2009. 592 с.

Волкотруб Сергій Григорович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ І НЕДОТОРКАННІСТЬ ОСОБИ

Усебічне забезпечення основоположних прав та свободи людини і громадянина є важливим завданням не лише на сучасному етапі здійснення судово-правової реформи, але й побудови правової держави у нашій країні. Згідно зі ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Обмеження цього права повинно відбуватися лише на підставах і в порядку, визначеному законом. Видається, що найбільш суворими обмеженнями права на свободу та особисту недоторканність є кримінальне процесуальне затримання та взяття особи під варту. Однак підстави, умови і процесуальний порядок затримання викликають численні дискусії серед науковців, теоретична невирішеність питань щодо їх розуміння гальмує удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Відсутня єдність серед науковців і практиків щодо розуміння підстав затримання, зокрема положень ч. 3 ст. 29 Конституції України, згідно з якою передбачено лише два випадки, в яких особа може бути затримана: у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити [1]. Правові положення чинного КПК містять дещо відмінні підстави затримання особи. А саме, ч. 1 ст. 208 КПК України передбачає, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа шойно вчинила злочин; 3) якщо є обгрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України [2]. Таким

чином, у КПК закріплено значно ширше коло підстав до затримання особи, ніж у Конституції України. Видається, що положення КПК мають приведені у відповідність до Конституції України.

Науковцями запропоновано кілька варіантів вирішення проблеми вдосконалення підстав затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. Зокрема А. К. Чернова затримання на місці вчинення злочину відповідно до положень КПК 1960 р. знаходиться поза увагою законодавчого регулювання і без визначеної в законі процесуальної форми провадження [3]. Зауважимо, з набранням чинності КПК 2012 р. стан законодавчого регулювання такого виду затримання значно покращився, однак окремі проблеми залишаються. А саме, питання викликає вжиття сполучення «безпосередньо після вчинення злочину» та «щойно вчинила злочин», оскільки в нормативних актах немає уточнень щодо часу, який повинен пройти з моменту вчинення злочину, щоб кваліфікувати затримання як таке, що здійснено безпосередньо після вчинення злочину [4, с. 302]. «безпосередність» стосується даних, які вказуються очевидцем, у тому числі потерпілим, однак, враховуючи формулювання «або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин», стає очевидним, що «безпосередність» стосується і даних, коли на підозрюваного вказує очевидець, і випадків виявлення «сукупності очевидних ознак», оскільки щодо сукупності очевидних ознак вживається слово «щойно», яке в цьому контексті є синонімічним відрізка часу «безпосередньо після вчинення злочину» [4, с.303]. Практичні працівники та вчені роблять обґрунтований висновок, що таке формулювання ч. 1 ст. 208 КПК позбавляє можливості затримати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення та яка була викрита у його вчиненні після проведення низки слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки буквально вказана особа не була затримана під час вчинення злочину або щойно після його вчинення [4, с. 303]. Зауважимо, що такий підхід певною мірою розширює коло випадків, в яких особа може бути затримана, порівняно з тими, які визначені у ст. 29 Конституції України. Однак, якщо в КПК відтворити текст вищезгаданого конституційної правового положення, залишаться недостатньо врегламентованими ситуації, які складаються одразу після закінчення злочину, коли необхідності «перепинити» його вже немає, але можливість переслідування осіб, які ймовірно його вчинили «по гарячих слідах». Крім того, проблемною є можливість оперативного отримання дозволу слідчого судді на затримання особи, персональні дані якої невідомі. На думку І. В. Гловюк, якщо орган досудового розслідування володіє безспірними доказами, які вказують на те, що саме дана особа вчинила злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, але таку особу не застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення і на неї не вказує очевидець або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події, то в цьому випадку її можна лише викликати до органу досудового розслідування з метою повідомлення про підозру [4, с. 304]. На нашу думку такий варіант

вирішення проблеми можливий, але може бути застосований далеко не у всіх випадках, оскільки повідомлення особи про підозру вимагає вчинення комплексу процесуальних дій, що в свою чергу потребують певного часу і достовірних знань про особу, яка ймовірно вчинила злочин.

Використані джерела

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Чернова А. К. Затримання особи, підозрюваної в скоєнні злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / 12.00.09. Одеса., 2009. 20 с.
4. Гловюк І. В. Законне затримання та затримання уповноваженою службовою особою: питання теорії та практики. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса : Юрид. л-ра, 2014. Т. 14. С. 299-311.

Голдзіцький Казимир Адамович,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна

ЩОДО ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Стаття 236 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [1] регламентує порядок виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи. Така ухвала може бути виконана як слідчим, так і прокурором. Правова норма зобов’язує слідчого, прокурора перед початком проведення такої слідчої дії як обшук, вжити необхідних заходів до забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Такими особами можуть бути: власники житла чи іншого володіння, орендар (наймач), тимчасово поселені в житло особи.

В частині другій статті 236 КПК зазначається, що обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в такий час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка на законних підставах ними володіє (користується), якщо тільки слідчий або прокурор, які будуть проводити обшук, не вважатимуть, що виконання такої умови може суттєво зашкодити досягненню мети проведення такої слідчої дії. Тобто законодавець не вказує на конкретні

часові рамки проведення такої слідчої дії. Слідчий, прокурор вирішують це питання в кожному конкретному випадку самостійно залежно від ситуації. Скажімо послідовність проведення обшуку, в житлі чи іншому володінні особи, яка не очікувала і не припускала такої ситуації. Це може бути пов'язано з негайністю проведення такої слідчої дії як обшук з метою запобігання схову, знищення, переробки тих речей, або документів, які будуть відшкодовуватися і мають суттєве значення для кримінального правопорушення.

Несвоєчасне проведення обшуку може потягнути за собою негативні наслідки щодо зібрання доказової інформації. Особливо важливо проведення негайного обшуку, коли предметом відшукування є речові докази із числа, які швидко псуються, чи можуть бути використанні для життєвих потреб, мається на увазі, продукти харчування, або інші речі, які в силу свого призначення також втрачають свої властивості в короткий термін.

Частина 3 ст. 236 КПК передбачає, що перед початком обшуку особа, яка буде його проводити (слідчий, прокурор) зобов'язані пред'являти ухвалу слідчого судді володільцю житла чи іншого володіння, а за їх відсутністю — іншій присутній особі та надати їй копію [1].

В той же час ч. 4 вказаної статті КПК наголошує, що у разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні, копія ухвали залишається на видному місці у житлі чи іншому володінні особи. Така позиція законодавця в ці частині, на нашу думку, потребує дещо конкретного коментаря. Залишення копії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку на видному місці після його проведення є більш зрозумілим коли обшук проводиться у квартирі, будинку, гаражі, дачному будинку. Копія ухвали зрозуміло залишається на видному місці в цих будівлях. Проте є не зовсім зрозумілим, і як це має відбуватися у реальному житті, коли наприклад обшук проводився на земельній ділянці (в полі). Виникає логічне питання до законодавця — на якому видному місці в полі, де розташована земельна ділянка певної особи, як власника, можна залишити копію ухвали слідчого судді? Проте, в коментарі до ст. 236 КПК [2, с. 525] зазначається, що вимога про залишення копії ухвали про дозвіл на обшук не може бути застосовано до тих випадків, коли об'єктами обшуку є транспортні засоби, ділянки, місцевості, в яких не можна забезпечити зберігання копії залишеного процесуального документа. Позиція науковців безумовно є зрозумілою і логічною щодо актуальності цього питання і способу його вирішення. Проте не слід забувати що це «коментар», а не правова норма. На нашу думку, це проблемне питання слід вирішити в законодавчому порядку чи в загалі необхідно залишати копію ухвали про дозвіл на проведення обшуку в житлі чи в іншому володінні особи, якщо такий обшук проводиться у відсутності володільця житла чи іншого володіння особи.

В певні мірі залишається не зрозумілою позиція законодавця, коли в ч. 4 ст.236 КПК зазначається, що копія ухвали про дозвіл на проведення обшуку у разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні повинна бути залишене на

видному місці у житлі чи іншому володінню особи. В той же час в ч. 9 вказаної статті КПК зазначається, що другий примірник протоколу обшуку разом із доданими до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей вручається особі, у якої проведено обшук, а в разі відсутності — повнолітньому членові її сім'ї або його представникові. Тобто законодавець не дав відповіді на питання як бути в тій ситуації, коли обшук проводився у вказаних осіб без їх присутності. Ухвала залишається після обшуку на видному місці, а щодо результатів обшуку, які зафіксовані в процесуальному документі, протоколі, правовою нормою не передбачено залишати копії протокол обшуку і додатків до нього на місці проведення слідчої дії у разі відсутності осіб, які мають відношення до житла чи іншого володіння, де проводився обшук. Дане питання, на нашу думку, потребує правового регулювання.

Використані джерела

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 лют. 2018 р. : (офіц. текс). К.: ПАЛИВОДА А. В., 2018. 404 с.*
2. *Кримінальний процесуальний кодекс України / Науково-практичний коментар. За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.С. Шумика, К.: Юстініан, 2012.*

Кравчук Олег Вікторович,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ЩОДО ПИТАННЯ ПРИСУТНОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Досить часто в практичній діяльності судово-експертних установ надходять звернення сторін щодо можливості присутності під час проведення судових експертиз. Відповідно чинного процесуального законодавства таку можливість визначено.

Правове регулювання присутності учасників кримінального провадження під час проведення судових експертиз містить ряд прогалин. Відповідно до п. 7 ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються в т.ч. і присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи [1]. Однак

процесуальний порядок реалізації такої присутності, на сьогоднішній день, чинним законодавством чітко не врегульований.

Найчастіше, необхідність присутності учасників провадження виникає при проведенні судових експертиз у кримінальному процесі. Найбільш імовірними присутніми при проведенні судової експертизи у кримінальному провадженні є наступні учасники процесу: слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, підозрюваний, захисник, потерпілий, представник потерпілого, свідок.

Статті 242-245 КПК України, що регулюють порядок залучення експерта у кримінальному провадженні, а також ст. 101 КПК України («Висновок експерта») не містять положень про можливість присутності учасників кримінального провадження під час проведення експертиз. В той же час, п. 3 ч. 1 ст. 102 КПК України встановлює, що те, хто був присутній при проведенні експертизи має фіксуватись у висновку експерта [2].

Окремо слід зазначити, що питання про визначення можливості участі учасників кримінального провадження при проведенні судових експертиз до компетенції судового експерта не входить.

Втім, ситуація із правовим регулюванням присутності учасників процесу під час проведення судової експертизи у інших процесуальних кодексах врегульовано ще менше.

Зокрема, у ч. 6 ст. 102 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) встановлено, що у висновку експерта повинно бути зазначено: ...хто був присутній при проведенні експертизи... [3]. А згідно абзацу 2 ч. 2 ст. 107 ЦПК України призначений судом експерт не має права спілкуватися з учасниками судового процесу поза межами судового засідання, крім випадків вчинення інших дій, безпосередньо пов'язаних із проведенням експертизи [3]. Також, відповідно до ч. 1 ст. 108 ЦПК України експертиза проводиться у судовому засіданні або поза межами суду, якщо це потрібно у зв'язку з характером досліджень, або якщо об'єкт досліджень неможливо доставити до суду, або якщо експертиза проводиться за замовленням учасника справи [3]. А у разі ухилення учасника справи від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні (ст. 109 ЦПК України) [3].

Відповідно до ч. 6 ст. 98 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України) у висновку експерта повинно бути зазначено: ... хто був присутній при проведенні експертизи... [4]. А відповідно до ч. 2 ст. 102 ГПК України призначений судом експерт не має права спілкуватися з учасниками судового процесу поза межами судового засідання [4]. В той же час, ч. 4 ст. 102 ГПК України встановила, що у разі ухилення учасника справи від подання суду на його вимогу необхідних для проведення експертизи матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, що перешкоджає її проведенню, суд залежно від того, яка особа ухиляється, а також яке ця

експертиза має значення, може визнати встановленою обставину, для з'ясування якої експертиза була призначена, або відмовити у її визнанні [4]. Також ч. 1 ст. 103 ГПК України визначила, що експертиза проводиться у судовому засіданні або поза межами суду, якщо це потрібно у зв'язку з характером досліджень, або якщо об'єкт досліджень неможливо доставити до суду, або якщо експертиза проводиться за замовленням учасника справи [4].

Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУАП) (ч. 2 ст. 273) експерт зобов'язаний..., ч. 3 ст. 273 КУАП, експерт має право. [5].

Частина 6 ст. 101 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України) встановила, що у висновку експерта повинно бути зазначено: ... хто був присутній при проведенні експертизи... [6].

Чинне процесуальне законодавство дозволяє присутність осіб під час проведення експертиз, а в окремих випадках (наприклад, судово-медична експертиза потерпілого) — це необхідність. В той же час, чіткого нормативно-правового регулювання механізму участі осіб під час проведення експертиз та переліку їх прав та обов'язків немає. А це істотно впливає на сам процес проведення експертизи із участю інших осіб, адже це фактор, який відволікає від роботи. Кожен експерт знає, що у будь-якому випадку, несе повну юридичну відповідальність за об'єктивність, достовірність, та повноту дачі висновку на поставлені питання перед судовою експертизою. Однак, якщо чинне процесуальне законодавство дає право/обов'язок на участь при проведенні експертизи, то в нормативно-правових актах має бути визначений правовий статус таких осіб при проведенні експертиз.

Використані джерела

1. *Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.*
2. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.*
3. *Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.*
4. *Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.*
5. *Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>.*
6. *Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.*

Крушинський Сергій Антонович,
*кандидат юридичних наук,
декан юридичного факультету,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

ОБОВ'ЯЗОК ДОКАЗУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 61 КПК України, заподіяння потерпілому — фізичній особі кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням майнової або моральної шкоди, а потерпілому — юридичній особі майнової шкоди дає підстави для пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні. Як наслідок така особа набуває статусу цивільного позивача, що породжує для неї право вимагати від винного чи осіб, які несуть за нього матеріальну відповідальність, відшкодування матеріального збитку [1, с. 560]. Отже пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні і участь у його доказуванні виступають правовими засобами захисту майнових інтересів потерпілого.

Як відзначав С. А. Альперт, встановлення розміру майнової шкоди, заподіяної злочинцем, має значення для правильного вирішення не лише цивільного позову, а й кримінальної справи, оскільки у ряді випадків розмір цієї шкоди є обставиною, від якої залежить кваліфікація злочину, визначення ступеня вини підсудного і міра покарання [2, с. 48]. Саме цим пояснюється доцільність розгляду цивільного позову в рамках кримінального провадження, що сприяє реалізації вимоги закону щодо всебічного і повного дослідження обставин кримінального провадження (ч. 2 ст. 9 КПК України) — як в частині обвинувачення, так і в частині цивільно-правових наслідків кримінального правопорушення.

Закономірно виникає питання, на кого покладається обов'язок доказування цивільного позову у кримінальному провадженні і які обставини у зв'язку з цим повинні підлягати доказуванню. Дискусійного характеру цим питанням надає той факт, що КПК України чітко в окремій нормі не визначає суб'єктів обов'язку доказування та предмету доказування за цивільним позовом у кримінальному провадженні. На доцільності запровадження таких норм в КПК України наголошувалося у науковій літературі. Так, на думку В. Т. Нора, чітке формулювання і безпосереднє закріплення цих положень у кримінально-процесуальному законі буде сприяти правильному його застосуванню, зокрема при виборі та використанні засобів процесуального доказування, визначенні обов'язку доказування, його меж, а також дозволить покращити його з точки зору законодавчої техніки [3, с. 84].

Слід наголосити, що відповідно до ч. 5 ст. 128 КПК України, якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, КПК не

врегульовані, до них застосовуються норми ЦПК України за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства. У зв'язку з цим, варто провести аналогію із провадженням у порядку цивільного судочинства (позовним провадженням). Так, за ст. 60 ЦПК України кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

Разом з тим, публічність (офіційність) кримінального судочинства вносить істотні відмінності у порядок доказування підстав та розміру цивільного позову у кримінальному провадженні у порівнянні з позовним провадженням в порядку цивільного судочинства. Тому слід повністю погодитися з позицією, що в кримінальному процесі обов'язок доказувати наявність підстав, розміру спричиненого збитку та інших елементів структури предмета доказування за цивільним позовом на цивільному позивачеві не лежить, рівно як не лежить на відповідачеві за позовом обов'язок доказувати відсутність цих підстав [3, с. 89]. Така позиція підтверджується і вимогами чинного кримінального процесуального закону: відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 91, ч. 1 ст. 92 КПК України обов'язок доказування виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, покладається на слідчого, прокурора, а в установлених випадках — на потерпілого.

Незважаючи на це, у наукових колах існують й інші думки щодо кола суб'єктів, на яких покладається обов'язок доказування обставин цивільного позову. Так, наприклад, Л. Д. Кокорев, включає до цього кола потерпілого, цивільного позивача, а також їх представників, які, на його думку, зобов'язані подавати наявні в них докази в обґрунтування цивільного позову [4, с. 84]. Ще більш категоричну позицію зайняв О. Г. Мазалов, який стверджує, що цивільний позивач не вправі ухилитися від доказування фактів, що складають підставу позову і підтверджують розмір заподіяної шкоди. Більше того, на його думку, цивільний позивач примикає до сторони обвинувачення, і побічно бере участь у підтриманні обвинувачення, що покладає на нього обов'язок посилено брати участь у процесі доказування [5, с. 98]. Інші науковці також зазначали, що цивільний позивач, підтримуючи заявлений ним позов, примикає до сторони обвинувачення, оскільки, домагаючись відшкодування понесеної ним шкоди, він повинен перш за все довести, що ця шкода заподіяна злочинними діями підсудного [2, с. 53].

Видається, що з такою позицією погодитися не можна, зважаючи на невідповідність її чинному кримінальному процесуальному закону, який чітко вказує на право, а не обов'язок потерпілого і цивільного позивача подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Тому цілком обґрунтованою є думка В. Т. Нора, який вважає що «посильна участь» цивільного позивача у доказуванні обставин цивільного позову — це не що інше, як реалізація позивачем свого права подавати докази в обґрунтування своїх позовних вимог. Вказаний обов'язок позивача є не більшим, ніж той, який покладається на будь-якого громадянина, посадову особу чи

організацію, і полягає у поданні предметів і документів, що можуть допомогти у встановленні необхідних у справі фактичних даних [3, с. 90].

Однак, зважаючи на матеріальну і процесуальну заінтересованість цивільного позивача у результатах вирішення кримінального провадження, він не може бути осторонь доказування підстав та розміру заявленого ним цивільного позову. Його пасивність, яка полягає у неподанні доказів в обґрунтування заявлених вимог, створює загрозу настання невігідних юридичних наслідків у вигляді несприятливого для нього вирішення кримінального провадження. Таким чином, загроза того, що суд не задовольнить позовні вимоги або задовольнить їх у меншому розмірі, стимулює цивільного позивача брати активну участь у кримінально-процесуальному доказуванні, зокрема і шляхом подання наявних у нього доказів.

Проте мова у цьому випадку жодним чином не повинна йти про обов'язок цивільного позивача здійснювати доказування. На ньому лежить не обов'язок доказування, а фактичний тягар доказування наявності підстав, розміру заподіяної шкоди, інших елементів предмету доказування за цивільним позовом [6, с. 32], який обумовлений як матеріальною, так і процесуальною заінтересованістю цивільного позивача у правильному встановленні судом вказаних обставин. Особливо яскраво це проявляється, коли цивільний позивач заявляє вимогу про відшкодування моральної шкоди, адже жодна інша особа не здатна обґрунтувати дійсну глибину душевних страждань, завданих вчиненням кримінального правопорушення, краще за потерпілого (цивільного позивача). У цьому випадку тягар доказування ґрунтується не лише на заінтересованості потерпілого (цивільного позивача) у задоволенні позовних вимог, а й на характерних особливостях моральної шкоди. Тому, на наш погляд, зміст тягаря доказування моральної шкоди, який лежить на потерпілому (цивільному позивачеві), охоплює необхідність подання доказів в обґрунтування глибини завданих душевних страждань, а також розміру майнової компенсації моральної шкоди.

Використані джерела

1. *Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. Москва: Юридическая литература, 1973. 736 с.*
2. *Альперт С. А. Субъекты уголовного процесса. Харьков, 1997. 60 с.*
3. *Нор В. Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве. Киев: Выща школа, 1989. 275 с.*
4. *Кокорев Л. Д. Потерпевший от преступления в советском уголовном процессе. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1964. 139 с.*
5. *Мазалов А. Г. Гражданский иск в уголовном процессе. Москва: Юридическая литература, 1977. 176 с.*
6. *Гошовський М. І., Кучинська О. П. Потерпілий у кримінальному процесі України. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 192 с.*

Молода Владислава Леонідівна,
студентка юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Практично не викликає сумнівів думка що неповнолітні особи з огляду на психологічну незрілість, особливості психічної діяльності вимагають забезпечення додаткових гарантій захисту їхніх прав та законних інтересів, до них можливе і доцільне виховного впливу [3]. Відповідно до Мінімальних стандартів правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року, слід приділяти достатню увагу здійсненню позитивних заходів, що передбачають повну мобілізацію всіх можливих ресурсів, включаючи сім'ю, добровольців та інші групи суспільства, а також школи та інші громадські інститути, з метою сприяння благополуччю підлітка, з тим щоб скоротити необхідність втручання з боку закону, та ефективного, справедливого і гуманного поведження з підлітком, що перебувають у конфлікті з законом [1]. Значною мірою такі рекомендації втілені у вітчизняному законодавстві. Зокрема главою 38 Кримінального процесуального кодексу України (Далі — КПК) передбачені особливі порядки проваджень, що визначають певні особливості здійснення окремих процесуальних процедур за участю неповнолітніх, серед яких порядок виклику неповнолітніх, особливості провадження слідчих дій за участю неповнолітніх, особливості суб'єктного складу учасників проваджень щодо неповнолітніх, особливості застосування до неповнолітніх заходів кримінально-процесуального примусу тощо [2].

Надзвичайно важливою гарантією захисту прав неповнолітніх осіб є забезпечення участі в кримінальному провадженні захисника та законного представника. Проте можливо відзначити певну непослідовність законодавця в тій частині, що у разі коли неповнолітній є підозрюваним та обвинуваченим, то участь захисника обов'язкова (ст. 52 КПК [2]), однак якщо неповнолітній є потерпілим, то надання йому правової допомоги з боку кваліфікованого юриста — адвоката, обов'язковою не є. На нашу думку, якщо на законодавчому рівні закріплюється рівність прав сторін кримінального провадження (ст. ст. 10, 22 КПК [2]), то права та законні інтереси потерпілого повинні захищатися ніяк не меншою мірою, ніж законні інтереси осіб, які ймовірно вчинили злочин (підозрювані, обвинувачені).

Потребують удосконалення положення КПК, які регламентують волевиявлення неповнолітньої особи при укладенні угоди про примирення (глава 35 КПК), відмова від обвинувачення у справах приватного обвинувачення (ст. ст. 26, 284, глава 36 КПК), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного і потерпілого (ст. 46

Кримінального кодексу України, § 2 глави 24 КПК). Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ роз'яснив, що угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні. У такому випадку угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх. При цьому якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укласти угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг шістнадцяти років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Про надання згоди неповнолітнім, його законним представником у наведених вище випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про примирення та засвідчено їх підписом. Укладення угоди у випадку, якщо неповнолітній заперечує проти такої угоди, не допускається. Такий підхід слід використовувати і тоді, коли укладається угода про визнання винуватості з неповнолітнім підозрюваним/обвинуваченим [4]. На нашу думку, такі положення повинні бути закріплені на рівні Закону України, а саме у відповідних статтях КПК, що відповідно стосуються звільнення від кримінальної відповідальності, приватного обвинувачення та укладення угод.

Важливо відзначити, що головним чином гарантії прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні спрямовані на захисту законних інтересів підозрюваних та обвинувачених, а також неповнолітніх, які ймовірно вчинили суспільно небезпечне діяння, що має ознаки злочину. Натомість законні інтереси неповнолітніх потерпілих враховані неповною мірою і чинне кримінальне процесуальне законодавство потребує удосконалення в цьому напрямі.

Використані джерела

1. *Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»):* URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211.
2. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI* URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. *Ільченко О. В. Петренко В. О. Правові аспекти застосування міжнародного досвіду у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.* URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/57881/5/Ilichenko_criminal_proceedings.pdf.
4. *Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод :* *постанова № 13 Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015* URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>.

Скшидлевска Эльжбета Витольдовна,
магистрант юридического факультета,
Белорусского государственного университета,
Минск, Республика Беларусь

МЕДИАЦИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РУМЫНИИ: ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ОПЫТ

Медиация в уголовном процессе Республики Беларусь до сих пор отсутствует, хотя Закон Республики Беларусь от 12 июля 2013 г. № 58-З «О медиации» [1] создает правовую предпосылку для использования медиации в уголовном процессе.

В Румынии медиация была законодательно закреплена в 2006 г. посредством принятия Закона 192/2006 «О медиации и организации профессиональной деятельности медиаторов» (далее — Закон Румынии о медиации) [3]. Данный Закон содержит общие положения об организации деятельности медиаторов, положения о процедуре медиации, а также регламентирует в рамках специальных положений применение данной процедуры по уголовным, административным и гражданским делам.

В соответствии с Законом Румынии о медиации был создан Совет медиации (*Consiliul de mediere*), который в последующем принял ряд документов, направленных на повышение роли и эффективности развития медиации в Румынии. Также были созданы центры медиации и объединения медиаторов в нескольких муниципалитетах с целью оказания медиативных услуг. Следует рассмотреть правовое регулирование и опыт Румынии в реализации процедуры медиации в уголовном процессе, так как это может являться полезным для разработки модели медиации в уголовном процессе не только Республики Беларусь, но и Украины.

Положения, регламентирующие медиацию в уголовном процессе Румынии, первоначально применимы к уголовным делам в отношении преступлений, за которые, согласно закону, отзыв заявления о привлечении лица к уголовной ответственности (*retragerea plangerii prealabile*) или примирение с потерпевшим (*impacarea partilor*) влечёт освобождение от уголовной ответственности (*inlatura raspunderea penala*) (ч. 1 ст. 67 Закона Румынии о медиации). Направить уголовное дело в медиацию можно также и относительно оставшейся части уголовных дел, так как медиация представляет собой способ, позволяющий разрешить несколько аспектов возникающих в уголовном процессе, к примеру, достижение соглашения по вопросам гражданского иска (*acțiunea civilă*) (ч. 1 ст. 22, ч. 1 ст. 476 УПК Румынии) [2].

Медиация в уголовном процессе Румынии не является обязательной (ч. 1 ст. 2 Закона Румынии о медиации), поэтому суд не вправе принудить стороны к обращению к данной процедуре. Во время проведения медиации, при необходимости, должно быть реализовано право сторон на

использование услуг переводчика (ч. 1 ст. 68 Закона Румынии о медиации). Кроме того, когда участником уголовного процесса является несовершеннолетний должны предоставляться гарантии, предусмотренные уголовно-процессуальным законодательством (ч. 2 ст. 68 Закона Румынии о медиации).

Данная процедура может быть осуществлена после начала уголовного процесса (*dupa inceperea procesului penal*), уголовного преследования (*urmarirea penala*) или в ходе судебного разбирательства (ч. 1 ст. 70 Закона Румынии о медиации). Также не запрещено направление уголовного дела в медиацию до начала уголовного процесса (*inaintea inceperii procesului penal*) (ч. 1 ст. 69 Закона Румынии о медиации), то есть румынское законодательство, регламентирующее процедуру медиации предполагает, что можно всегда прибегнуть к альтернативному способу разрешения уголовно-правового конфликта. Однако, если участники уголовного процесса урегулируют конфликт посредством медиации до начала уголовного процесса, то потерпевший лишается своего права на подачу заявления о привлечении лица к уголовной ответственности органам уголовного преследования или обращения в суд первой инстанции относительно уголовного дела, по которому стороны пришли к заключению медиативного соглашения.

При направлении уголовного дела в медиацию после начала уголовного процесса, уголовного преследования или в ходе судебного разбирательства, производство по уголовному делу приостанавливается со дня представления договора о медиации (*contractului de mediere*) (ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 366 УПК Румынии, ч. 2 ст. 69 Закона Румынии о медиации). Следует отметить, что такое приостановление не может превышать трёх месячный срок с даты подписания договора о медиации (ч. 2 ст. 70 Закона Румынии о медиации).

Одним из преимуществ данной процедуры является, то, что в случае заключения медиативного соглашения отпадает необходимость привлечения органов уголовного преследования или суда первой инстанции для рассмотрения уголовного дела по которому стороны пришли к компромиссу.

В случае, если стороны не достигли согласия по окончании процедуры медиации производство по уголовному делу возобновляется с даты составления официального отчета о завершении процедуры (ч. 5 ст. 366 УПК Румынии, ч. 2 ст. 69 Закона Румынии о медиации), даже если трёхмесячный срок выделяемый для проведения медиации еще не истек (ч. 4 ст. 70 Закона Румынии о медиации), что также является преимуществом данной процедуры.

Кроме того, медиатор обязан направить суду копию официального отчета о завершении медиации и заключении медиативного соглашения (ч. 3 ст. 70 Закона Румынии о медиации) — это служит своего рода гарантией исполнения обязательств сторонами, так как если при изучении медиативного соглашения будет установлено, что стороны не примирились, уголовный

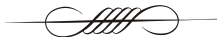
процесс возобновляется для рассмотрения уголовного дела по общим правилам. Отметим, что, если официальный отчёт не был направлен медиатором или не был им выдан — уголовный процесс возобновляется по истечении трехмесячного срока.

Благодаря таким преимуществам, медиация в уголовном процессе Румынии успешно используется, а в достижении этой цели важное значение имеют органы уголовного преследования и суд первой инстанции, которые могут проинформировать стороны о возможности обращения к процедуре медиации.

Таким образом, опыт рассматриваемого государства в регулировании медиации в уголовном процессе может быть полезным для разработки модели медиации в уголовном процессе Республики Беларусь, в частности для подготовки таких положений как уголовно-процессуальное обеспечение направления уголовного дела в медиацию и механизм закрепления результатов данной процедуры.

Использованные источники

1. *О медиации : Закон Респ. Беларусь от 12 июля 2013 г. № 58-3 (с изм. и доп.). Минск, 2017. Режим доступа: <http://www.court.gov.by/brest/extrajudicial-mediation/a34340f977c1411c>. Дата доступа: 29.09.2018.*
2. *Codul de procedură penală nr. 78 din 30 aprilie 1997. Romania curata. Monitorul, 1997. Mode of access: <http://www.romaniacurata.ro/documente/ CPP.pdf>. Date of access: 04.10.2018.*
3. *Legea nr. 192 din 2006 privind medierea si organizarea profesiei de mediator. Asociatia pro democratia. Monitorul, 2006. Mode of access: <http://legislatie.resurse-pentru-democratia.org/legea/192-2006.php>. Date of access: 04.10.2018.*

Хмелевська Наталя Володимирівна,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
Хмельницький, Україна*

АДВОКАТУРА УКРАЇНИ ЯК ОСНОВНИЙ ГАРАНТ РЕАЛІЗАЦІЇ Й ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Одним з найважливіших конституційних прав громадян в Україні є право на професійну правничу допомогу, яке закріплене в статті 59 Конституції України та є основою для надання та забезпечення правничої допомоги адвокатом.

Конституція України — основний фундаментальний закон, який створює потужну базу для інших нормативно-правових актів. Людина в

Основному законі визнана вищою соціальною цінністю, а тому охорона та захист особистих прав — один з основних обов'язків держави.

Питання надання правничої допомоги досліджувалось такими вченими як Т. В. Варфоломеева, І. Ю. Гловацький, В. Г. Гончаренко, С. В. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубинський, О. Л. Жуковська, Л. О. Зашляпін, Я. П. Зейкан, О. М. Ларін, Ю. І. Лубшев, П. А. Лупинська, М. А. Маркуш та ін., проте на сьогодні існує багато актуальних питань.

Саме адвокатам, які мають право здійснювати адвокатську діяльність та складають адвокатуру України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року доручено забезпечення здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі.

Отримання належної професійної правничої допомоги досить часто являє собою вирішальний фактор забезпечення прав і свобод громадян.

Суб'єктом конституційного права на професійну правничу допомогу є будь-яка людина незалежно від громадянства, віку, статі, національної або будь-якої іншої належності, а також стану психічного і фізичного здоров'я, соціально-психологічних якостей, що характеризується як особа. Здійснення права на правничу допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [1]. Одночасно, суб'єктами права на правничу допомогу можуть бути визнані не тільки окремі особи, але й їх спільності (народи, народності, населення України, все людство) .

Відповідно до змін до Конституції України встановлено, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Вказане положення поетапно набиратиме чинності: у Верховному Суді та судах касаційної інстанції — здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції — з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції — з 1 січня 2019 року. Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року.

На нашу думку, тільки адвокат може гідно повністю реалізувати право громадян на професійну правничу допомогу та здійснити їх захист. Адже адвокат — це не тільки дипломований юрист, але й особа, яка здала кваліфікаційний іспит та отримала свідоцтво на право заняття адвокатською діяльністю. Зауваження науковців про відсутність механізму притягнення фахівців у галузі права до відповідальності у разі надання ними некваліфікованої правової допомоги заслуговують на увагу.

Під правовими гарантіями адвокатської діяльності А. В. Іванцова розуміє правові засоби, закріплені в нормах права, що забезпечують порядок їх реалізації, захист і поновлення прав у разі їх порушення. Автор виділяє ознаки правових гарантій: а) права та обов'язки самих адвокатів; б)

процесуальна форма здійснення ними своїх прав та обов'язків; в) правові санкції, що вживаються у випадках порушення прав адвокатів або невиконання ними своїх обов'язків [2, с.114].

Наявність прав та обов'язків у адвокатів гарантує повноцінну та сумлінну діяльність адвокатів з реалізації своїх завдань. Правові санкції дають можливість запобігати порушенню прав і невиконанню обов'язків, поновлювати порушені права й карати за невиконання обов'язків, можуть застосовуватися як до осіб, які порушили права адвоката, так і до самих адвокатів за невиконання покладених на них обов'язків.

Отже, право на надання професійної правничої допомоги — це законна можливість здійснювати реалізацію права громадян на правничу допомогу.

Наявність адвокатури, яка діє як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний інститут для забезпечення та надання правничої допомоги, слід виділити одну з основних загальних юридичних гарантій. На нашу думку, загальні юридичні гарантії в цілому гарантують реалізацію правової допомоги, не вдаючись до конкретних, вузько виражених норм в певній галузі права.

Для захисту прав громадян постала необхідність вдосконалення способів, методів та інструментів надання професійної правничої допомоги адвокатом. Адже при здійсненні правової діяльності адвокатами, як відповідними соціальними суб'єктами, щодо надання правової допомоги використовуються певні необхідні, доступні і допустимі правові засоби. Під засобами розуміють допустимі правом предмети і явища, за допомогою яких забезпечується здійснення правової діяльності на досягнення поставленої мети й отримання бажаного результату [3]. Правові засоби можуть використовуватись у різні способи — певні шляхи досягнення поставленої мети з використанням конкретних засобів за наявності відповідних умов діяльності.

Отже, основним гарантом захисту прав, свобод на законних інтересів громадян в Україні виступають адвокати, основним завданням яких є забезпечення здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі.

Використані джерела

1. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 р. Вісник Конституційного Суду України. 2000. № 5. С. 24–30.*
2. *Іванцова А. В. Організаційні форми діяльності адвокатури. Х.: ФІНН, 2011. 248 с.*
3. *Присяженко А. М. Право на правову допомогу в системі конституційних прав і свобод людини та громадянина. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknvvs/2011_3/prisigna.htm.*

Шошин Сергей Владимирович,
*доцент кафедры уголовного, экологического права и криминологии
Саратовского национального исследовательского государственного
университета имени Н. Г. Чернышевского,
Саратов, Российская Федерация*

**НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ
ПРАВА НА ДОСТУП К ПРАВОСУДИЮ В РОССИИ
ПРИ РАССМОТРЕНИИ СУДОМ МАТЕРИАЛОВ
ДО ВОЗБУЖДЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА**

Право на рассмотрение дела именно тем судом и судьей, к чьей сфере подсудности оно было отнесено законом, однозначно закреплено в тексте ч. 1 ст. 47 Конституции Российской Федерации [1, с. 5]. На первый взгляд не особенно искусственного в тщательном анализе состояния современного российского права исследователя, может показаться, что данную норму права следует считать неотчуждаемой. Соответственно, можно предположить, что ни при каких самых неожиданных обстоятельствах, данное конституционное положение не должно быть нарушено. Вместе с тем, здесь далеко не все так однозначно в сегодняшних российских реалиях правового поля. Например, имеется Постановление Конституционного Суда РФ от 9 июня 2011 г. № 12-П. В его тексте дана оригинальная оценка факту рассмотрения материала о даче разрешения на ограничение права судьи районного суда города Ростова-на-Дону Аносова И.В. на тайну телефонных переговоров и целого ряда других его прав судом, функционирующим не по месту нахождения такого потенциально возможного контролируемого субъекта, а в совершенно ином регионе Российской Федерации [2, с. 1]. Дословно следуя содержанию изложенной выше конституционной нормы, указанный материал о выдаче судебного разрешения на ограничение ряда прав судьи районного суда на тайну телефонных переговоров и ряд других его прав, следовало бы направить на рассмотрение строго в Ростовский областной суд. Вместо этого, указанный материал был предоставлен в Краснодарский краевой суд. Мотивировано такое изменение территориальной подсудности судьями Конституционного Суда Российской Федерации было тем, что лицо, чьи телефонные переговоры планировали контролировать органы, занимающиеся оперативно-розыскной деятельностью, имеет связи в Ростовском областном суде. Соответственно, по мнению инициаторов такого прослушивания телефонных переговоров, рассмотрение данного материала в Ростовском областном суде могло бы в результате нарушить режим секретности данной информации. Утверждение И.В.Аносова о нарушении тем самым его ряда конституционных и иных прав, были критически оценены судьями и Верховного Суда Российской Федерации, которые рассматривали их прежде, и судьями Конституционного Суда Российской Федерации.

Особый интерес сегодня вызывает отсутствие в сегодняшней редакции ст. 35 УПК РФ, на которую, кстати, ссылаются судьи Конституционного Суда Российской Федерации в обосновании вынесенного ими Постановления, регламентации подобной ситуации [3, с. 1]. Во-первых, любопытным является трактовка по аналогии положения ст. 35 УПК РФ, называющейся: «Изменение территориальной подсудности уголовного дела». Судьями Конституционного Суда Российской Федерации, в анализируемом нами Постановлении, действие данной статьи УК РФ было распространено и на общественные отношения, связанные с выдачей согласия суда на ограничение права на тайну телефонных переговоров и других прав. Здесь, как минимум, можно вспомнить о необходимости соблюдения концепции о разделении властей. Компетенция законодательной ветви власти, как предполагается, должна быть четко и однозначно отделена от сферы компетенции власти судебной. Хотя, достаточно примечательным в указанном отношении является точка зрения Дураева Т.А., указывающего «в силу объективной необходимости Конституционный Суд РФ стал уникальным органом в механизме Российского государства, одновременно сочетая полномочия по осуществлению правосудия с законодательными функциями» [4, с.6].

Для выхода из сложившейся ситуации можно предложить максимальную детализацию действующего конституционного и уголовно-процессуального законодательства. Белые пятна, свойственные сегодняшнему российскому правовому пространству, несомненно, требуют оперативного реагирования со стороны федерального законодателя. Возможно, целесообразным станет и пересмотр указанного выше Постановления Конституционного Суда Российской Федерации. Конституционно-правовое положение, регламентирующее наличие у человека права на доступ к правосудию, осуществляемому именно конкретным судьей, к чьей подсудности данный спор (данное дело, данный материал) отнесены законом, должно фактически стать неотчуждаемым в условиях Российской Федерации. Можно вспомнить и о необходимости анализа подобного аспекта особенностей доступа к правосудию в России и с точки зрения международного публичного права, в соотношении с реализацией комплекса иных прав человека.

Использованные источники

1. Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12.12.1993 г. (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 N 6-ФКЗ, от 30.12.2008 N 7-ФКЗ, от 05.02.2014 N 2-ФКЗ, от 21.07.2014 N 11-ФКЗ). Собрание законодательства РФ, 04.08.2014, N 31, ст. 4398.
2. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 9 июня 2011 г. N 12-П город Санкт-Петербург «по делу о проверке конституционности положений пункта 7 статьи 16 Закона Российской Федерации «О статусе судей в Российской Федерации» и части первой статьи 9 Федерального закона «Об

- оперативно-розыскной деятельности» в связи с жалобой гражданина И.В. Аносова // «Рос. газета», 22.06.2011. Федеральный выпуск №5508 (132). <https://rg.ru/2011/06/22/postanovlenie-ks-dok.html> (дата обращения: 09.10.2018 г.).*
3. *Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 г. №174-ФЗ (ред. от 29.07.2018 г.). Российская газета. N 249, 22.12.2001 <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 09.08.2018 г.).*
 4. *Дураев Т. А. Свобода передвижения в доктрине Конституционного Суда Российской Федерации : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Саратов, 2007. 25 с.*

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА	3
<i>Андрейцев В. І.</i> Гідність та безпека людини в системі найвищих соціальних цінностей в Україні: конституційно-правовий контекст	3
<i>Баюк М. І.</i> Теоретико-правовий аспект регіональної гуманітарної безпеки в Україні	6
<i>Вестов Ф. А., Фаст О. Ф.</i> Некоторые аспекты определения режима государственной власти	8
<i>Гукова В. А.</i> Развитие залогового права по статутам Великого Княжества Литовского	11
<i>Зорченко Е. А.</i> Право местного самоуправления как «молодая» отрасль права и законодательства Беларуси	13
<i>Кучук А. М.</i> Від радянської законності до людської гідності: правовий дискурс	15
<i>Миксюк А. С.</i> Договор как институт зороастрийского права	18
<i>Налуцишин В. В.</i> Вплив громадянського суспільства і правової держави на формування правового порядку	21
<i>Омельчук О. М., Олійник У. М.</i> Окремі аспекти правового забезпечення гарантій реалізації права на свободу думки, совісті та релігії	24
<i>Павлик О. Б.</i> Особливості фахової підготовки юристів за кордоном (на прикладі США та ФРН)	27
<i>Проскура Г. М.</i> Перспектива створення інституту інформаційного комісара в Україні	30
<i>Сіцинський А. С., Капитик О. В.</i> Науково-практичні підходи до впровадження стратегічних комунікацій у сектор безпеки і оборони України	33
<i>Сороковик И. А.</i> Особенности руководства юридической наукой Беларуси в 60-х гг. XX ст.	36
<i>Стеньгач Н. О.</i> Державно-правовий статус Закарпаття (Підкарпатської Русі) в складі Чехословаччини (1919-1938 рр.).....	38
<i>Юрашевич Н. М., Минько Н. С.</i> Правовая коммуникация: вопросы понимания ..	43

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО.
ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО..... 46**

Базика С. К. Сутність та особливості аудиту ефективності
як перспективної форми аудиту публічного сектору 46

Бакун А. С. Место актов органів ЕАЭС
в правовій системі Республіки Білорусь 49

Берцюх М. З. Зміст принципу соціальної справедливості
як основної засади податкового законодавства України 52

Богів Я. С. Теоретико-правовий аспект сутності суверенітету..... 56

Бондаренко К. В. Новели Закону України
«Про національну безпеку України» 58

Борис О. П. Актуальні питання реформування системи
державного регулювання у сфері цивільного захисту України 61

Буханевич О. М. Контроль у сфері надання адміністративних послуг 64

Валовина А. В. Дитячий булінг: причини, види,
наслідки та шляхи подолання 69

Галус О. О. Електронна петиція як форма
безпосереднього народовладдя..... 72

Гаман Т. В. До питання інформаційної безпеки..... 75

Івановська А. М. До питання про підстави подання конституційної скарги..... 78

Март'янова Р. А. Удосконалення механізму застосування
адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства
щодо заборони в'їзду в Україну 81

Небельська В. М. Проблемні аспекти оподаткування
туристичним збором в Україні 84

Нікіфорова М. О. Загальна характеристика принципів податкового права 87

Пунда О. О. Організація проведення митних експертиз
у Європейському Союзі 90

Рижук І. В. Окремі аспекти вдосконалення виборчого законодавства..... 92

Савчук Н. С. Проблемні питання оподаткування
транспортних засобів в Україні 94

Сіціньська М. В., Любецька М. М. Основні складові механізмів
державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб),
які перебувають у складних життєвих обставинах 97

Сіціньський Н. А. Переваги та недоліки Закону України
«Про національну безпеку України» 101

<i>Сторожук І. П.</i> Поняття митної політики України та ЄС.....	105
<i>Шевчук І. В.</i> Вплив географічного чинника на процес забезпечення економічної безпеки Японії	107
<i>Шабуневич С. Н.</i> О некоторых вопросах возмещения вреда, причиненного правам и свободам личности при осуществлении государственной деятельности	109
<i>Шапш В. И.</i> Проблемы привлечения юридического лица и его должностных лиц к административной ответственности по законодательству Республики Беларусь	112
<i>Ярмолинська І. В.</i> Сутність механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні	114
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО	117
<i>Бессонова С. Е.</i> Проблемы защиты лиц от преступных посягательств нормами, принятыми в рамках гуманизации уголовного законодательства Российской Федерации	117
<i>Громов В. Г.</i> Социальный контроль в исправительных учреждениях.....	120
<i>Вовк М. З.</i> Вік суб'єкта складу злочину: проблеми кваліфікації у судовій практиці	122
<i>Загиней З. А.</i> Особливості звільнення від кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації (ст. 366 ¹ КК України).....	124
<i>Захарчук В. М.</i> Відмежування примусових заходів медичного характеру від примусового лікування.....	127
<i>Нікіфорова Т. І.</i> Значення досудової доповіді для застосування заходів кримінально-правового характеру.....	130
<i>Плисюк Н. М.</i> Система злочинів проти життя за кримінальним законодавством Італії.....	132
<i>Соколюк В. І.</i> Окремі питання встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації	135
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС І КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА	138
<i>Бондаренко Е. Н.</i> Возможности лингвистической экспертизы как вида судебной экспертизы.....	138
<i>Волкотруб С. Г.</i> Окремі аспекти забезпечення права на свободу і недоторканність особи.....	140

<i>Голдзіцький К. А.</i> Щодо питання проведення обшуку житла чи іншого володіння особи.....	142
<i>Кравчук О. В.</i> Щодо питання присутності під час проведення судової експертизи учасників процесу: порівняльний аналіз	144
<i>Крушинський С. А.</i> Обов'язок доказування цивільного позову у кримінальному провадженні.....	147
<i>Молода В. Л.</i> Окремі особливості кримінального провадження за участю неповнолітніх осіб.....	150
<i>Скшидлевська Э. В.</i> Медиация в уголовном процессе Румынии: правовое регулирование и опыт	152
<i>Хмелевська Н. В.</i> Адвокатура України як основний гарант реалізації й захисту прав громадян в Україні	154
<i>Шошин С. В.</i> Некоторые особенности реализации права на доступ к правосудию в России при рассмотрении судом материалов до возбуждения уголовного дела	157

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

*Збірник тез Міжнародної наукової конференції
«Сімнадцяті осінні юридичні читання»
(м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року)*

**У двох частинах
Частина перша**

Відповідальний за випуск – Білоусов Ю. В.
Верстка – Якимущин О. Я.
Дизайн обкладинки – Масловська Л. В.

Підписано до друку 16.10.2018 р. Формат 60×84 1/16
Ум. друк. арк. 10,4. Наклад 100 прим. Зам. № 100.
Віддруковано у Хмельницькому університеті управління та права.
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, буд. 8
Тел.: (382) 71-75-91
www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2105 від 21.02.2005 р.